

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ УЧАСНИКІВ
ДРУГОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Полтава 2020

**УДК 32+332]:342.25(082)
С 69**

Рекомендовано до видання ученою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка 6 квітня 2020 р., протокол № 11.

Редакційна колегія

Степаненко С. В.	– кандидат економічних наук, доцент,
головний редактор
Яковенко Л. І.	– доктор економічних наук, професор
Непокупна Т. А.	– кандидат економічних наук, доцент
Шевченко Б. О.	– кандидат економічних наук, доцент
Сакало О. Є.	– кандидат історичних наук, доцент

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за їх зміст і форму викладення, наведені факти та статистичні дані.

Соціально-економічні, політичні та гуманітарні виміри національного та місцевого розвитку: зб. наук. ст. учасників другої всеукраїнської наук.-практ. конф. / редкол. : С. В. Степаненко (голова ред.) та ін. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка , 2020. 294 с.

До збірника увійшли статті докторів, кандидатів наук, викладачів, магістрантів, студентів. На основі міждисциплінарного підходу розглянуто широкий спектр питань соціально-економічного, політичного та гуманітарного розвитку на національному та місцевому рівні.

**УДК 32+332]:342.25(082)
С 69**

ЯКОВЕНКО Л. І., доктор економічних наук, професор

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧАСІВ ПАНДЕМІЇ

Людство в історичному розвитку перебуває в процесі постійних змін і трансформацій суспільства, економіки, самої людини. Упродовж останніх 30 років не виникає сумнівів у необхідності реформування України, за цей час кілька шансів зробити це швидко і ефективно втрачено. Ще зовсім недавно основними завданнями видавалися зміна політичної системи, вибудовування інститутів, формування сучасної структури та ефективної інфраструктури економіки. Натепер в центрі уваги країни з військовим конфліктом, слабкою економікою, неусталеними економічними та політичними інститутами, наднизькими доходами є балансування на краю прірви пандемії COVID-19 в умовах карантину і непрацюючої економіки.

Теоретико-методологічні та концептуальні обґрунтування різного роду соціально-економічних трансформацій і побудови нових відносин, базованих на цінностях добра, моралі, знань, рефлексії, духовності, а також наукові дослідження практично-прикладного характеру, пов'язані з модернізацією – переходом на вищу траєкторію розвитку, формуванням горизонтальних зв'язків, реалізацією громадянських ініціатив, рухом від ринків до мереж, становленням енергоефективних господарських систем, – усі ці **елементи нової моделі** розвитку доволі детально описані в роботах учених останніх десятиліть, включно із науковими статтями із циклу конференцій, присвячених трансформаціям в економіці, політиці, соціальній сфері, освіті, проведених в Полтавському національному педагогічному університеті в 2005–2018 рр.

Але всі уявлення про майбутній розвиток разом стали недостатніми – планету охопила пандемія. Щоб запобігти її поширенню уряди обирають

соціальне дистанціювання, карантинні заходи з різним ступенем обмеження, але заклик скасувати контакти, залишатися вдома – спільний для всіх.

Тоді як у Середні віки пандемії були частиною життя, постійною і безстроковою, в кінці XVIII ст. ситуація змінилася. Розробка вакцин, винахід ліків, дотримання громадської гігієни створили умови для зниження смертності певних груп населення. Економічні інструменти також відіграли свою роль як раціональні механізми: страхування, індивідуальні та колективні заощадження, заходи колективної безпеки. Однією з найстрашніших в історії людства була пандемія грипу-іспанки 1918–1919 рр.: 20 % населення планети були заражені, 50 млн. чоловік – 2,5–5 % хворих померли, 0,5–1 % всього населення планети. Число смертей від іспанки перевищують лише дві інші пандемії: юстиніанова чума (пік в 540–544 рр., 100 млн. жертв, від чверті до половини населення світу) і «чорна смерть» (1347–1351 рр., 60 млн. жертв) [2]. Внаслідок поширення іспанки за різними оцінками торгівля впала на 40–70 %, суттєво скоротилося виробництво вугілля, а єдиний бізнес, що процвітав – продаж ліків. Масові переміщення після Першої світової війни зумовили швидкість поширення хвороби. Ризик зараження був високим, оскільки не було противірусних препаратів та антибіотиків для боротьби з ускладненнями, люди були біднішими, ніж сьогодні, гірше харчувалися. Нині інфекція поширюється ще швидше, адже світ став глобалізованим. Набагато більше людей живе в містах, щільність населення збільшує швидкість поширення інфекції, а кількість противірусних препаратів дуже обмежена.

Мішель Фуко в другій половині XX ст. вводить поняття «біовлада» та «біополітика», наголошуючи, що з розвитком капіталістичних відносин і формуванням національних держав виникає необхідність розвитку,

накопичення і раціонального перерозподілу ресурсів, що викликає до життя новий, «позитивний» вигляд влади, заснований не на страхові смерті, а на захисті життя. На думку М. Фуко, саме здоров'я є епіцентром «біовлади» або модерного управління, нагляду і контролю населення. А між державами та громадянами укладається негласний контракт, заснований на здатності перших гарантувати безпеку та фізичне здоров'я населення. Звісно цей контракт доволі часто порушується, держава все більше економізується, його виконання гарантується все меншою мірою. Відбувається відхід від принципів соціальної держави – 30 млн. людей у США, найбагатшій країні світу не мають медичної страховки, у бідних країнах населення взагалі не має доступу до якісної медичної допомоги, самостійно оплачує все більшу частку коштів на лікування.

Тож перетворення *держави в суто економічного гравця*, метою якого скорочення витрат (бюджетів) не тільки сфери охорони здоров'я, а й освіти, культури, науки, а також аутсорсинг виробництва ключових благ, призводить до того, що держава не реалізує владу. Парадоксально ігнорується й те, що корпорації, підприємницькі структури отримують вигоду від суспільних благ (освіта, здоров'я, інфраструктура), не оплачуючи їх. Усі ці ресурси залежать від держави й обумовлюють саме існування ринкового обміну. Нинішня криза виявила вражаючу повсюдну неготовність – нестача ліжок, масок, респіраторів, захисних комбінезонів, засобів догляду тощо, а головне – відсутність алгоритму дій в подібній ситуації. Політики по всьому світу поставилися до здоров'я громадян вкрай легковажно, оскільки не сприймають очевидного: немає здоров'я – немає економіки. «Зв'язок між нашим здоров'ям і ринком тепер болісно оголився», – наголошує Єва Іллуз, французька соціологиня [7].

Бідність – ще один важливий економічний аспект нинішньої пандемії – її початковим пунктом, точкою виникнення називають ринок у бідному районі великого китайського міста, де продукти, в тому числі і

живих тварин, купують найбідніші. Інший показовий приклад – висока захворюваність у Квінзі, районі Нью Йорка, заселеному переважно емігрантами. Тут на 04.04.2020 р. захворіли 23 тис. людей із 68 тис., що занедужали в Нью Йорку. Типова картина – дво-триповерхові будинки; проживання великими сім'ями в маленьких квартирах або кімнатах; висока щільність заселення; низький рівень доходів, і, як наслідок – вкрай обмежені життєві умови і необхідність багато та важко працювати; величезна кількість нелегалів, які не володіють англійською, не мають страховок і до останнього не звертаються за допомогою. Вплинув і низький рівень освіченості – а відтак і низька соціальна відповідальність; небажання змінювати звички і залишатися вдома. Спостерігачі відзначають економічний фактор. Людина з достатніми доходами, втративши роботу на певний час, має можливість жити в кредит, може дозволити таку розкіш, як самоізоляція в будинку на кілька місяців. Тут у багатьох жителів такої можливості немає: ні кредитів, ні заощаджень; незважаючи на застереження вони мають працювати, ще й надсилати кошти родичам на батьківщину. Ці окремі приклади ілюструють бідність у вогнищах пандемії двох найпотужніших економік світу. Доречно нагадати, що Нобелівська премія 2019 року була присуджена за розробку методів та інструментів оцінки наслідків державних програм в галузі освіти та охорони здоров'я, дослідження проводилося саме в бідних країнах.

Активізувалися дискусії про складний вибір між економікою та життям, економічним розвитком та цінністю людського життя (що краще, «померти від голоду» чи «померти від вірусу»), а також про подальші трансформації і формування соціально-економічної моделі майбутнього. Звучать також твердження, що влада західних країн провокує рецесію не для того, щоб врятувати життя людей з груп ризику в обмін на економічні втрати. Реальна, а не уявна, стратегія в тому, що умовний «Захід» обміняє

життя своїх «старих» на життя людей в «третьому» світі, в країнах, виробництва в яких перебувають на початку технологічних ланцюгів, що зрештою приводять до високого рівня споживання в розвинутих країнах.

Не йдеться про «значні втрати» і «менші втрати». Епідемія завдає такого удару, що збитки будуть величезним в будь-якому випадку. Оцінити майбутні і теперішні втрати доволі складно, оскільки моделі, які використовують економісти, прогнозуючи ВВП, інфляцію, безробіття, застій чи від'ємне зростання, добре працюють в умовах, коли економіка розвивається поступально і кожен наступний рік схожий на попередній. В умовах «коронашоку» економісти переважно не називають конкретних показників падіння, але проводять паралелі з Великою депресією (з падінням ВВП у США на 40 %), порівнюють з трансформаційною кризою 1990-х (з падінням ВВП в Україні на 60 %), говорять, що ситуація набагато складніша, ніж у 2008 р. Нинішня зупинка економіки не схожа ні на V-подібну, ні на U-подібну (з повільним відновленням), ні на L-подібну (різкий спад, а потім тривала стагнація), вона більше нагадує I – подібне «вертикальне» одномоментне падіння фінансових ринків і реальної економіки. Масштабні карантини, обмеження переміщень, заходи щодо впровадження соціального дистанціювання призводять до різкого спаду витрат серед споживачів і підприємців, що призводить до рецесії. Споживачі залишаються вдома, підприємці втрачають прибуток і звільняють співробітників, зростає рівень безробіття. Скорочуються інвестиції, корпорації банкрутують, що накладає високий тиск на банкову і фінансову системи.

Повсюдно страждають самозайняті, малий і середній бізнес, який не зупинявся в періоди минулих криз, а прилаштовувався, трансформовався, виживав у конкуренції. Найбільшого удару зазнає сфера дозвілля і гостинності, торгівля, пасажирські перевезення, охорона здоров'я перевантажена, освіта переводиться у формат онлайн. Фермери втрачають

доходи, оскільки нікому збирати урожай фруктів і овочів – сезонні працівники не можуть дістатися до робочих місць. Ціна втрат від карантину наростає в геометричній прогресії, суттєво скорочується попит. Очевидно також, що молодь, яка виходить на ринок праці, зіткнеться з більш низькими шансами знайти роботу, ніж в період економічного зростання.

Якщо швидко не відновити економіку, то «збитку буде більше, ніж користі», попереджає Філіп Томас, професор з менеджменту ризиків в Брістольському університеті [6]. У Німеччині обговорюється його дослідження, згідно з яким рецесія, що скорочує річний ВВП більш, ніж на 6,4 %, понесе більше життів, ніж захворювання COVID-19 – в результаті безробіття, депресій, суїцидів.

«Новизна цієї кризи в тому, наскільки сильно її переслідуює «економізм». Британська модель (згодом сильно розкритикована) спершу полягала в застосуванні найменш нав'язливого методу втручання – самоімунізації (а отже, зараження) 60% населення. Це рішення зводиться до жертвування частиною населення в ім'я підтримки економічної активності. Німеччина і Франція поки це було можливо, ігнорували кризу. Італійський публіцист Дж. Емполі, зазначає, що навіть Китай, який нехтує правами людини, так відверто не використовував «економізм» як критерій, на який необхідно зважати в боротьбі проти вірусу (принаймні на перших порах). Дилема безпрецедентна: пожертвувати життям багатьох літніх і незахищених людей – або пожертвувати економічним виживанням багатьох молодих і незалежних» [7].

Постає завдання вибору сценарію з меншими збитками. І тут необхідне поєднання теорії і практики різних країн, так само як і долучення фахівців із різних сфер до складної роботи.

Однозначну відповідь на питання, чи варто рятувати життя людей, зупиняючи економічні процеси і запроваджуючи суворі карантинні заходи, дає сучасне західне суспільство: це варто робити, чого б це не коштувало, а життя одних не можна протиставляти життям інших. С. Гурієв ставить питання: «Чи означає це, що людське життя в західних країнах безціне?». І відповідає: «Життя сучасного американця оцінюється сьогодні приблизно в \$ 14,5 млн. При таких оцінках зупинка епідемії коронавірусу за всяку ціну – це не тільки правильно з етичної точки зору, а й економічно вигідно» [1].

У країнах з низькою очікуваною тривалістю життя і високими соціальними, політичними, економічними ризиками людей «цінують» менше. У міру зростання добробуту і тривалості життя останнє стає дорожче в грошовому еквіваленті. Є різні підходи до розрахунку вартості життя, один з них – десятикратний обсяг річного ВВП на одну особу (з певними кореляціями і поправками на інфляцію). Якщо застосувати його до громадян України – то цифра просто жалюгідна. Не будемо вважати випадковістю, що країни, в яких людське життя цінується так дорого, є найбагатшими. Сучасне економічне зростання має потужну основу – людський капітал. Якщо не цінувати людину, не буде ні відновлення, ні процвітання.

Які ж загальні соціально-економічні трансформації нас чекають? У сучасних прогнозах ідеться про майбутню сувору економію на витратах і зменшення кількості працівників; про безробіття як соціальний виклик, а не тимчасову втрату роботи; торгівлю без оренди і суттєве зростання обсягів послуг з доставки товарів; про перезавантаження держави; нову медицину та нову мораль; розквіт університетів – глобальних розподілених, університетів-інтеграторів [3].

Варто підтримати думку, що кризу такого масштабу можуть розв'язати тільки держави у співпраці з приватними компаніями, які

підтримають виробництво публічних благ. Скоординована міжнародна відповідь дасть змогу протистояти новим ризикам і лихам. Світ взаємопов'язаний, тож тільки спільними зусиллями можна впоратися з викликами кризи. Потрібна міжнародна співпраця нового типу, щоб запобігти майбутнім наслідкам, вивчати хвороби, впроваджувати інновації в медичне обладнання та дослідження, а також перенаправити значні кошти, накопичені приватними структурами, на загальні потреби. Це умова збереження світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуриев С. ВВП или жизнь людей. Пожертвовавший жизнями ради экономического роста не получит ни того, ни другого. *Ведомости*. 26.03.2020. URL : <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2020/03/27/826385-vvp-lyudei>.
2. Гуриев С., Цывинский О. Ratio economica: Экономика чумы. *Ведомости*. 11.05.2009. URL : <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2009/05/12/ratio-economica-jekonomika-chumu>.
3. Кузьминов Я. Вирусная революция: как пандемия изменит наш мир. *РБК*. URL : <https://www.rbc.ru/opinions/society/27/03/2020/5e7cd7799a79471ed230b774>.
4. Павлюченко Т. Цена одного человека. Сколько стоит жизнь гражданина Украины? URL : <http://argumentua.com/stati/tsena-odnogo-cheloveka-skolko-stoit-zhizn-grazhdanina-ukrainy>.
5. Сонин К. Цена коронавируса спада. URL : <https://www.facebook.com/konstantin.sonin/posts/3512419148784595>.
6. Что страшнее: коронавирус или рецессия в экономике? URL : <https://www.dw.com/ru/что-страшнее-коронавирус-или-рецессия-в-экономике/a-52978699>
7. Який світ після пандемії? – Бруно Латур, Єва Іллуз, Жан-Люк Нансі. Як бачать світ після пандемії французькі мислителі. *Політична критика*. Березень 31, 2020. URL : <https://politkrytyka.org/2020/03/31/yakyj-svit-pislya-pandemiyi-bruno-latur-yeva-illuz-zhan-lyuk-nansi/?fbclid=IwAR2SqK0AdrRHW432RTIVKNux2buJMEV6C6ADrz9Ax2xeoR6HjFXhaDRPuto>

*ЗАДОРЖНИЙ Г. В., доктор економічних наук, професор
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

УНОМИКА КАК НАУКА ПРО ЧЕЛОВЕЧНОЕ ХОЗЯЙСТВО

В современной науке общепризнано, что в ней нет единой универсальной модели личности, что во многом способствует тому, что *человек* как субъект хозяйственных трансформаций *не знает самого себя*, а потому не может разрабатывать плодотворные практические рекомендации по очеловечиванию глобальной кризисной действительности, представить *новую научно-теологическую гипотезу* об **уномике человечности** как *фундаментальной специфике* рода человеческого, в которой размышления формулируются в формате аргументации того, что *человек* есть *Богом созданное существо*, что *человек* – это *дух*, о чем широко писали религиозные философы Серебряного века. По сути, современная *материально ориентированная наука*, основываясь на традиционному *вменяемому* положению о том, что *человек произошел от обезьяны*, до сих пор насаждает *искаженный формат* *социо-гуманитарной науки*. Такой оглушающий ракурс преграждает путь размышлений о поиске *специфики внутренней природы человека*, делает **совершенно непонятным** вопрос (но он и есть **заглавный** для понимания человека!): **как, каким образом человек произошел от обезьяны? Откуда** появились те основания, качества, способности, специфика, которые *свойственны именно человеку*, но отнюдь не свойственны обезьяне? Эти вопросы есть *фундаментальные* для понимания *сути, природы человека* как *особого, специфического* живого рода.

Новая, только зарождающаяся, наука *уномика* призвана исследовать развёртывание исходной специфики человеческого рода – *человечности* в

хозяйстве как целостной сфере жизнедеятельности человека-личности.

Критический анализ *концепции социальной эволюции человека в онтогенезе*, исходящий из догмы о *био-социальной* сущности человека, о том, что все в человеке возникает из так называемого *биокомплекса*, позволил нам выдвинуть и дать первые обоснования *гипотезы* о том, что в человеке как таковом заложен **изначально потенциально код человечности**, подобно тому как *биологичность* тела человека заложена в его *геноме*, который присущ всему роду человеческому и каждому его отдельному представителю.

В нашем исследовании речь идет о том *потенциальном внутреннем ключе*, из которого и *развертывается-развивается* именно *Чело-Век* как лицо, обращенное к *вечным ценностям* жизни. По сути, здесь мы углубляемся на новый *наиболее сущностный онтологическо-сакральный уровень постижения человека*, где скрывается *исходная потенциальная синкретичность* *особого человеческого рода* – *человечность*, которая в ходе *развертывания* жизнедеятельности каждого человека должна проявляться во множестве *форм живой действительности*, способствующих становлению *человечного* человека – *личности*. Этот код человечности становится тем *ключом*, который открывает *понимание главной специфики* человека как *выразителя целостного Универсума*, где, *отсвечиваясь друг в друге*, взаимно функционируют и развиваются *духовное, биологическое и социальное начала* в жизнедеятельности человеческого рода.

При этом наши дальнейшие поиски *истинной специфики* человека, кардинально отличающей его от всех иных живых родов и видов, позволили обратить внимание на положение, сформулированное С. Н. Булгаковым в работе «Философия хозяйства», об *универсе* и *человечности* как *духовной силе*, *единящей мир*. Универс – «это

изначальное, метафизическое единство человечества, эта *человечность* есть положительная *духовная сила*, действующая в мире, его *единящее начало*» [5, с. 152] (выделено мной – Г. З.). Дальнейшие рассуждения позволили аргументировать понимание о том, что *человечность-универс* – это то глубинное *сакрально-онтологическое вечное начало*, исходный код, где изначально «вмонтирована», «покоится» *истинная природа человека-личности*. *Человечность-универс* является *исконным единящим духовым началом* разворачивания *человеческой* реальности-мира, выступает глубинным основанием *предстоящего* со-творчества мира как процесса *разворачивания* исходной *синкретичности*.

Укажем на результаты исследований в формате новейшей человекомерной науки. Человечность *не понята* односторонней механико-материалистической науке, но *новейшая человекомерная наука*, к которой относится и геномика, доказала, что, во-первых, *геном шимпанзе* сейчас расшифрован, на уровне ДНК он *совпадает* с *нашим* (человеческим геномом) на **96 %** [6, с. 99], то есть в человеческом геноме есть 4 % его мощности, которые свидетельствуют об *исключительной специфике человеческого* рода.

Еще один факт, который в результате новейших экспериментов привел к пониманию того, что *дух человека* *влияет на его тело* посредством молекулы ДНК, он строит соответствующее себе тело (М. С. Гончаренко). Но для раскрытия роли ДНК в этом процессе надо понимать, что, с одной стороны, в самой ДНК жизнь существует лишь в виде *проекта* [11, с. 171]; с другой – в молекуле ДНК только **3–5 %** (у отдельных ученых речь идет о 10 %) ее наполняемости содержит *привычную наследственную информацию* от 46 родительских хромосом (23 – от отца и 23 – от матери); а в **95–97 %**, которые среди генетиков совсем недавно еще назывались «*генетическим мусором*», оказались тем *информационно-волновым «геномом»* (в нашей интерпретации – *уномом*),

в котором именно и заложена изначальная «программа»-«код» очеловечивания. Но ее надо *вспомнить, понимать, уметь развернуть*, чтобы человекоподобное существо «стало», «припомнило» себя как *Человека – Лица, обращенного к Вечности, вечным ценностям*.

В этом плане *мыслящими учеными* начинает осознаваться те понимания, которые открываются современной *теологией* и сводятся к тому, что «первоначальное отношение к Премудрости – в изумлении перед тем, что ею создано. Человеческий зародыш, зигота, оплодотворенная яйцеклетка, *устроены дивно* прежде всего потому, что в них уже вложен, им послан в свернутом виде образ Божий со всеми его дарами и обетованиями... В видении Премудрости Бог отдает Себя Своему творению, одаривает его своими энергиями, повсюду обнаруживает Свое присутствие. Премудрость открывает перед нами процесс творения, когда Бог «оплодотворяет» Своей памятью и любовью все, что Он вызывает из небытия» [12, с. 204].

В постижении хозяйствотворения следует обратить внимание на роль и значение *внутренней памяти человека* и его *самопознавательной внутренней* работе с ней. Суть такой работы сводится к тому, чтобы *«освободить таящуюся в нас память, помочь ей пробудить в себе Слово, некогда обращенное в нас... [памяти] надлежит стать той «плотью ума», в которой «божественный глагол» становится словом, т. е. деянием нашей памяти*.

Чело-Вечность!? Чело, лицо, Лик. Вечность – онтологическое начало, простирающееся сквозь все времена. Лик Вечности – Бог! Человек – образ и подобие Бога, но только *потенциально*: образ и подобие следует *практически развернуть* посредством жизнедеятельности в *исходно духоносном* плане. В ней человек самопостигает и самореализует *свободу-ответственность* как *исток со-творчества* бытия. Свобода-

ответственность – *исходная специфика, способность и мера действия человека как особого живого рода.*

Ключ человечности заложен в универсе-уноме Чело-Века, который изначально задает форму биологического (геном), а после биологического рождения начинает обретать форму культурно-социального (мемон). Уном – *духовно-онтологическое потенциальное «человеческое лицо»,* которое затем *после биологического рождения про-является* в социуме как *внешней предпосылке и формате развертки человечности.* Качество социума определяется *мерой развертывания унома человека в каждой личности.*

Уном *предопределяет* жизнеутверждающее и развертывающее *восходящее живое движение к поступку,* в котором *всегда представлена триипостасность* духовно-био-социальной *внутренней природы человека.* Уном – *предначальное* свойство-качество *человечности,* которое потенциально *исходно задает* специфику человека как *особого сознательного биологического рода,* у которого *ценности жизнеутверждения* развертываются в *целостную хозяйственную жизнедеятельность* через *самопостижение и самореализацию* своего *свободно-ответственного поступка-творчества.*

Уномика – *новая судьбоносная наука о человечности,* которая имеет своей целью *исследовать и обосновывать благостный формат жизнедеятельности-поступка личности-микрокосма,* исходя из понимания-развертывания *синкретичной размерности ценностно-смыслового Универсума* (макрокосма). Она является *человекомерной наукой о самореализации целостной личности в своем свободно-ответственном поступке,* который отражает-творит *единичную* ситуацию *жизнедействия.*

Уномика как *фундаментальная наука о самопостижении и самореализации личности* становится *основанием* познания *универсумно-*

глобальной действительности в координатах *ценностной рациональности*, которая призвана задавать целерациональность для преобразования-трансформации мира жизнедеятельности *человечества* как *духовно-смыслового единства субъектов хозяйствования*.

В этом плане *уномика* трансформируется в *глобалистику* как судьбоносную *интегральную человекомерную хозяйствоведческую науку*, предмет которой заключается в выявлении и обосновании *смысло-благонесущих* оснований жизнедеятельности *человечества* как *духовно-спасительной* свободно-ответственной планетарной *общины (собора)* жизнесохранения, а не простой суммативной совокупности «делков», стремящейся к торговле и конкуренции как глобальным процессам присвоения наращиваемой *прибыли*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Задорожный Г. В., Задорожная О. Г. Триипостасная духовно-био-социальная природа человека как основание развертывания унома человечности в кризисном обществе. URL : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/02261271.htm>.
2. Булгаков С. Н. Философия хозяйства. Соч. в двух т. Т. 1. Москва : Наука, 1993.
3. Копейкин К. Что богословие может дать науке сегодня? URL : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0017/001b/00171311.htm>.
4. «Ковчег жизни» на стапелях эволюции. *Новый мир*. 2000. № 12.
5. Свящ. Владимир Зелинский. От биоэтики к Премудрости. Попытка православного осмысления. Наречение имени. Киев : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008.

*ПИЛИПЕНКО Г. М., доктор економічних наук, професор
ПИЛИПЕНКО Ю. І., доктор економічних наук, професор
АЛЕКСЄЄНКО Д. Д., здобувач*

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ВИРОБНИЦТВА ЛОКАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ

Необхідною складовою сучасної економіки є суспільний або публічний сектор, який відіграє важливу роль у створенні ефективних умов розвитку для суспільства у цілому. За рахунок функціонування цього сектора забезпечується задоволення потреб населення в тих благах, які об'єктивно є життєво необхідними, проте з різних причин у багатьох випадках не можуть бути надані за рахунок механізмів ринкового саморегулювання.

Важливість соціального аспекту розвитку суспільства детермінувала постійне звернення науковців до проблеми виробництва суспільних благ. Враховуючи той факт, що надання суспільству таких благ пов'язано з діяльністю держави, то сфера дослідження відповідних проблем не обмежувалась виключно економікою, а поширювалась і на політичну сферу. Відповідно, у поле зору науковців неминуче потрапляла інституційна складова, що вимагало аналізу тих інститутів, які безпосередньо впливали на характер виробництва й розподілу суспільних благ.

У більшості наукових досліджень вплив інститутів на перебіг економічних процесів розглядається з точки зору інституціонального середовища економічної діяльності суб'єктів. Зауважимо, що майже у всіх існуючих визначеннях сутнісною характеристикою інституціонального

середовища виступають чітко визначені економічні відносини між людьми. Цілком очевидно, що дослідники у визначеннях інституціонального середовища як відносин, що виникають з приводу формування й реалізації інститутів, концентрують увагу виключно на їх регулюючій ролі і навіть порівнюють останні з господарським механізмом [1, с. 1908]. Ми не вважаємо такий підхід правомірним, оскільки функціональна роль інститутів у межах суспільства є набагато ширшою, це по-перше, і, по-друге, економічні відносини й інститути – це поняття різні як за сутністю, так і за змістом. Економічні відносини завжди виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та нематеріальних благ, тобто предметів, за допомогою яких задовольняються потреби людей. Інститути – це суспільні механізми, які людина хоча й може створювати у ході своєї свідомої діяльності (маються на увазі інститути, що формуються в суспільстві внаслідок реформ), однак, жодним чином не розподіляє їх між членами суспільства, не обмінює один на одне і, тим більше, не споживає подібно економічним благам, як слідує із деяких визначень. Зміст інституту полягає в тому, що він дійсно врегульовує діяльність людей, однак при цьому ще й координує, структурує їх взаємодії та полегшує досягнення економічних цілей. Більше того, далеко не всі інститути можна створити через свідому діяльність – більшість із них виникає стихійно у ході еволюційного розвитку суспільства. Тому зводити інституціональне середовище до економічних відносин, рівно як і вбачати його основну змістовну функцію у формуванні й реалізації інститутів, не вважається правомірним.

Коли ми говоримо про суспільні блага, то далеко не пересічним є питання, що саме зумовлює специфіку їх виробництва й розподілу. Якщо, скажімо, родовим поняттям інституціонального середовища вважати правило, то увага дослідника концентрується на заміні існуючих

формальних і неформальних правил таким чином, щоб вони сприяли найбільш ефективному виробництву й розподілу благ суспільного призначення. Інша справа, коли таким поняттям є соціокультурні цінності – їх змінити не так просто, як правила, та й наслідки від можливих змін будуть зовсім іншими, ніж при зміні останніх. Те ж саме стосується й норм. І, нарешті, якщо вважати основою інституціонального середовища угоди, то процес регулювання діяльності у сфері виробництва суспільних благ буде переміщуватися зовсім в іншу, юридичну сферу. Відповідно, важливо чітко встановити, яке родове поняття лежить в основі такого явища, як інституційне середовище, а також визначити, у якому причинному зв'язку воно знаходиться з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням суспільних благ.

Вирішення цього завдання має, на нашу думку, реалізовуватися на основі системного підходу, який є методом дослідження, за якого об'єкт аналізу досліджується як певна множина елементів, взаємозв'язок між якими зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент робиться на виявленні багатоманітності зв'язків і відносин, що мають місце як всередині досліджуваного об'єкта-системи, так і його взаємовідносин із зовнішнім оточенням. Отже, системний підхід для нашого предмета дослідження є найбільш дієвим методологічним інструментом аналізу, оскільки дозволяє розглядати об'єкт в органічному взаємозв'язку з факторами свого оточення, тобто середовищем.

Стійкість система отримує тільки тоді, коли в ній присутні такі зв'язки між елементами, які за своєю силою перевищують ті, що встановлюються між цими елементами та тими, які в цю систему не входять. Поєднання елементів в системі, власне, й відбувається у результаті погодженої взаємодії (складення зусиль) у дещо нове, що характеризується інтегративною якістю, якою ці елементи до об'єднання не володіли. Кожна людина у межах суспільства є діючим елементом з

власними цілями і, водночас, об'єктом, на який спрямовані дії інших людей. Тому інтегративні якості системи виникають за умови забезпечення взаємодії цілеспрямованих суб'єктів за рахунок погодження їх інтересів і дій. Дійсно, люди, що прагнуть задоволення якомога більшої кількості потреб, прямують до цієї мети різними шляхами. Дуже часто конкретні дії однієї людини або групи не дають можливості іншим суб'єктам досягти аналогічних цілей. Тоді виникає конфлікт – втрата системної стійкості. Для її підтримання необхідна інтеграція елементів, тобто певний механізм узгодження дій, упорядкованості взаємодії. По відношенню до діяльності людей узгодженість буде означати такий стан, в якому в ході взаємодій досягнута згода щодо характеру і механізмів отримання кінцевого результату. З огляду на виробництво суспільних благ це означає, що між економічними суб'єктами досягнута єдність цілей (всі учасники бажають отримати певну кількість благ), а їх дії інтегровані на досягнення цих цілей (для всіх учасників характерна однотипність дій).

Відповідно до існуючих досліджень встановлення порядку в суспільстві відбувається за рахунок інститутів, в основі яких є норми та правила. Нормою прийнято вважати відносно стійкі і соціально схвалені зразки очікуваної поведінки, які з достатнім ступенем успішності інтерналізуються в процесі соціалізації. Однак в реальному житті, якщо розглянути, наприклад, ефекти фрирайдерства, суб'єкти далеко не завжди виконують встановлені норми. Тому для упорядкування діяльності людей щодо виробництва суспільних благ норми мають бути санкціоновані (санкції – це насильницькі або ненасильницькі заходи впливу у відповідь на порушення порядку). Саме в існуванні механізмів примусу до виконання вбачає відмінність норм від правил Дж. Ходжсон, який говорить про те, що «при переході до правил добровільний характер виконання норм зникає, а в дію вступають санкції» [2, с. 43]. Таким чином,

правила – це встановлені і певним чином підкріплені норми поведінки, які застосовуються в ситуаціях, коли останні не виконують своєї регулюючої ролі і постійно порушуються.

Проблеми надання суспільних благ багато в чому виникають якраз з приводу невиконання встановлених норм – якщо б люди не ухилялись від їх оплати, виявляли дійсні переваги щодо їх виробництва та уникали рентаорієнтованої поведінки на добровільній основі, то подібні блага можна було б виробляти по аналогії з приватними. Оскільки в реальному житті люди відхиляються у своїй поведінці від нормативного характеру, виникає необхідність переведення норми в правило.

На наш погляд, основним критерієм поділу благ на приватні й суспільні є саме необхідність примусу до виконання норм. Якщо люди виконують норми на добровільній основі (укладають між собою явні або неявні трансакції з приводу доступу до блага), то воно може вироблятися приватним сектором і забезпечувати прибутковість його виробнику. У ситуації, коли добровільність порушується – має застосовуватися примус.

Оскільки правила й норми є результатом діяльності людей, які еволюціонували у формах звичаїв, традицій, стереотипів поведінки, конвенціональних угод, юридичних законів та ін., то вони не можуть складати зміст власне взаємодій. А значить, вони не можуть бути включеними в структуру суспільства. Ці феномени урегульовують взаємодії і завдяки цьому формують інтегративні якості суспільства як системи. Вони зберігають систему від руйнації (забезпечують її цілісність), а також визначають її структурну організацію. По суті, інституціональний устрій можна розглядати як структурований нормативний порядок суспільства. Відповідно, інституціональний порядок, який встановився внаслідок виконання інститутами своєї упорядковуючої функції, є надіндивідуальним явищем. Виходячи із цього, інституціональне середовище ми визначаємо як сукупність інститутів, що носять

надіндивідуальний характер і упорядковують діяльність людей по досягненню своїх цілей у межах суспільства. Враховуючи той факт, що врегулювання діяльності людей у сфері надання суспільних благ здійснюється виключно на основі правил, то категорію «інституціональне середовище локальних суспільних благ» визначаємо як сукупність правил, що упорядковують діяльність людей по досягненню колективних цілей у сфері виробництва благ, які не можуть бути отримані для певної спільноти через ринок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратов М. В., Гарипов Р. И. Теоретические подходы к понятию «институциональная среда». *Фундаментальные исследования*. 2013. № 11 (часть 9). С. 1908–1911.
2. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты. М. : Дело, 2003. 464 с.

*ПЛАКСІЄНКО В. Я., доктор економічних наук, професор
ЛІПСЬКИЙ Р. В., кандидат економічних наук*

Полтавська державна аграрна академія

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави встановлюються законодавчо, а загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку є необхідними умовами їх чіткої реалізації.

Державне прогнозування економічного і соціального розвитку – це науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень державними органами, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів у країні [1].

Основними принципами, на яких базується державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку, є [1]:

✓ принцип цілісності, який забезпечується розробленням взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди і на більш тривалий період;

✓ принцип об'єктивності, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі даних органів державної статистики, центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері економічного і соціального розвитку, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних із офіційних видань Національного банку України;

✓ принцип науковості, який забезпечується розробленням прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку;

✓ принцип гласності, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку є доступними для громадськості. Інформування про цілі, пріоритети та показники цих документів забезпечує суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності;

✓ принцип самостійності, який полягає в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку

відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

✓ принцип рівності, який полягає в дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності;

✓ принцип дотримання загальнодержавних інтересів, який полягає в тому, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави.

Правовою основою державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку є Конституція України, Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», інші закони та підзаконні нормативно-правові акти, прийняті на їх виконання.

Прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі комплексного аналізу демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної економіки, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери та з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу цих факторів у перспективі. Показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку є орієнтиром для розроблення суб'єктами підприємницької діяльності власних прогнозів, планів, бізнес-планів та інших документів [1].

Пріоритетами державної регіональної політики є [2]:

1) стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей;

2) зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку;

3) формування конкурентоспроможності регіонів шляхом розроблення та реалізації програм і проектів підвищення конкурентоспроможності територій;

4) стимулювання міжрегіональної інтеграції, інтеграції регіональних економічних, інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір, подолання міжрегіонального відчуження;

5) визначення проблемних територій у регіонах та реалізація державних заходів щодо вирішення проблем;

6) створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища шляхом врахування екологічної складової у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля у регіонах;

7) запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних програм і проектів;

8) формування з урахуванням документів Ради Європи та Європейського Союзу нормативно-правової бази, необхідної для реалізації державної регіональної політики, визначеної цим Законом;

9) поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування;

10) створення ефективних механізмів представництва інтересів

регіонів на загальнонаціональному рівні і територіальних громад – на регіональному рівні.

Однак макроекономічні дисбаланси, накопичені в попередні роки, кілька політичних криз останніх років та ряд факторів, які не можна вводити в формулу стратегії державного розвитку країни через об'єктивні причини, викликали значні труднощі з реалізацією процесів зазначених у стратегіях розвитку країни до 2020 року, а тим паче призупинили проект стратегії державного регулювання економічного і соціального розвитку України на період до 2025 року.

Врахування цих факторів, а також орієнтація на ефективні стратегії державного розвитку провідних країн світу є ключовими моментами успішної реалізації стратегій розвитку країни в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 02.12.2012 р. № 1602-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
2. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

СТРИЛЕЦЬ В. В., доктор історичних наук, професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України

**ПИТАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЇ В
АНГЛІЙСЬКОМУ І КИТАЙСЬКОМУ РОЗДІЛАХ «ВІКІПЕДІЇ»:
СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ**

Науковий інтерес до онлайн-енциклопедії «Вікіпедія» зумовлюється фактом відображення в її мовних розділах відповідних політичних та ідеологічних оцінок тих чи тих, особливо контroversійних питань.

У першу чергу слід відзначити, що стаття про глобалізацію англійського розділу значно ширша, ніж відповідна стаття у китайському розділі, і відрізняються порівняно великим обсягом, хоча вступи до обох статей приблизно однакові (у китайському – дещо менший). Поняття глобалізації, наведені на початку відповідних статей, хоч і відображають одне й те саме поняття, але сформульовані по-різному. В англійському розділі зазначається, що глобалізація – це процес взаємодії й інтеграції людей, компаній і урядів у всьому світі, а, згідно з інтерпретацією в китайському розділі – це обмін світоглядом, продуктами, концепціями та іншими культурними елементами, що призводить до процесу міжнародної інтеграції. Загальною ознакою для обох розділів є постановка питання тривалості існування глобалізації: вказується, що одні вчені вважають глобалізацію сучасним явищем, а інші простежують її історію, що тривала задовго до європейської епохи великих географічних відкриттів.

В англійській статті про глобалізацію приділяється увага таким питанням, які не розкриті або практично не розкриті в китайській: етимологія і використання терміну «глобалізація», культурна глобалізація, політична глобалізація, глобалізація і гендерне питання, рух людей, рух

інформації, демократична глобалізація, глобальне громадянство, міжнародне співробітництво, антиглобалістський рух, опозиція інтеграції ринку капіталу, антикорпоративістський рух і антиспоживацтво, глобальна справедливість і нерівність, продовольча безпека. В китайському розділі приділено увагу теоріям глобалізації, які практично не згадуються в англійській версії. При цьому найбільше (хоч і з незначним домінуванням за обсягом тексту) китайські автори фокусуються на теорії скептицизму, згідно з якою в історії людства не бракує у взаємозалежності і зв'язках, а сам процес глобалізації сильно залежить від впливу наймогутніших країн.

Згідно з англійським розділом «Вікіпедії», антиглобалістський (або контрглобалістський) рух є громадським рухом, зорієнтованим на критику економічної глобалізації. Тобто, вже у визначенні робиться чітка прив'язка саме до економічної глобалізації, хоча глобалізація, як зазначається у відповідній статті, пронизує не лише економічну, а й політичну, культурну та інші сфери. Водночас зазначено, що багато представників антиглобалістського руху не виступають проти глобалізації в цілому та вимагають таких форм глобальної інтеграції, які краще забезпечують демократичне представництво, просування прав людини, справедливу торгівлю та сталий розвиток. У відповідній статті китайського розділу «Вікіпедії» наводиться таке визначення: антиглобалістський рух – це ініційований людьми з антиглобалістськими поглядами рух, який існує на різних рівнях, але всі його представники згодні з тезою про те, що глобалізація має і матиме лише негативні наслідки для національних держав та світу в цілому. Показовою є надмірна категоричність у цьому визначенні, зокрема, у твердженні про те, що «всі вони згодні», адже це твердження важко назвати об'єктивним. З огляду на присутні в цій статті подібні моменти, на початку тексту розміщена позначка: «цей запис має неоднозначну семантику, що ставить під загрозу її нейтральність або точність».

Як і у випадку зі статтею про глобалізацію, китайська стаття про антиглобалізацію істотно менша за обсягом і містить тільки два розділи: «Передумови» і «Рух в останні роки». Перший розділ містить дуже мало інформації і за рівнем інформативності істотно поступається розділу «Ідеологія і причини», присутнього в англomовному варіанті. Загальною ознакою для обох статей можна назвати присутність розділу, присвяченого конкретним проявам антиглобалістського руху в різних країнах.

Англійська стаття приділяє увагу таким питанням, які не розкриті або практично не розкриті в китайській версії (невичерпний перелік): глобальна опозиція по відношенню до неолібералізму, антивоєнний рух, доречність терміну, вплив на антиглобалістський рух ключових громадських організацій, вплив антиглобалізму на міжнародну ситуацію, критика антиглобалізму. Загалом складається враження, що китайські статті про глобалізацію і антиглобалізацію гірше опрацьовані і вони безумовно містять істотно меншу кількість інформації щодо предмету. Це зумовлюється й тим фактом, що Вікіпедія не є основною онлайн-енциклопедією на території Китайської Народної Республіки. В цій державі функціонують Baike.com, онлайн-енциклопедія у вікі-форматі, що містить приблизно 13 мільйонів статей, а також Енциклопедія Байду («Байдупедія») – інтернет-енциклопедія, що розробляється і підтримується китайської пошуковою системою Baidu. Вона містить майже 17 мільйонів записів станом на квітень 2020 р. (більше, ніж англійський, німецький, російський та китайський розділи «Вікіпедії», разом узяті).

ПЕТРЕНКО І. М., доктор історичних наук, професор

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ТУРИСТИЧНІ КЛАСТЕРИ ПОЛТАВЩИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Однією з перспективних форм економічної інтеграції є формування інноваційних кластерів, які являють собою групи підприємств, фірм, організацій та установ, діяльність яких знаходиться в одній (чи споріднених) сферах бізнесу за економічними інтересами та регіональною ознакою. Найважливішим показником діяльності кластерів є забезпечення високої конкурентоспроможності їх продукції на ринку. Крім того, кластери являють собою таку комбінацію конкуренції та кооперації, коли об'єднання в одних сферах допомагає успішно вести конкурентну боротьбу в інших. Перевагами кластерної моделі організації туристичної індустрії є: взаємовигідне співробітництво (обмін інформацією, технологіями, досвідом, підвищення кваліфікації працівників); збереження і раціональне використання природного та культурного потенціалу регіону; підвищення привабливості території для інвестування; розвиток інфраструктури; стимулювання інноваційних процесів, підтримка різних видів підприємництва, створення нових робочих місць; розширення асортименту туристичних послуг та підвищення їх якості. Також важливим є те, що кластерна модель окрім співпраці передбачає і конкуренцію між учасниками.

Кластерний підхід до розвитку туристичної галузі успішно реалізовується в таких країнах, як Італія, Угорщина, Франція, Ірландія, Норвегія, Польща, Естонія. Наприклад, в Італії одним з найбільш відомих є

туристичний кластер «Тразименське озеро» (Умбрія), який крім туристичних підприємств, об'єднує установи для проживання і харчування, торгові організації, підприємства з виробництва товарів, специфічних для даної місцевості (наприклад, вино, оливкова олія). Також серед італійських кластерів слід згадати «Салінунтінські терми» (Сицилія), «Адріатичне море і берег», «Міста мистецтв, культури і бізнесу» (Емілія-Романія). У Франції функціонують чисельні кластери з організації дозвілля [1].

Туризм є одним з пріоритетних напрямків у стратегії розвитку України, оскільки країна має багатий туристично-рекреаційний потенціал: унікальні пам'ятки культури та архітектури, безліч цікавих музеїв, природні заповідники, гарні зелені парки. Однак недостатній розвиток інфраструктури, обмеженість державного фінансування, несприятливий інвестиційний клімат, занедбаний стан багатьох історичних пам'яток перешкоджають можливості українського туризму зайняти конкурентні позиції на світовому ринку туристичних послуг. Тож з метою створення конкурентоспроможних туристичних послуг в регіонах України, а також з метою збереження і популяризації вітчизняної історико-культурної спадщини, варто зосередити увагу на застосуванні кластерного підходу до розвитку туристичної індустрії.

У 2008 р. регіони-переможці Всеукраїнського конкурсу «Сім чудес України» прийняли рішення про створення на добровільній основі міжрегіональної мегакластерної структури у вигляді громадської організації для реалізації спільних комунікаційних, інформаційних, культурних, екскурсійних, туристичних та інших заходів, у тому числі розвиток відповідної інфраструктури та логістики туристичного туру по об'єктах-переможцях. Цей туристичний мегакластер отримав назву «Діамантовий вінець України».

Переможцями конкурсу «Сім чудес України» стали: Кам'янець-Подільський Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець» (Хмельницька область); Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Національний заповідник «Софія Київська»; Національний дендрологічний парк «Софіївка» в м. Умань (Черкаська область); Національний заповідник «Херсонес Таврійський» в м. Севастополь; Національний заповідник «Хортиця» (Запорізька область); державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця» на Буковині (Чернівецька область) [2].

Полтавська область дивовижна за своїми туристичними можливостями. Один з наймальовничіших регіонів України водночас є унікальною скарбницею національної духовності і культури. Неповторна самобутність і краса Полтавського краю, його багата історична спадщина, збережені давні традиції народних промислів, екологічні чисті зони та цілющі мінеральні води обумовлюють важливе значення Полтавщини як центру туризму та відпочинку.

У 2008 р. був ініційований проект зі створення туристично-рекреаційного кластеру «Гоголівські місця Полтавщини» у зв'язку з підготовкою до святкування у 2009 р. 200-річчя з дня народження М. В. Гоголя. Створення кластеру було спрямовано на вдосконалення вже існуючого туристичного маршруту по гоголівським місцям, реставрацію та благоустрій культурно-історичних пам'яток, пов'язаних з життям та творчістю письменника, популяризацію історії та культури регіону [3].

Нині туристично-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини» дає можливість туристам та гостям Полтавського краю побачити та ознайомитися з історичними та архітектурними пам'ятками, які тим чи тим чином нагадують про нашого видатного земляка М. В. Гоголя. Насамперед це реставровані в с. Диканька Троїцька та Миколаївська церкви, описані письменником, Кочубеївська арка (в'їзд до

садиби князів Кочубеїв), хутір Проні, де мешкав один із гоголівських героїв – пасічник Рудий Панько (відновлені садиби XIX ст. і ресторан української кухні «Шинок»).

Викликає неабияке захоплення туристів комплекс у центрі м. Миргород, до якого входять споруджений за проектом полтавського скульптора Д. Коршунова пам'ятник М. В. Гоголю; Свято-Успенська церква, неодноразово згадувана М. В. Гоголем; Миргородська Калюжа, про яку писав письменник у повісті «Как поспорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем». Навколо Калюжі постали в усій своїй красі та величі герої гоголівських повістей та розповідей: красуня Оксана та коваль Вакула, козак Пацюк з макітрою вареників, Іван Іванович та Іван Никифорович (а між ними стоїть гусак), сільський голова освічується в коханні незрівняній Солосі, аферист Хлестаков розмістився на лавці (а біля ніг у нього облесливий кіт). Під тинном у багнюці лежить викормлена миргородська свиня, яка викрала скаргу у суді. До речі, саме біля сучасної Калюжі-скульптурного комплексу в часи М. В. Гоголя знаходився миргородський повітовий суд.

З нагоди відзначення ювілею письменника був реставрований літературно-меморіальний музей М. В. Гоголя в с. Великі Сорочинці – будинок, де він народився. Вражає величчю Свято-Преображенський собор, який знаходиться в кількох метрах від музею. Собор споруджений за кошти миргородського полковника Данила Апостола. Це унікальна історична та архітектурна пам'ятка. По-перше, семиярусний іконостас собору налічує понад сто старовинних ікон XVIII ст. По-друге, в цьому соборі відбулося хрещення М. В. Гоголя. Велику популярність зберігає мальовничо описаний письменником Сорочинський ярмарок, який щорічно збирається в серпневі дні і вирує тиждень, популяризуючи народні традиції.

Вражає красою та духовним наповненням оновлений до ювілею письменника його родинний маєток у с. Василівка (нині с. Гоголеве Шишацького району). Тут зберігається могила батьків Миколи Васильовича, будинок, флігель (улаштований за ескізами письменника), садок, ставок, грот, альтанки, колодязь та інші споруди (у розробці проектів та схем яких безпосередньо брав участь М. В. Гоголь).

Відтак Полтавщину справедливо називають духовним серцем України. Туристична галузь є однією із пріоритетних для забезпечення сталого розвитку Полтавського регіону та його територіальних громад. Як свідчить світова та вітчизняна практика, туристичні кластери відіграють важливу роль не лише у підвищенні конкурентоспроможності сфери туризму та розвитку регіонів, але й збереженні та популяризації культури країни, в якій вони діють. Україна володіє багатим природно-рекреаційним та історико-культурним потенціалом для розвитку різних видів туризму в багатьох регіонах, зокрема сільського «зеленого» та культурно-пізнавального.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кальченко О. М. Кластеризація в туристичній галузі. URL : [http:// www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2009_39/22.htm](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2009_39/22.htm).
2. Переможці конкурсу «Сім чудес України» хочуть об'єднатися. URL : <https://www.unian.ua/science/56679-sim-chudes-ukrajini-ofitsiyi-ta-nakrucheni-cherez-internet.html>.
3. Туристично-рекреаційний кластер. *Полтавська обласна рада*. URL : <http://www.gogol.oblrada.pl.ua/>.

ЯЛАНСЬКА С. П., доктор психологічних наук, професор

*Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*

РЕСУРС ТВОРЧО КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціальні, економічні та політичні зміни в українському суспільстві зумовлюють необхідність в креативних, нестандартно мислячих особистостях. Ринок праці потребує фахівців, які разом із фаховими знаннями на високому рівні володіють комплексним багаторівневим рішенням проблем, комунікативними навичками, критичним мисленням, когнітивною гнучкістю, психологічною культурою, вміють приймати рішення, працювати в команді, управляти людьми. Тож на сьогодні досить ресурсними є особистості, які здійснюють професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно, тобто є творчо компетентними.

У дослідженнях різних науковців розкрито особливості творчої самореалізації особистості у професійній діяльності (М. Ф. Бабій, М. Й. Боришевський, О. Ф. Волобуєва, Л. М. Карамушка, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. Ф. Моргун, С. О. Сисоєва, В. А. Семиченко, М. Л. Смульсон, Н. В. Чепелева, Ю. М. Швалб, Т. С. Яценко); питання впливу соціально-психологічного клімату колективу на успішність діяльності організації (Е. А. Клімов, О. Р. Малхазов, А. К. Маркова, Б. Д. Паригін, А. Ф. Шикун, К. К. Платонов); проблему управління організацією, зокрема, управління персоналом (Б. Л. Єр'омін, Н. Л. Маренков, В. П. Мельніков) та ін.

Розглянемо особливості професійної компетентності менеджера. Під

професійною компетентністю затребуваного на сучасному ринку праці такого фахівця ми розуміємо сформованість особистісно-розвивального, діяльнісно-розвивального, комунікативного, фахового компонентів та компоненту опанування досвіду. Причому, досить важливим є володіння творчою компетентністю – найвищим рівнем розвитку професійної компетентності [1].

Основні компоненти професійної компетентності та показники досягнення творчої компетентності особистості виокремимо так (рис. 1):

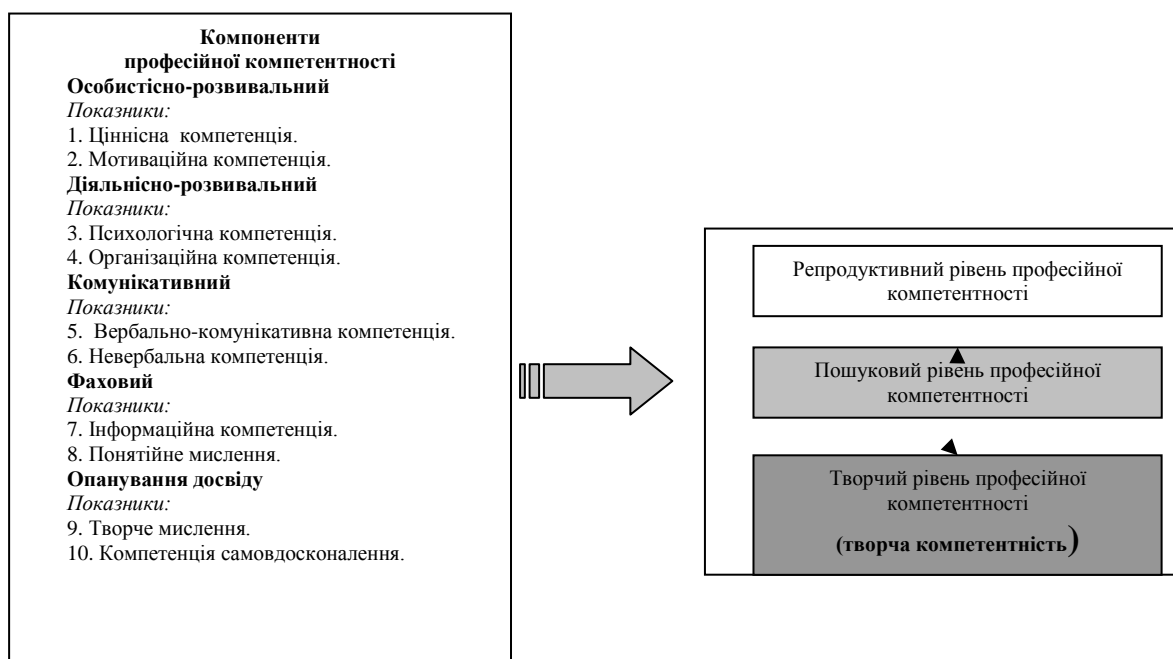

Рис. 1. Структура розвитку творчої (професійної) компетентності менеджера

Інтеграція розвитку визначених компонентів професійної компетентності менеджера на найвищому рівні забезпечує успішне управління організацією, у тому числі, передбачає його обізнаність у створенні сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі.

Менеджер має враховувати, що професійно важливими якостями працівників організації є: 1) у сфері сформованості інтересів, етичних і світоглядних позицій: наявність стійкої системи цінностей, світоглядні позиції, орієнтовані на духовність; розвинуту емпатію, домінування соціальної енергійності і соціальної пластичності; 2) у сфері

міжособистісної взаємодії: дипломатичність, толерантність, достатній рівень комунікативних здібностей і уміння слухати; відповідальність, рішучість, впевненість у своїх силах, активність, енергійність і доброзичливість, стриманість і емоційна стійкість, адаптивність, здатність до рефлексії; 3) в інтелектуальній сфері: високі загальні розумові здібності, достатній рівень логічного мислення; гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати, здатність мислити вільно, самостійно, критично; 4) стосовно особистості: збалансованість, гармонійність рис особистості, оптимізм, енергійність, висока працездатність, емоційна витривалість, самоконтроль та саморегуляція, старанність, відповідальність у роботі; 5) у ставленні до себе: адекватність самооцінки і самосприйняття, здатність до самовдосконалення, самокритичність, віра у свої можливості [2; 3;4].

Такий підхід до організації персоналу дозволяє створити атмосферу організаційної культури, поваги, довіри й успіху кожного члена колективу, що сприяє ефективному функціонуванню організації в умовах соціально-економічних змін в українському суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яланська С. П. Психологія творчості : навч. посіб. 2-е вид. випр., допов. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. 180 с.
2. Горкина М. Пять шагов от менеджера до PR-директора. М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. 144 с.
3. Мескон М. Основы менеджмента. Управление конфликтами, изменениями и стрессами. Владос, 2004. 115 с.
4. Рогоза М. Є. Формування системи компетентнісного підходу до підготовки фахівців : завдання, компетенції, мотивація. Компетентнісний підхід до підготовки випускників вищого навчального закладу : матеріали XXXVI міжвуз. наук.-метод. конф. : в 2 ч. Ч. 1. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. С. 19–20.

МОКЛЯК В. М., доктор педагогічних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФІНАНСОВА АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: БОРОТЬБА ЗА ЯКІСНІ ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ЧИ ВДАЛІ РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

Автономія була й лишається одним із основних принципів успішної діяльності закладу вищої освіти. Доктрину суверенного вишу професор Женевського університету, доктор Б. Ольсон сформулював так: «Ідеальний незалежний університет повинен мати свободу у виборі керівника, моделі управління, об'єктів наукових досліджень, суспільного замовлення» [1]. Лише в такому університеті може сформуватися гармонійно розвинена особистість, яка стане справжнім майстром своєї справи.

Слід зазначити, що реалізація академічних свобод і права автономії не може бути абсолютною. У світі немає жодної держави, яка б не здійснювала контроль над своїми університетами. В останнє десятиліття ХХ ст. одержала поширення ідея про обмеження академічних свобод. Йдеться про високу моральну відповідальність університету перед суспільством і державою і, отже, про його підзвітність цим інститутам. На те прямо вказано в ст. 13. Всесвітньої декларації про вищу освіту для ХХІ століття: «Вищим навчальним закладам має надаватися *автономія* в їхніх внутрішніх справах, однак така автономія повинна супроводжуватися чіткою підзвітністю уряду, студентам і суспільству загалом» [2, с. 15]. Свобода навчання, нерозривно пов'язана зі свободою викладання й наукових досліджень, полягає в тому, щоб студент мав право вибирати курси, які відповідають його науковому інтересу. На жаль, на практиці

ступінь академічних свобод найчастіше визначається джерелом фінансування вишу.

Якщо в 60-х рр. ХХ ст. системи вищої освіти західноєвропейських країн вирізнялися чіткою централізацією, то в 70-і рр. з'являється тенденція до децентралізації органів управління й демократизації. Для кінця 80-х рр. характерні такі напрями: 1) збільшення кількості представників бізнес-структур в управлінні вищою школою; 2) зміна методів управління закладами вищої освіти; 3) залучення до управління фахівців у галузі наук про освіту й управління; 4) підвищення гнучкості процесу підготовки в окремому виші, зміна структури для розв'язання нових завдань [3, с. 12].

Також у цей час у зв'язку з посиленням конкурентної боротьби у сфері вищої освіти першочерговою постає проблема підвищення якості підготовки фахівців. Це викликало потребу вдосконалення системи управління вищою освітою, яка, враховуючи нові виклики суспільства, має бути самокерованою і саморегульованою. Повинен відбутися перехід від державного управління до принципів ринкової регуляції. Це передбачає суттєве розширення автономії, розробку детальних показників і критеріїв оцінки якості навчання й наукових досліджень, перехід до вибіркового пріоритетного фінансування залежно від рейтингу навчального закладу, розвиток конкурентної боротьби у сфері вищої освіти, зведення до мінімуму всіх видів централізованої дії держави на діяльність університетів.

У зв'язку із цим надзвичайно важливими є питання якості вищої освіти та відповідальності за надані освітні послуги. Здобувачі вищої освіти високо цінують якість знань: «Кожен прагне до досконалості. Вона є не просто стандартом зовнішнього оцінювання, а одиницею цінності, з

допомогою якої університет сам себе репрезентує, що забезпечує йому інтелектуальну автономію в сучасну епоху» [4, с. 51].

Зараз у світі налічують близько 11000 вищих навчальних закладів, у яких навчаються біля 70 млн. студентів. Розміри видатків з бюджету на утримання цих навчальних закладів порівнялися з видатками на соціальну сферу. Саме через це автономію університетів у різних країнах (зокрема, Англії) обмежують, адже держава хоче контролювати використання коштів, які виділяє на вищу освіту [1].

В. Добреньков і В. Нечаєв наводять два аргументи, чому університети так сильно захищають свою автономію: 1) підтримка академічного етосу, при якому лише й можна розвивати науку й інтелектуальну еліту; 2) в університеті формується майбутнє суспільства – духовний й інтелектуальний потенціал. «Автономія університету передбачає пошук оптимального положення між державним управлінням і самоврядуванням» [5, с. 283].

Сучасний університет повинен функціонувати в умовах суперечності – з одного боку, він має зберегти свою автономію, з іншого – посилювати взаємодію із суспільством й економічним життям. На жаль, більшість вишів сучасної України наділена рисами «державної машини постіндустріального типу» [6, с. 33], яка підконтрольна державі, особливо адміністративно й фінансово, ступінь академічних свобод незначний порівняно з іншими країнами. Управління ж, організація та діяльність закладів вищої освіти повинні здійснюватися з дотриманням принципів інституційної автономії, академічних свобод, самоврядування, системності, наступності, науковості, гуманізації, демократизації, компетентності, цілеспрямованості, оптимізації, активності й ініціативи, виконання працівниками вишів своїх обов'язків, відкритості, прозорості, суспільної відповідальності тощо. Рекомендаціями щодо використання автономії та академічних свобод для подолання зазначених вище

системних проблем вищої освіти є: 1) кадрова політика; 2) матеріально-фінансове забезпечення; 3) контроль якості освітніх послуг; 4) співпраця держави й суспільства та ін.

За часів незалежності України почався бурхливий процес реорганізації системи вищої освіти, поступово окреслюється її європейський вектор. У суспільстві постійно спостерігається процес «вирівнювання»: виклики суспільства \Rightarrow нормативне регулювання вищої освіти \Rightarrow діяльність університетів. За результатами проекту «ATHENA», що реалізований за підтримки Європейського Союзу [7], університети України зараховані до так званого «середньо низького» кластеру фінансової автономії (рівень її зафіксовано на рівні 46 %, тоді як у Молдові – 49 %, Вірменії – 66 %; найвищі показники мають Люксембург – 91 %, Естонія – 90 %, Велика Британія – 89 %). Перспективним шляхом підвищення рівня фінансової автономії автори проекту вважають дослідження способів диверсифікації грошових потоків і розширення фінансування університетів.

Отже, автономія й академічні свободи – одні з провідних принципів функціонування закладів вищої освіти. Високий рівень саме фінансової автономії має прямий зв'язок з якістю освітніх послуг, хоча це не виключає і небезпеки для вишу у вигляді надмірного контролю з боку суспільства, бізнес-структур і держави. Перспективні шляхи підвищення рівня фінансової автономії закладів вищої освіти – залучення фінансів з недержавних джерел і збільшення обсягу фінансування (з одночасним забезпеченням якості наданих освітніх послуг і відповідальністю вишу).

ЛІТЕРАТУРА

1. Волосникова Л. М. О принципе академической автономии. *Университетское управление: практика и анализ*. 2005. № 5. С. 44–49.

2. Заключительный доклад Всемирной конференции ЮНЕСКО «Высшее образование в XXI веке: Подходы и практические меры» (г. Париж, 5–9 окт. 1998 г.). Париж. 1998. 21 с.
3. Габриэлова Т. Ю., Кондратов В. Т. Современные концепции и проблемы управления вузами. Киев : Ин-т кибернетики имени В. М. Глушкова, 1993. 36 с.
4. Ридингс Б. Университет в руинах. Москва : Высшая школа экономики, 2010. 304 с.
5. Добренков В. И., Нечаев В. Я. Общество и образование. Москва : ИНФРА-М, 2003. 381 с.
6. Верланов Ю. Ю., Казарезов А. Я. Академічні свободи та автономія університетів: новий формат економічних відносин з державою. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2009. Т. 109. Вип. 96. С. 32–37.
7. Автономія університетів України: аналіз і план дій / Відділ з питань управління, фінансування та розробки державної політики. Асоціація Європейських Університетів. 2012–2015. Брюссель, 2011. 38 с.

ЩЕРБАНЬ О. В., доктор історичних наук

Харківська державна академія культури

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК АНТИКРИЗОВИЙ ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОПІШНЯНСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Навіть в умовах кризи розвиток туристичної галузі в селі лишається актуальним. За умови обрання активної ринкової моделі поведінки діячів культурної індустрії, до яких я відношу і надавачів послуг гостинності, насамперед у контексті регіональних та місцевих особливостей, у посткризовий період продумана комунікаційна стратегія спрацює. Отже, важливо продовжувати діяти, навіть у теперішніх не сприятливих соціально-економічних умовах. Понаддесятилітній період моєї діяльності у сфері сільського зеленого туризму (як дослідниці і фундаторки власної садиби), сприяв тому, що поступово викристалізувався стратегічний план-пропозиція його майбутнього сталого розвитку на території Опішнянської ОТГ шляхом витворення, підтримки і розвою культурної індустрії загалом. У січні 2020 року його вперше було апробовано – покладено в основу проекту «Опішня надихає творити», поданого для участі в конкурсі проектів Українського культурного фонду. Попри схвальні відгуки експертів, поки що не вдалося перемогти в конкурсі, тож вважаю, що засадничі позиції цього проекту-стратегії, що носить соціально-економічний, науково-дослідний, екологічний, просвітницький, виховний, популяризаторський характер, наразі варто виконувати власними силами. Адже в умовах відсутності ціннісного ставлення українців до власних природних та історико-культурних ресурсів, що проявляється в ігноруванні можливостей раціонального та ефективного використання

туристичного потенціалу з метою зайнятості та заробітку, згаданий проєкт-стратегія є актуальним, своєчасним та назрілим не лише в межах Опішнянської громади, Полтавщини, а й всієї України.

Проєктом насамперед передбачена активізація підприємницьких та творчих ініціатив місцевого населення та жителів сусідніх громад, їх включення в процес осмислення і регенерації культурної та природної спадщини. Варто збагнути, що лише усвідомленими і об'єднаними силами громади можливо створити сприятливі умови для розвитку сільської туристичної інфраструктури, організованого туризму, інших видів рекреаційної діяльності, що в цілому створить сегмент креативної економіки.

Розвиток креативного підприємництва, культури та туризму Опішнянської ОТГ доцільно почати із студіювання місцевої культурної спадщини, що потребує створення науково-дослідних, просвітницьких центрів, музеїв, резиденцій (і нехай спочатку вони будуть малими), на базі яких будуть організовані етнографічні, фольклорні та археологічні експедиції (активно залучаючи місцевих школярів і молодь), збору та систематизації матеріалів, що будуть широко популяризовані шляхом публікацій в місцевих та республіканського рівня друкованих виданнях, інтернет мережі, фото-відео продукції. Реалізація лише цього первинного етапу потребує залучення насамперед значного «людського» ресурсу. Так, є проблема в тому ХТО? буде цим всім займатися. З огляду на те, що економічно сильними зможуть стати виключно активні учасники ринку, відтак, вважаю, що вони потроху згрупуються навколо цієї теми. Варто зазначити, що в Опішні з 2010 року успішно функціонує ЕтноПросвітницький осередок – ЕтноЕкоАгроСадиба-музей «Лялина Світлиця» та на її базі інформаційно-консультаційний центр «ЕтноТрадиції гостинності Полтавщини», що вже має чималий інтелектуальний та матеріальний ресурс, досвід і напрацювання для

організації та координації місцевих етнографічних студій, що є пріоритетними серед напрямів їх діяльності [1, с. 290].

Студіювання в комплексі дасть основу реконструкціям, які в свою чергу спричинять відродження призабутих елементів опішнянської та регіональної культурної спадщини, що каталізують створення і популяризацію на їх основі культурно-атрактивних просторів (спочатку приватних музеїв-садиб, пізніше – історико-археологічних комплексів, парків-заповідників, культурно-просвітницьких ініціатив, етнографічних та ландшафтних парків, інклюзивних мистецьких практик, креативного підприємництва; мережі готелів, ресторацій, мануфактур, виробничих та арт-локацій, резиденцій, фестивалів). До речі, відзначаю мегаможливості (досі не використані) саме сільських територій для розвитку фестивального туризму на основі виключно локальних етногастрономічних та обрядово-звичаєвих традицій, які спочатку слід вивчити.

Ще одна проблема сучасної української туристичної галузі – відсутність якісного фестивального туристичного продукту, який, на мою думку, має бути виключно і тільки локальним, рекламуватиме природні, архітектурні, історичні, а головне – етнічні своєособливості якогось регіону та засвідчить багатюще етнокультурне різноманіття на теренах України. Відтак вважаю визначальною особливістю локального туристичного продукту у вигляді фестивального дійства його українськість, народність із широкою прокламацією найкращих культурних надбань у природному для них середовищі: мова, їжа, одяг, фольклор, ремесла, обрядовість, звичаєвість. Найперше – етнофестиваль повинен мати україноцентричну концептуальну ідею, вона ж і має стати метою заходу, що генеруватиме особливий ідентифікуючий та соціалізуючий меседж саме тієї території, де відбувається [2, с. 241]. Цікавим є факт, що Опішні до певної міри є чим «похвалитися» стосовно

регулярності проведення фестивалів: понад десять років у червні відбувається гончарський фестиваль, ініційований Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішні, шість років у серпні відбувається приватний ЕтноФестиваль «Борщик у глиняному горщику», ініційований авторкою, вперше у вересні 2019 року відбувся «Опішня СливаФест», ініційований головою молоді Опішнянської громади Миколою Різником. Фестивальні дійства є не лише проявом креативності опішнян, але й бажанням розвивати туристичну сферу таким чином, аби сприяти пізнанню туристом іншого історико-культурного середовища, отримання нового знання, враження. Відомо, що подорожуючи, особа долає певні етнопсихологічні, мовно-культурні, релігійні, гастрономічні та інші бар'єри. Етнотуризм безпосередньо пов'язаний з переосмисленням давніх культур як спроба побудувати тісні зв'язки із сьогоденням [3, с. 33].

У перспективі кількох років реалізація проекту-стратегії має справити позитивний вплив на розвиток Опішнянської ОТГ, шляхом реалізації згаданих ініціатив, що сприятиме раціональному, усвідомленому використанню наявних соціально-економічних, природних, історико-археологічних, культурно-мистецьких, туристичних ресурсів. А головне – формуванню цілісного іміджевого образу громади. Підвищення рівня обізнаності про цінність місцевої історико-культурної спадщини сприятиме вихованню фізично і духовно здорових дітей та молоді. Нагальними стануть залучення усіх категорій населення до навчально-виховного процесу, розробка і впровадження освітньо-виховних програм у галузі культури. І, можливо, це пришвидшить кроки на шляху до належної шани власної ідентичності.

Слід зазначити, що пропонована модель-проект туристичного та культурного розвитку не претендує на повноту викладених матеріалів та абсолютну однозначність висловлених позицій, авторка усвідомлює, що вони можуть бути не позбавлені певних прогалин і недоліків, особливо з

огляду на те, що це є поки що першою спробою визначити стратегічні напрямки розвитку креативної економіки громади, але за умови скоординованих та взаємоспланованих дій місцевих мешканців насамперед і органів місцевої влади в умовах децентралізації, має шанси стати базовою. Маю сподівання, що реалізація плану-проєкту загострить почуття приналежності членів Опішнянської об'єднаної територіальної громади до спільного культурного простору, активізує розвиток етнокультурного туризму, адже в ньому закладено підвалини згуртування мешканців громади в одну команду, об'єднаних спільною культурною ідеєю, дружньо налаштованих на співпрацю з іншими, утвердження та популяризацію культурних та туристичних брендів опішнянської громади, витворення опішнянського культурного продукту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щербань О. Етностратегія розвитку сільського зеленого туризму у Полтавщині (на прикладі етнофестивалів «Борщик у глиняному горщику») / «Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи» : [Текст] : Зб. матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Львів, 25 лютого 2016 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. Львів : ЛІЕТ, 2016. С. 285–291.
2. Щербань О. ЕтноГастроФестиваль як локальний український туристичний продукт (на прикладі досвіду «Борщика у глиняному горщику») // Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції-фестивалю, Київ, 14-15 лист., 2019 / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ. Ун-т культури, Ф-т гот.-ресторан. І турист. Бізнесу. Київ : Вид. Центр КНУКіМ, 2019. 279 с.
3. Curvelo Vidal Y. Ethno-ecotourism: a sustainable development tool to construct governance with the way by people in la Guajira, Colombia / Yuliza Cuverlo Vidal A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Marine Affairs University of Wascington, 2012. 126 s.

СТЕПАНЕНКО С. В., кандидат економічних наук, доцент,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

АКАДЕМІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЧИННИК МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

Вища освіта в Україні, як і інші галузі, дедалі гостріше відчуває тиск ринку. Глобальні зміни сучасного соціуму, перманентна кризовість у різних *суспільних* сферах, затяжний, подеколи позбавлений чітких орієнтирів, процес реформування у сфері вищої освіти і науки, широкий громадський запит на суспільні трансформації та інноваційний розвиток створюють нову реальність для функціонування і розвитку університетів та наукових установ. Виклики нової реальності формують ряд загроз і можливостей для представників науково-освітньої галузі, що вимагає від наукових колективів та керівництва академічних установ зміни усталених моделей фінансово-господарської поведінки, інтенсифікації науково-освітньої та інноваційної діяльності, активної участі у формуванні ефективного механізму взаємодії сфер вищої освіти, науки та бізнесу.

Одним із дієвих інструментів фінансування університетів у мінливому ринковому середовищі, засобом забезпечення їх фінансової самодостатності і незалежності може стати академічне підприємництво – наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність закладів вищої освіти, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку [2, с. 155]. Очевидно, що академічне підприємництво є особливим різновидом економічної активності, яке передбачає ініціативну взаємодію закладів вищої освіти (а також учених, що їх представляють) з бізнес-структурами з приводу генерації нових знань й інноваційних ідей та їх комерціалізації. Іншими словами

академічне підприємництво являє собою діяльність, пов'язану зі створенням та реалізацією об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) як товару.

Правові основи для здійснення підприємницької діяльності вітчизняними закладами вищої освіти (ЗВО) були закладені Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. Так, частина 1 статті 27 зазначеного Закону передбачає, що заклад вищої освіти як суб'єкт господарювання може діяти в одному із таких статусів: а) бюджетна установа, б) неприбутковий заклад вищої освіти, в) прибутковий заклад вищої освіти. У цій нормі, законодавець, з-поміж іншого, визнає заклад вищої освіти суб'єктом господарювання і закладає можливість для здійснення ним підприємницької діяльності у статусі прибуткового ЗВО. Крім того, Закон визначає, що заклади вищої освіти можуть бути засновниками (співзасновниками) інших юридичних осіб, утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму [3]. Водночас, проблеми вибору оптимальної організаційної форми академічного підприємництва залишаються актуальними для кожного конкретного ЗВО з огляду на його цілі, масштаби діяльності, наукові традиції, освітню спеціалізацію тощо.

Дослідники виділяють такі пріоритетні сфери діяльності ЗВО в контексті академічного підприємництва:

- надання якісних освітніх послуг на контрактній основі;
- проведення науково-дослідної роботи та виконання наукових розробок на замовлення бізнес-структур;
- організація професійної підготовки абітурієнтів для вступу до навчального закладу;
- проведення навчання та підвищення кваліфікації фахівців організацій, установ та підприємств різних форм власності;

- міжнародна діяльність ЗВО (організація стажування та підвищення кваліфікації за кордоном, проведення спільних заходів та проектів співробітництва);

- проведення професійних експертиз на контрактній основі;

- надання профорієнтаційних послуг для школярів, абітурієнтів та студентів;

- підтримка молодіжного підприємництва та допомога у працевлаштуванні;

- участь у грантових програмах, виконання науково-дослідних проектів на замовлення міжнародних організацій;

- організація підприємницьких структур при ЗВО (наприклад, юридичних клінік, туристичних бюро, автошкіл, рекрутингових та консалтингових агентств тощо);

- інші види просвітницьких, культурних, освітніх послуг [1, с. 11–12].

Очевидно, що окреслені напрями у тій чи тій мірі реалізуються більшістю вишів. Водночас, значна кількість провідних університетів України з багаторічними традиціями підготовки висококваліфікованих кадрів, сформованими видатними науковими школами, які потенційно здатні вирішувати найскладніші проблеми зі створення сучасної техніки і технології, досі не переорієнтувались на підприємницьку модель розвитку і є критично залежними від державного фінансування. Розвитку академічного підприємництва в Україні перешкоджають ряд чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру [див: 5; 6].

Ключовою, на наш погляд, проблемою, що має комплексний характер, є відсутність цілісної стратегії управління інтелектуальною власністю на рівні ЗВО, яка б узгоджувала потреби держави і можливості науково-освітніх закладів. Формуванням та реалізацією цієї стратегії мало б опікуватися профільне міністерство у координації з економічним блоком уряду, водночас, маємо лише певний тренд, відповідно до якого МОН

України намагається створити умови для максимальної комерціалізації ОІВ, створених вишами. У цьому ж контексті варто розглядати і останню за часом новацію Міністерства – впровадження формули розподілу фінансування закладів вищої освіти, затвердженої постановою Кабінетом Міністрів України від 24 грудня 2019 року [4]. З-поміж інших показників, які враховує формула – обсяг коштів на дослідження, які університет залучає від бізнесу чи з міжнародних грантів. Держава, використовуючи цей показник, має на меті стимулювання університетів до розвитку науки та диверсифікації джерел надходження грошей. Водночас, окрім окресленого ефекту, нова система фінансування вищої освіти тягне за собою і ряд негативних наслідків – дискримінацію гуманітарних вишів, яким важче комерціалізувати свої наукові розробки; стимулювання науково-педагогічної спільноти до укладення з представниками бізнесу фіктивних договорів, спрямованих на «комерціалізацію» ОІВ; перехід системи науки і освіти на рейки «дикого ринку», де виживає сильніший...

Суттєвий вплив на рівень розвитку інновацій та підприємництва в університетах мають пропоновані ними освітні послуги, їх спектр та якісні характеристики. Йдеться насамперед про зміст і формат академічних курсів для студентів з підприємництва, інноваційного менеджменту, інтелектуальної власності, комерціалізації та трансферу технологій тощо, а також про організацію різноманітних тематичних лекторіїв, тренінгів, практикумів для викладачів-дослідників та підприємців-початківців з окресленої проблематики. Запровадження таких курсів, програм, тренінгів стане гарною базою для створення в університеті своєрідної екосистеми для навчання, досліджень та розвитку підприємницької діяльності студентів та викладачів із залученням зацікавлених представників бізнесу з метою комерціалізації результатів фундаментальної та прикладної науки.

Стимулювання підприємницького середовища в університетах може стати дієвим чинником активізації місцевого та регіонального розвитку. При цьому вплив академічного підприємництва можна простежити за такими напрямками:

- стимулювання інноваційної діяльності регіону та країни загалом через науково-дослідницьку активність у системі «вища освіта – наука – бізнес», організацію стартапів та впровадження прикладних наукових результатів у бізнес-проектах;

- розвиток малого та середнього підприємництва внаслідок трансферу технологій між наукою та бізнесом в обопільному напрямку, а відповідно – зростання кількості робочих місць та зайнятості населення, збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів, зміцнення економічного потенціалу території, регіону, країни, підвищення їх конкурентоспроможності, покращення інвестиційного та бізнес-клімату;

- зупинення процесів відтоку висококваліфікованих фахівців, залучення до регіону кадрів із високим інноваційним потенціалом, причому не лише до високотехнологічних підприємств, а й до інших галузей промисловості;

- розвиток людського капіталу – за допомогою надання університетами освітніх послуг (формальних і неформальних) відповідно до *запитів ринку праці, потреб бізнесу та громадянського* суспільства, культивування підприємницьких компетентностей у студентському та викладацькому колективах і ширше – у громадському середовищі;

- розвиток місцевої та регіональної інфраструктури;

- підвищення рівня життя та добробуту населення.

Таким чином, зміна звичної моделі університетської професійної діяльності на підприємницьку, формування і реалізація комплексної стратегії інноваційної розвитку вишу, розбудова інноваційної інфраструктури, культивування підприємницької компетентності серед

студентів та викладачів університету, сприяння ефективному навчанню підприємців і розвитку підприємницької освіти дасть змогу керівництву та колективам вишів забезпечити максимальну реалізацію інноваційного та підприємницького потенціалу ЗВО, употужнить його фінансову спроможність, сприятиме підвищенню рівня матеріального забезпечення професорсько-викладацького складу, посиленню його мотивації до розробки інноваційних технологій та їх комерціалізації. Активізація зусиль у сфері академічного підприємництва дозволить включити університети у систему місцевого розвитку, позитивно впливатиме на соціально-економічне становище громад та регіонів, сприятиме розвитку підприємств та галузей, підвищенню інноваційності країни та формуванню її конкурентних переваг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревська К. В. Перспективи розвитку академічного підприємництва в Україні. Розвиток академічного підприємництва в закладах вищої освіти та наукових установах України: круглий стіл (м. Київ, 16 травня 2019). К., 2019. С. 10–13.
2. Мачуський В. В. Академічне підприємництво в Україні: поняття та суб'єкти. *Верховенство права*. 2018. № 3. С. 153–157.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38.
4. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 251.
5. Степаненко С. В. Інтелектуальна власність в університетах: проблеми специфікації. Проблеми та перспективи удосконалення управління інтелектуальною власністю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 28 березня 2013 р.). Полтава : ПолтНТУ. 2013. С. 169–172.
6. Степаненко С. В., Івченко Ю. М. Деякі аспекти формування організаційно-економічного механізму управління об'єктами інтелектуальної власності на рівні ВНЗ. Актуальні питання педагогіки та психології: наукові дискусії. Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 8-9 листопада 2013 р.). Львів : ГО "Львівська педагогічна спільнота". 2013. С. 100–103.

НЕПОКУПНА Т. А., кандидат економічних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

РИНОК ПРАЦІ: ВИМОГИ РОБОТОДАВЦІВ ДО НАВИЧОК ПРАЦІВНИКІВ

Одним із факторів, що впливають на функціонування ринку праці, є попит роботодавців на робочу силу. У результаті поступу науково-технічного прогресу витісняються застарілі спеціальності і з'являються нові професії. Це вимагає, у першу чергу, усвідомлення працедавцем сутності модернізаційних трансформацій в організації і регулюванні практичної діяльності, а працівником – здатності гнучко реагувати на зміни змісту предметної діяльності.

Роботодавці, висуваючи вимоги до потенційних працівників, зосереджують увагу на їхніх навичках. Традиційно термін «навички» тлумачиться як уміння, що набуто досвідом, як дія, що сформована шляхом повторення. У психолого-педагогічних науках наголошують на тому, що ці дії характеризуються «високою мірою осягнення і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю» [1], «сформовані шляхом частого повторення дії, для яких властивий високий ступінь освоєння і відсутність поелементної свідомої регуляції» та розрізняють перцептивні (автоматизовані чуттєві відображення властивостей і характеристик добре знайомого, неодноразово сприйнятого раніше предмета), інтелектуальні (автоматизовані прийоми, способи розв'язання відомої раніше задачі) та рухові (звичні автоматизовані впливи на зовнішній об'єкт із допомогою рухів з метою його перетворення) навички [2].

Фахівці у сфері управління персоналом виділяють дві групи навичок: hard skills (т. зв. «тверді» навички) – включають у себе конкретні знання,

які отримує людина при навчанні або при виконанні певних, строго визначених, робочих завдань (керування транспортним засобом, переклад з іноземної мови, програмування, гра на музичних інструментах, написання текстів тощо); soft skills (т. зв. «гнучкі» або «м'які» навички) – це особистісні навички, які відображають риси характеру людини, її установки і поведінку у цілому (лідерські якості, командна робота, комунікативні навички, вміння розпоряджатися часом, внутрішня мотивація, стиль спілкування тощо). Soft skills називають ще «соціальними» навичками, оскільки вони прямо не стосуються професійної активності, але є важливими для взаємодії у трудовому колективі та поза ним, в їх наявності не завжди можна відразу переконатися.

Вважається, що у XXI ст. внесок Hard skills у професійну успішність співробітника складає лише 15 %, а Soft skills – 85 % [3]. Отже, роботодавці вимагають і чекають від робочої сили саме «м'яких» навичок.

Навички працівника, окрім закладеного в людський капітал батьками потенціалу та подальших інвестицій в некогнітивні навички дитини (соціоемоційні навички, що пов'язані із самоконтролем, цілепокладанням, завзятістю, досягненням мети, абстрактним і образним мисленням, культурою мови і мислення в цілому [4]), які стануть основою когнітивних навичок: письмова мова, математичний рахунок, навички роботи в команді, частина мовних здібностей [4], у подальшому формуються інститутами первинної і вторинної соціалізації людини «шляхом багаторазових вправ» [5]. Суттєве місце у цьому процесові належить вищій освіті, яка за допомогою дисциплін соціальних і поведінкових наук впливає офлайн на формування у майбутніх і менеджерів, і працівників різних галузей комунікативних навичок, емпатії, гнучкості мислення, аргументації, креативності та ін.

У дослідженнях ринку праці, які проводяться різними міжнародними організаціями та компаніями, акцентується увага на змінах у вимогах роботодавців до навичок майбутніх працівників, на тенденціях у попиті на робочу силу. Так, у 2017 р. журнал *The Economist* присвятив час для огляду *lifelong education* [6]. Спільно з компанією *Burning Glass Technologies* було проаналізовано тисячі вакансій, представлених на різних сайтах у Західній Європі і США, з'ясовано вимоги до претендентів на працевлаштування у сфері управління й інших високооплачуваних посадах. Роботодавці висували вимоги до працівників щодо таких навичок, які, начебто, і не були важливими для цих професій (наприклад, топ-менеджеру потрібні навички кодингу і *data science*).

Проведене дослідження *Future Work Skills 2020* присвячене найважливішим навичкам для успішної роботи у майбутньому. Це такі: розуміння смислів, соціальний інтелект, ситуаційна адаптивність, міжкультурна компетентність, міждисциплінарність, проектне мислення, управління інформацією, вміння працювати віддалено [7].

У доповіді ВЕФ «*The Future of Jobs*» після проведеного опитування понад 350 роботодавців у дев'яти галузях промисловості і в п'ятнадцяти найбільших економіках світу, зроблено висновок про очікування зростання попиту на аналітиків даних, архітекторів та інжиніринг, спеціалізованих продавців, старших менеджерів, які допомагають компаніям орієнтуватися на зміни, дизайнерів виробів, фахівців з людських ресурсів та організаційного розвитку, експертів з питань регуляторних та державних питань, фахівців з комп'ютерних та математичних завдань [8].

На рис. 1 представлені 10 навичок, які будуть необхідними для процвітання Четвертої промислової революції за версією *World Economic Forum* [9], а саме: комплексне вирішення проблем, критичне мислення, творчість, управління людьми, вміння координувати з іншими, емоційний

інтелект, судження і прийняття рішень, сервісна орієнтація, переговори, когнітивна гнучкість.

Top 10 skills

in 2020

1. Complex Problem Solving
2. Critical Thinking
3. Creativity
4. People Management
5. Coordinating with Others
6. Emotional Intelligence
7. Judgment and Decision Making
8. Service Orientation
9. Negotiation
10. Cognitive Flexibility

in 2015

1. Complex Problem Solving
2. Coordinating with Others
3. People Management
4. Critical Thinking
5. Negotiation
6. Quality Control
7. Service Orientation
8. Judgment and Decision Making
9. Active Listening
10. Creativity

Source: Future of Jobs Report, World Economic Forum

Рис. 1. 10 навичок, які будуть необхідними для процвітання Четвертої промислової революції [9]

У дослідженні Skills Gap Study мова йде про те, що для успіху Четвертої промислової революції потрібні п'ять таких основних навичок: technology and computer skills, digital literacy and competency, working knowledge of tech-enabled tools and techniques, robot and automation programming, critical thinking [10] (технології і навички роботи з комп'ютером, цифрова грамотність та компетентність, робочі знання про технічні засоби та методи, програмування роботів та автоматизації, критичне мислення). Більшість з них пов'язані із технологіями, але все ж таки саме людина залишається носієм і реалізатором цих навичок.

Експерти hh.ua | grc на основі аналізу бази вакансій, розміщених на hh.ua | grc упродовж 2019 р., дослідили, які навички є затребуваними українськими роботодавцями, та які навички прописані у резюме пошукачів робочих місць (рис. 2) [11].

Навички на ринку праці України

Рис. 2. ТОП-10 навичок на ринку праці України очима пошукачів і роботодавців [11]

З рис. 2 видно, що вимоги роботодавців до навичок у робочій силі (очікування) і пропозиція наявних навичок у претендентів на робочі місця (реалії) суттєво відрізняються.

Таким чином, кожен із суб'єктів ринку праці переслідує власні інтереси і має мету: роботодавець – отримати якісну робочу силу з необхідними навичками для ефективного функціонування підприємства, претендент на робоче місце – реалізувати свої вміння і навички за таку платню, яка б підтримувала достатній рівень і якість життя. Функціонування ринку праці залежатиме від інвестицій у людський капітал, від роботи соціальних інститутів, від співпадіння вимог роботодавців і пропозиції наявних навичок у претендентів на робочі місця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павелків Р. В. Загальна психологія. URL : https://pidruchniki.com/12631113/psihologiya/znannya_uminnya_navichki.
2. Пальчевський С. С. Педагогіка. URL : <https://pidruchniki.com/1085112235439/>

- pedagogika/navichki_vminnya.
3. Як знайти роботу. URL : <https://job.tntu.edu.ua/yak-znajty-robotu/>.
 4. Аникин В. Какие факторы влияют на уровень зарплаты. URL : <https://postnauka.ru/video/71427>.
 5. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. К. : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с. URL : <http://www.info-library.com.ua/books-text-4907.html>.
 6. SPECIAL REPORT LIFELONG EDUCATION Learning and earning January 14 th 2017. URL : https://www.economist.com/sites/default/files/learning_and_earning.pdf
 7. Future Work Skills 2020. URL : http://www.iftf.org/uploads/media/SR-1382A_UPRI_future_work_skills_sm.pdf.
 8. «The Future of Jobs» in 2020. URL : <http://videos.careers.org/the-future-of-jobs-in-2020/>
 9. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. URL : <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>.
 10. Future-Proof Job Skills: What Employees Need to Know. URL : <https://www.extension.harvard.edu/inside-extension/future-proof-job-skills-what-employees-need-know>.
 11. «Дорогі» навички: за які вміння роботодавці готові підвищувати зарплату. URL : https://poltava.hh.ua/article/25505?from=article_25568.

ШЕВЧЕНКО Б. О., кандидат економічних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

НОВЕ ІНТЕГРАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ВЕКТОР СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Загальним у сучасному баченні змісту історичного процесу стало виокремлення в ньому двох підходів: формаційного і цивілізаційного. Світоглядну основу першого з них, відомого як марксизм, становить матеріалістичне розуміння історії, виокремлення у суспільному житті економічної сфери і змістоутворюючий примат виробничих відносин. Історія людства марксистами подається як послідовна динамічна змінність суспільно-економічних систем (формацій). Первіснообщинний лад був змінений пронизаними класовим антагонізмом рабовласницькою, феодальною і капіталістичною формаціями. Боротьба класів обумовлювала революційний, певною мірою лінійний, перехід від формації до формації, що і являло собою зміст і перебіг історичного процесу. У фундаментальній праці К. Маркса «Капітал» був наданий розгорнутий аналіз буржуазної формації, обґрунтована історична невідворотність її зміни наступною формацією – комунізмом, першою стадією якого є соціалізм.

У поглядах ідеологів другого підходу (М. Данилевський, О. Шпенглер, М. Вебер, А. Тойнбі, П. Сорокін, Ф. Бродель, К. Ясперс, У. Ростоу, О. Тофлер та ін.) всесвітня історія постає у вигляді сукупності історій самостійних «культурно-історичних типів» [1] або «круговороту локальних цивілізацій» [2]. Їх розвиток є нелінійною послідовністю еволюційних стадій зародження, розквіту, старіння і занепаду. У їхніх поглядах знаходить місце теза про одночасне існування різноманіття культур і цивілізацій, що і визначає структуру і зміст соціального буття [3;

4, с. 345–358]. Національні особливості, за таких поглядів, набувають домінуючого впливу, але при цьому не відкидаються і деякі положення марксистських ідей, як то: вплив економічних факторів на суспільне життя, зумовленість входження суспільства у нові фази розвитку якісними змінами рівня виробничих сил. Така залежність і зумовленість проявляється у назвах новітніх суспільних теорій: «постіндустріальне суспільство», «технотронне», «інформаційне» суспільство.

У більшості випадків аналіз економічних і соціальних моделей, що сформовані представниками таких підходів, зводиться до конкретизації відмінностей і розбіжностей поглядів. Але такий аналіз був би неповний без визначення спільних закономірностей з використанням методу політичної економії як універсального інструменту опису домінуючого способу виробництва – основи функціонування і невід’ємної характеристики масштабних соціальних груп (суб’єктів історичного процесу) у їх часовому і просторовому вимірі. У широкому трактуванні предметом політекономічного аналізу виступає спосіб виробництва. Це наука про продуктивні сили і виробничі відносини з безумовним акцентом на пріоритеті останніх. Тому без з’ясування сутності трансформацій виробничих відносин як базової конструкції суспільства, неможливо діагностувати появу чергового історичного етапу суспільної динаміки – появи нового суспільно-економічного укладу або руху до нього.

Внаслідок краху соціалізму формаційний підхід втратив популярність. Але це не слід трактувати як його цілковиту хибність. Він, радше, потребує певної корекції і адаптації до мінливих реалій. На наш погляд, безумовно продуктивним для розвитку суспільного знання було б формування нової концепції у описі сучасних суспільних трансформацій, заснованої на принципах інтегральної єдності позитивного у формаційному і цивілізаційному підходах.

Теоретичні витоки інтегрального суспільства слід шукати у теорії соціальної держави, реформізму, кейнсіанстві, концепціях конвергенції. Припущення про можливість функціонального поєднання рис протилежних систем виникає у 60-х роках ХХ ст. Термін «конвергенція» означає набуття спільних рис системами, що функціонують у спільному середовищі. Таке твердження конвертується у теорію мирного співіснування різних політичних систем. На те були і суб'єктивні причини: Захід, де домінувала ліберальна ідеологія вільного ринку, у намаганні невілювати очевидні провали ринку змушений був запозичувати від соціалізму певні ідеї і принципи планування системи господарювання, перерозподілу доходів за допомогою бюджету і податки, що згладжувало соціальні контрасти і кризи.

Вперше ідею зближення двох систем висунув соціолог Пітірім Сорокін. Тема конвергенції піднімається ним у 1944 р. у роботі «Росія і Сполучені Штати», а у 1961 р. П. Сорокін на ХІХ Міжнародному конгресі соціології представив доповідь «Взаємна конвергенція Сполучених штатів і СРСР до змішаного соціокультурного типу», у якій зазначив: «...домінуючим типом суспільства, що викає, буде не капіталістичний і не соціалістичний, а тип вельми специфічний, який ми можемо визначити як інтегральний» [5].

Серед економістів ця тенденція була втілена у роботах американського теоретика Джона Кеннета Гэлбрейта. У 1967 р. у роботі «Нове індустріальне суспільство» він зазначав: «Роздуми про майбутнє виявляють важливість тенденції до конвергенції індустріальних суспільств, не зважаючи на їх ідеологічні і національні відмінності» [6].

Новітня історія трансформацій суспільств тривалий час не формувала адекватного запиту на ідеї конвергентного зближення систем. Історики і суспільствознавці радянських часів відкидали ідею конвергенції як «небезпечну вигадку буржуазної ідеології» [7, с. 318–323]. Після краху

соціалізму ідеї конвергенції були відкинуті на периферію суспільно-політичного життя. Аргументи щодо включення елементів комуністичних ідей у процеси розвитку суспільства і економіки сприймалися як заклики повернення до минулого. Внаслідок деідеологізації суспільного життя його канву утворив ринковий фундаменталізм. Ліберальний мейнстрім, що ствердився на довгі роки і в Україні, призвів до теоретичного застою у суспільній думці: бюрократичний соціалізм змінився бюрократично-олігархічним капіталізмом [8, с. 311–313].

Між тим практика розбудови інтегральних суспільств у пострадянській період була успішно впроваджена в інших країнах. Симбіоз планового господарювання і ринкового саморегулювання забезпечив проривні успіхи Китаю і В'єтнаму, навіть за збереженням політичної влади комуністичних партій. Завдяки плановому підходу в економіці КНР, наприклад, тривалий час відсутні економічні кризи і соціальні турбулентності, невпинно зростає рівень життя. В той же час капіталістичні елементи у структурі економіки Китаю перетворили його на другу світову державу за кількістю мільонерів [3].

Критика концепції інтегрального суспільства часто ґрунтується на його внутрішній суперечності, еkleктичності і, як наслідок, нестійкості, схильності перетікання до капіталізму або соціалізму. Такі загрози присутні і не заперечуються. Але саме така двоїста природа найбільшою мірою відповідає вимогам до можливих відповідей на сучасні актуальні суспільні виклики і загрози. Це об'єктивна світова тенденція, яка реалізується з урахуванням національних специфік. У самій природі людини соціальні витоки співіснують з егоїзмом. Адам Сміт вважав, що саме завдяки йому і «невидимій руці», як регулятору, суспільство прямуватиме до ідеального стану. Німецькі класики та їхні послідовники, навпаки, робили акцент на справедливості і соціальних аспектах

людського буття, визначали їх базисну природу. Історія доводить, що пошук балансу проміж двох суперечливих, але реальних сторін людської природи відповідає завданням пошуку оптимальної моделі буття суспільства.

Сучасні продуктивні сили і виробничі відносини потребують єдності капіталістичних і соціалістичних витоків, поєднання принципів капіталістичного і планового господарювання. Їх вдале комбінування вирішує такі головні завдання суспільного розвитку: високі темпи економічного зростання, соціальна справедливість, розвиток особистості, громадянська і духовна свобода. Така конвергенція, інтеграція визначально протилежних суспільно-економічних систем утворює достатні підстави для твердження про розпочатий рух людства до нового інтегрального суспільного укладу.

Отже, хибність твердження про «природність і нескінченність» капіталізму доведена сучасною господарською практикою в тій же мірі, що і теза про «рукотворність» соціалізму. Внутрішня природа обох формацій зумовлює об'єктивні позитивні властивості кожної з них і обґрунтовують їх історичну закономірність. Але іманентні суперечності кожної із цих формацій об'єктивно зумовлюють необхідність їх взаємодії і підтримки. Саме тому найбільш динамічні і гармонічні у своєму розвитку країни беруть за основу життєустрою інтегральну систему.

Важливість такого висновку має особливе значення для сучасної України, яка внаслідок помилок у реформуванні усіх сфер суспільного життя опинилася у системі координат бюрократично-олігархічного капіталізму. Нове інтегральне суспільство має стати орієнтиром у зміні парадигми суспільного розвитку і дозволить уникнути чергових відхилень у бік радикалізації вектора історичного поступу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. URL : http://dugward.ru/library/danilevskiy_n_ua/danilevskiy_n_rossiya_i_evropa.html.
2. Тойнби А. Дж. Постижение истории. URL : <http://gumilevica.kulichki.net/Toynbee/index.html>.
3. Фергюсон Н. Цивилизация: чем Запад отличается от остального мира. URL : http://loveread.ec/read_book.php?id=60053&p=1.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.
5. Сорокин П. А. Главные тенденции нашего времени : монография. Москва : Директ-Медиа, 2007. 416 с. URL : <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=36165>.
6. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. М., 1969. 480 с.
7. Майборода И. Т. Критика буржуазных экономических теорий современного капитализма. Киев : Издательское объединение «Вища школа», 1982. 326 с.
8. Геец В. М. Общество, государство, экономика: феноменология взаимодействия и развития. *Национальная академия наук Украины, Ин-т экон. и прогнозирования*. Москва : Экономика, 2014. 631 с.

САКАЛО О. Є., кандидат історичних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

НАЦІОНАЛЬНЕ ЩАСТЯ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Напевно кожна людина хоча б один раз у своєму житті замислювалась над тим, що таке щастя і чи щаслива вона. Нас іноді запитують, чи відчуваємо ми себе щасливими? Коли ми говоримо про щастя, то задаємося одразу кількома питаннями. Що таке щастя? Щастя – це ілюзія чи щось реальне? Чи можливо досягти щастя? Від чого залежить щастя? Зрештою, чи можна виміряти щастя і як це зробити? Якщо над першими у цьому переліку питаннями замислювалася переважно філософи, починаючи ще із часів античності, то над останнім питанням наразі розмірковують представники різних наук, зокрема, й економісти.

Видатний давньогрецький філософ Аристотель визначив щастя як діяльність душі у повноті добродетності. Це найвище благо, до якого прагнуть усі, але у кожного воно своє і щастя однієї людини може відрізнитися від щастя іншої. В етичному сенсі щастя – це стан тривалого задоволення від пережитої насолоди та повноти життя. Із сучасної філософської точки зору щастя – це вище благо, котре доступне людині.

Часто говорять, що щаслива та людина, яка відчуває себе щасливою. І цей стан дуже суб'єктивний. Упродовж останніх 40 років розпочалося чимало експериментальних досліджень щастя, котрі використовували передовсім психологічну методологію та спиралися на результати масових соціологічних опитувань в різних регіонах світу. Було доведено, що на рівень щастя не впливає вік людини, її стать, слабо впливає генетика. Натомість серйозне значення має темперамент і характер. В рамках різних

проектів з'ясовувався рівень щастя людей, які належать до соціальних груп із низьким соціальним статусом та неблагополучних груп: людей з особливими потребами, важко хворих, безхатченків, безробітних та ін. Виявилось, що переважна більшість цих людей попри всі негаразди вважає себе щасливими.

Німецький психолог У. Штаудінгер пише про «парадокс суб'єктивного благополуччя»: люди можуть бути щасливим незалежно від наявності здавалося б очевидних причин для цього. Американські психологи С. Любомирські та К. Шелдон сформулювали так звану «модель пирога». Згідно цієї моделі пиріг поділяється на три нерівні частини, що об'єднують три групи факторів, які впливають на відмінності в індивідуальних оцінках людьми їх власного суб'єктивного благополуччя або щастя. Перша група – зовнішні фактори, які від нас не залежать, умови, в яких нам пощастило або не пощастило народитися і жити. Друга група – фактори, пов'язані зі стійким складом особистості. Є люди щасливі, позитивні за своїм характером, а є люди нещасні. І третя група – це те, що ми з вами створюємо власноруч. Це цілі, які ми ставимо перед собою, це взаємовідносини, які ми вибудовуємо навколо себе.

У ході досліджень було з'ясовано, що вплив цих груп факторів різний і сильно відрізняється від тих стереотипів, що у нас є. Так, наприклад, зовнішні фактори, пов'язані з географічним середовищем, соціальними умовами, освітою, забезпеченістю, обумовлюють лише 10–12 % індивідуальних розбіжностей рівня щастя [5].

Аналізуючи проблему щастя, безумовно виникає бажання поміркувати над вічним питанням: чи в грошах щастя? Тобто, наскільки суб'єктивне благополуччя або щастя залежить від матеріальних чинників. Також цікаво з'ясувати, що впливає не тільки на індивідуальне, а й на загальнонаціональне щастя в цілому. Чи можна це виміряти за допомогою

кількісних методів і які відмінності існують між країнами та цілими регіонами світу відповідно до цих показників?

Останніми десятиліттями в економічній теорії виникає новий напрям – економіка щастя. В рамках цього підходу критикується ВВП як основний традиційний показник економічного благополуччя країни. Натомість розробляються альтернативні показники, які дозволяють проаналізувати розвиток нації з різних сторін. Дослідження у сфері економіки щастя спрямовані на розробку методів кількісного виміру щастя, а також уніфікацію цих показників.

Як ми вже зазначили, тривалий час в економічній науці домінував об'єктивний підхід, згідно якого дохід в абсолютному вимірі розглядався як найбільш адекватний індикатор індивідуального або сімейного благополуччя, а національний дохід (показник ВВП на душу населення) – як індикатор економічного благополуччя країни. Втім, упродовж останніх десятиліть відбулися зміни у розумінні поняття благополуччя. Наразі науковці дійшли висновку, що благополуччя нації визначається не тільки економічними показниками, а також й іншими факторами. Був введений новий показник: «суб'єктивне благополуччя». Економічне благополуччя, що визначається розміром ВВП на душу населення, є лише одним з низки показників, які у сукупності утворюють підсумкову оцінку. Цими додатковими показниками є, наприклад: задоволеність життям, толерантність, свобода вибору та дії, рівень демократизації і патріотизму суспільства.

Сучасні дослідники погоджуються з необхідністю з'ясування зв'язків між об'єктивним показником економічного благополуччя (ВВП на душу населення) та суб'єктивними оцінками населення. Врахування суб'єктивних показників необхідне, оскільки дозволяє краще обрати потрібні напрями економічної та соціальної політики. Також це надає

можливості аналізувати благополуччя населення окремої країни та здійснювати порівняльний аналіз благополуччя населення різних країн.

На сьогодні в світі є кілька проектів кількісного дослідження щастя, серед яких, на нашу думку, виділяються два: Всесвітній індекс щастя (The Happy Planet Index) – комбінований показник британського дослідницького центру New Economic Foundation, який вимірює рівень щастя у країнах світу з 2006 року, та Рейтинг країн світу за рівнем щастя (World Happiness Report) – дослідницький проект міжнародної програми «Мережа рішень стійкого розвитку» при Організації Об'єднаних Націй (UN Sustainable Development Solutions Network), який вимірює показник щастя населення у країнах світу з 2012 року.

Всесвітній індекс щастя – це комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу та окремих регіонів з точки зору їхньої здатності забезпечити своїм жителям щасливе життя. Він розраховується за методикою британського дослідницького центру New Economic Foundation спільно із екологічною організацією Friends of the Earth, гуманітарною організацією World Development Movement та групою незалежних міжнародних експертів і випускається раз на два-три роки.

Мета дослідження полягає у тому, щоб показати відносну ефективність, з якою країни використовують економічне зростання та природні ресурси для того, щоб забезпечити своїм громадянам щасливе життя. Науковці зазначають, що у тих країнах, де наголос робиться на розвитку виробництва, а з ним і на економічне зростання, люди, зазвичай, не стають щасливішими, оскільки економічні теорії, що сповідують влади цих держав, не мають нічого спільного із життям реальних людей. Індекс вимірює показники задоволеності жителів кожної країни та середню тривалість їхнього життя у співвідношенні із кількістю спожитих ними природних ресурсів. Економічні показники під час розрахунку Індексу не

використовуються. Остання хвиля цього дослідження охопила 140 країн. Перші три місця за Індексом щастя посіли Коста-Ріка, Мексика та Колумбія, а Україна зайняла 70-е місце [3].

Рейтинг країн світу за рівнем щастя – це міжнародний дослідницький проект, який вимірює показники щастя населення у країнах світу. Дослідження здійснюється діючим при Колумбійському університеті центром «Інституту Землі» під егідою ООН з метою продемонструвати досягнення країн світу та окремих регіонів з точки зору їхньої здатності забезпечити своїм жителям щасливе життя. Перший подібний рейтинг був підготовлений у 2012 році до конференції ООН зі щастя.

Рейтинг враховує такі показники благополуччя, як рівень ВВП на душу населення, очікувана тривалість життя, наявність громадянських свобод, почуття безпеки та впевненість у завтрашньому дні, стабільність сімей, гарантії зайнятості, рівень корупції, а також побічні показники стану суспільства, такі як рівень довіри, щедрість та великодушність. Вагому частину дослідження становлять результати опитувань громадської думки жителів різних країн про те, наскільки щасливими вони себе відчують, що їх проводить Міжнародний дослідницький центр Геллапа, який пропонує респондентам у кожній країні оцінити своє відчуття щастя за спеціальною шкалою. У 2019 році дослідження охопило 156 країн, першу трійку серед яких склали Фінляндія, Данія і Норвегія, а Україна посіла лише 133-е місце [6].

За результатами численних досліджень сучасні науковці дійшли висновку, що рівень щастя залишається стабільним в усіх країнах упродовж багатьох років. Тобто ані позитивні (у тому числі зростання доходів), ані негативні зміни у житті кожної людини не чинили суттєвого впливу на загальний рівень щастя. Так, згідно дослідженню економістів Д. Канемана і А. Дітона, рівень щастя не залежить безпосередньо від рівня доходів. Вони вираховали, що оптимальний рівень річного заробітку у

США у 2010 році становив 75 тис. доларів. Було помічено, що рівень щастя стрімко зростає разом із зростанням доходів до цієї суми. Однак після досягнення позначки у 75 тис. доларів приріст доходів (навіть значний) не призводить до зростання відчуття щастя [7].

Розглядаючи рівень щастя на рівні нації в цілому, була виявлена така закономірність: за умови загального економічного зростання, відносні позитивні та негативні зміни в житті кожної окремо взятої людини врівноважують одна одну, не створюючи зміни у загальному рівні щастя в країні. Якщо у ринковому суспільстві спостерігається диференціація доходів, то щасливим буде відчувати себе лише певна частина людей, які вважають себе відносно багатшими, успішнішими за інших. При цьому абсолютний рівень багатства суспільства (що традиційно визначається розміром ВВП на душу населення) може бути різним, але поки спостерігається диференціація доходів, середній рівень щастя у суспільстві буде сталим. Ця закономірність увійшла в історію як парадокс Істерліна.

Американський економіст і демограф Р. Істерлін з університету Пенсильванії сформулював у 1974 р. за наслідками експерименту закономірність, котра полягає у тому, що рівень багатства країни не впливає на частку людей, які вважають себе щасливими. Істерлін доводив тезу про сталість щастя та його повну незалежність від доходу, спираючись на психологічну теорію «setpoint theory», згідно якої існує певна точка, від якої суб'єктивне благополуччя відхиляється, але повертається до неї, тому, що генетика і темперамент людини чинить опір впливу соціально-економічної політики та соціуму в цілому.

Втім, пізніші наукові пошуки частково спростували твердження Істерліна. Так, наприклад, порівняльні крос-секційні дослідження американського соціолога Р. Інглгарта засвідчують існування змін у рівні щастя у більшості країн, а також демонструють зв'язок рівня щастя з

темпами економічного зростання [4, с. 22]. Економічний розвиток спричинює перехід у суспільстві: від максимізації економічного зростання до максимізації суб'єктивного благополуччя; від суспільства дефіциту або виживання до суспільства безпеки. Але, водночас, існує межа, за якою економічне зростання більше не призводить до значного зростання рівня суб'єктивного благополуччя. За такої ситуації проблема виживання вже вирішена і більше не актуальна й тому у такому суспільстві з'являється значна кількість постматеріалістів, для яких економічні вигоди більше не забезпечують зростання суб'єктивного благополуччя.

За низького рівня економічного розвитку навіть незначний підйом спричинить суттєве зростання рівня суб'єктивного благополуччя та збільшить тривалість життя. Але і окрема людина, і суспільство в цілому досягають певної межі, за якою подальше економічне зростання спричинює лише мінімальне зростання тривалості життя та рівня суб'єктивного благополуччя. Із цього моменту неекономічні аспекти життя стають більш значущими та визначальними для тривалості та якості життя людини. Після досягнення цієї межі найдоцільнішим є зосередження всіх зусиль на підвищенні якості життя населення, а не на прагненні до економічного зростання. Цей зсув пов'язаний із значними ціннісними змінами на індивідуальному рівні: переміщення уваги з економічної та фізичної безпеки на цінності самовираження, що включають участь у громадському житті, свободу думок та якість життя.

Цікаво, що наразі у світі існує поняття валове національне щастя, котре є мірою якості життя, що включає в себе моральні і психологічні цінності, на відміну від валового національного продукту (ВВП). Це поняття було введено у життя як неофіційна державна філософія Бутану у 1972 році.

У Данії, котра стабільно останніми роками входить до топ-3 рейтингу щастя ООН, існує ціла свого роду життєва філософія – хюге (від данського

hygge – благополуччя). Цим словом позначається настрій затишку, благополуччя, задоволеності та комфортного спілкування. На сьогодні хюге вже стала частиною національної культури Данії, так би мовити, її візитівкою [1].

В Україні індекс щастя вимірюється за результатами опитувань КМІС, які проводилися у 2017 і 2019 роках [2]. Показник нашої країни в цілому доволі низький, проте демонструє позитивне зростання – на кінець минулого року 51 % українців вважали себе щасливими і тільки 18 % вважали, що їх особисте життя нещасливе. Таким чином, індекс щастя, склав +33 % проти +8 % у 2017 році.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікінг М. Маленька книга хюге. Як жити добре по-данськи. «Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 288 с.
2. Україна демонструє зростання індексу щастя на фоні його стабільності у світі. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=913&page=1>.
3. Всемирный индекс счастья (The Happy Planet Index). URL : <https://gtmarket.ru/ratings/happy-planet-index/info>.
4. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. М. : Новое издательство, 2011. 464 с.
5. Леонтьев Д. Что такое счастье? URL : <https://postnauka.ru/faq/67173>.
6. Рейтинг стран мира по уровню счастья (World Happiness Report). URL : <https://gtmarket.ru/ratings/world-happiness-report/info>.
7. Kahneman D., Deaton A. High income improves evaluation of life but not emotional well-being. URL : <https://www.pnas.org/content/107/38/16489.full>.

ДЕРІД І. О., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З КИТАЄМ

Китай – це країна із найбільшим за чисельністю населенням, із другим за розміром ВВП, країна лідер у сфері міжнародної торгівлі. Зокрема, за 2018 рік Китай експортував товарів та послуг на суму у 2,6 трлн дол. США, а імпортував на 2,5 трлн дол. США [1, с. 7]. Саме тому Китай є стратегічно важливим напрямком зовнішньої торгівлі України, одним із найбільш перспективних експортних ринків. Як відомо, з огляду на протиріччя, що загострилися між США та Китаєм, відкритість економіки Китаю трохи зменшилася. Торгівельні непорозуміння між США та Китаєм, як очікується, можуть призвести до більшої присутності на ринках цих країн товарів з третіх країн. А отже Україна також може цим скористатися. У 2018 р. експорт українських товарів до Китаю склав 2,2 млрд. дол. США, а імпорт – 7,6 млрд дол. США [1, с. 7]. На 2018 рік Китай серед країн, до яких Україна здійснює експорт товарів, знаходився на 6 місці за обсягом експорту (4,6 % українського експорту товарів), а серед країн джерел імпорту – на другому місці (13,3 % українського товарного імпорту) [2, с. 36]. Мінусом українського експорту до Китаю на даний момент є його недиверсифікованість. У ньому переважають мінеральні та сільськогосподарські продукти. І хоча за 2017–2018 роки відновилося зростання українського експорту до Китаю, однак його обсяги досі не досягли свого історичного максимуму, який спостерігався в 2013 році.

Перш, ніж більш детально розглядати стан та подальші перспективи торгівлі України та Китаю, простежимо, яким чином змінювався

політичний діалог між нашими державами протягом років незалежності України.

Таблиця 1

Динаміка відносин Україна–Китай

Період	Характеристики відносин
1992-2004 рр.	<ul style="list-style-type: none"> Відносини стрімко розвивалися, що було пов'язано з високим рівнем політичного діалогу, створенням необхідної правової бази та практичним здійсненням досягнутих домовленостей у різних сферах співпраці. Мав місце особистий контакт президента України Леоніда Кучми з головою КНР Цзян Цземінем, встановлений під час обміну державними візитами у 1994–1995 роках. Наслідком стало проголошення відносин стратегічного партнерства між країнами.
2005-2010 рр.	<ul style="list-style-type: none"> За часів президентства Віктора Ющенка Україна більше була зорієнтована на ЄС та США. Негативно на відносини із Китаєм вплинули внутрішні суперечки України. Проголошений Києвом євроатлантичний курс призвів до «переформатування» відносин з Китаєм. Наш уряд дозволив відвідати Україну офіційній особі Тайваню в 2005 р. і Китай скасував заплановане засідання комісії з торгово-економічного співробітництва з Україною. За всі 5 років президентського терміну Віктор Ющенко не відвідав Китай. З квітня 2003 по квітень 2010 р. між двома країнами фактично не було діалогу на рівні глав держав. Український міністр закордонних справ не відвідував КНР шість років (із липня 2004 р. по липень 2010 р.), а його китайський колега – дев'ять (із квітня 2001 р. по травень 2010 р.).
2010-2014 рр.	<ul style="list-style-type: none"> Після перемоги Віктора Януковича на президентських виборах Китай ініціював активізацію стосунків з Україною. Перша зустріч лідерів України та Китаю відбулася під час Саміту з ядерної безпеки у Вашингтоні (США) у квітні 2010 р. У вересні 2010 року відбувся візит В. Януковича до Китаю. Після перерви у 10 років в червні 2011 р. відбувся офіційний візит голови КНР до України, коли й відбулося підписання Декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства, а також було підписано низку угод. Виявилось, що більшість із попередніх домовленостей лідерів країн не виконуються. У 2012–2013 рр. підписана велика кількість українсько-китайських угод і документів щодо конкретних галузей та сфер співробітництва, які раніше були позбавлені уваги. Візит Президента України В. Януковича до Китаю у грудні 2013 р. відбувся вже під час української політичної кризи. Однак було підписано Договір про дружбу і співробітництво між Україною і КНР, Спільну

	декларацію України і Китайської Народної Республіки про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства та Програму розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР на 2014–2018 рр.
2014-2019 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • 4 червня 2014 року президент Петро Порошенко одержав привітальну телеграму від голови КНР, в якій також відзначалося, що китайська сторона воліє подальшого розвитку відносин із Україною. • В аспекті агресії РФ Китай зайняв чітку позицію, підтримуючи цілісність та суверенітет України, китайська сторона відзначала недовіру санкцій проти РФ і наголошувала на необхідності переговорів. При цьому, коли переговори почали реалізуватися за участі третіх країн, Китай до них не було запрошено. • Китай став проявляти зацікавленість у налагодженні відносин із країнами Східної Європи з огляду на свою нову зовнішню політику.
2019 р. – теперішній час	<ul style="list-style-type: none"> • Президент України Володимир Зеленський вже кілька разів зустрічався із послами КНР, а також із китайськими бізнесменами, зокрема щодо будівництва китайськими підприємствами дороги навколо Києва. • В рамках боротьби із COVID-19 Китай в якості гуманітарної допомоги надав великі обсяги експрес-тестів для виявлення коронавірусу.

Джерело: складено автором на основі [3]

Таким чином, китайська сторона завжди була прибічником того, щоб відносини будувалися саме на економічній основі, свідченням чого є великі обсяги підписаних економічних угод із Україною. Багато із цих угод залишилися лише на папері, виною чому стала, в тому числі, корупція в Україні. Можна згадати проект «Повітряний експрес», договір по якому було укладено в 2011 році. Ідея полягала у налагодженні роботи високотехнологічної електрички із Києва до аеропорту «Бориспіль». Реалізувати проект мала Китайська національна корпорація машинної індустрії, Україна в рамках проекту «Повітряний експрес» уклала кредитний договір з Ексімбанком Китаю на 372,3 млн. доларів. В 2015 році було виявлено розкрадання величезних сум (близько 82 млн. гривень), призначених на реалізацію проекту [4].

Щодо торгівлі між Україною та Китаєм, то наразі найбільше Україна експортує в Китай такі товарні групи: руди, шлак і зола; зернові культури; жири та олії тваринного або рослинного походження; реактори ядерні,

котли, машини; залишки і відходи харчової промисловості. В останні роки особливо швидко зростає продаж в Китай сільськогосподарської та харчової продукції з України. Дослідження щодо виявлення найбільш потенційно вигідних товарів, які Україні можна експортувати в Китай (на основі наявності порівняльних переваг в Україні та на основі обсягів недоторгованості), визначили наступний перелік: соєві боби; феросплави; насіння свиріпи або ріпаку; мастила та інші продукти високотемпературної перегонки кам'яновугільних смол; м'ясо великої рогатої худоби, морозиво; напівфабрикати з вуглецевої сталі; пшениця і суміш пшениці та жита; екстракти солодові, готові харчові продукти з борошна, крупки, крупів, крохмалю або солодового екстракту. Торгівлі України з Китаєм заважають тарифні та нетарифні (особливо санітарні та фітосанітарні) заходи захисту внутрішнього ринку Китаю. Середня ставка ввізного мита в Китаї на 2018 рік складала 7,8 % [1].

Як вважають експерти, поживленню зовнішньоекономічних відносин сприятиме активне залучення України до інвестиційної ініціативи Китаю «Один пояс, один шлях». У 2015 р. був укладений протокол між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством комерції КНР щодо зміцнення співпраці зі спільної реалізації ідеї побудови економічного поясу Великого шовкового шляху. У 2017 р. був підписаний план дій Україна – КНР з реалізації ініціативи спільного будівництва «Економічного поясу шовкового шляху» і «Морського шовкового шляху XXI століття». Проект передбачає і спільні виробничі проекти, і власне функціонування нових транспортних маршрутів [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Як збільшити та диверсифікувати український експорт до Китаю? / Шепотило О., Яворський П., Хорунжа М. та ін. URL : https://epo.org.ua/germany_kse_report/ (дата звернення: 03.03.2020).

2. Зовнішня торгівля України: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 170 с.
3. Аудит зовнішньої політики Україна – Китай. Дискусійна записка. Київ, 2016. URL : http://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2018/09/Audyt-zovnishnoi-polityky_Ukr_Kytau-ukr_inet.pdf (дата звернення 05.03.2020).
4. Україна відправить делегацію до Китаю, щоб вирішити долю «Повітряного експреса». *LB.ua*: веб-сайт. URL : https://ukr.lb.ua/economics/2017/04/27/36503_ukraina_vidpraviv_delegatsiyu.html (дата звернення 10.03.2020).
5. Инициатива «Один пояс, один путь» способна улучшить украинскую инфраструктуру. *Укринформ*: веб-сайт. URL : <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2693290-kitaj-opoasyvaet-mir-i-predostavlaet-ukraine-sans.html> (дата звернення 15.03.2020).

ТЮТЮННИК Ю. М., кандидат економічних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Системне оцінювання економічного розвитку територіальних одиниць передбачає з'ясування сутності комплексного аналізу та визначення його основних завдань. Об'єктом комплексного аналізу є економічний розвиток відповідної території (області, району, громади, міста), а його метою – забезпечення ідентифікації місця території в економічному середовищі, створення необхідної інформаційної бази для прийняття різноманітних управлінських рішень щодо напрямів розвитку, залучення інвестицій тощо. Суб'єктами комплексного аналізу економічного розвитку територіальних одиниць можуть бути різноманітні замовники: органи державного управління, потенційні внутрішні та зовнішні інвестори, громадські організації.

Комплексне оцінювання є характеристикою, що отримується у результаті одночасного й узгодженого вивчення сукупності показників, які відображають різні аспекти економічного розвитку територій [1, с. 172]. Складність комплексного оцінювання полягає в тому, що за багатокритеріального аналізу важко виокремити узагальнювальний показник – критерій оцінювання, існують також перешкоди методологічного, організаційного та інформаційного характеру [2, с. 144].

Організація процесу проведення комплексного аналізу має спиратися на дотримання низки вимог [3, с. 338–340].

По-перше, методологічна база комплексного аналізу повинна базуватися на таких методиках, які б давали змогу протягом короткого

часу виявляти та ідентифікувати проблемні напрями економічного розвитку територій.

По-друге, ефективною формою проведення комплексного аналізу є порівняльний аналіз показників певної території з відповідними показниками інших територій або середньотериторіальними показниками. Також залежно від поставлених завдань аналізу як база для порівняльного аналізу можуть бути використані такі параметри: середньотериторіальні значення показників; показники території, яка є лідером за економічним розвитком; нормативні значення показників відповідно до законодавчих документів, рекомендацій наукових установ; цільові значення показників, встановлені потенційними інвесторами або іншими замовниками дослідження.

По-третє, для здійснення комплексного аналізу необхідно забезпечити формування системи показників, яка б відповідала вимогам комплексної характеристики поточного економічного стану території та перспектив її подальшого розвитку.

По-четверте, результативність комплексного аналізу великою мірою залежить від обґрунтованості побудови інтегрального параметра з метою уникнення двозначності висновків, суперечності у поглядах окремих експертів щодо ідентифікації економічного становища об'єкта дослідження.

У сучасній практиці комплексного аналізу поширеним засобом інтегрального оцінювання відповідних об'єктів є розроблення системи ранжирування, відповідно до якої кожному значенню цільового показника відповідає визначений ранг, а сума рангів, отриманих певним об'єктом, є підставою для однозначної характеристики його економічного становища, встановлення тенденцій та перспектив подальшого розвитку [4, с. 737].

Зведення певної кількості показників в єдиний інтегральний показник дає змогу визначити якісну відмінність (поліпшення чи погіршення)

досягнутого стану економічного розвитку території від бази порівняння. Разом із тим побудова інтегрального показника не означає, що для оцінювання можна використовувати лише один цей параметр. Навпаки, інтегральний показник є лише загальним індикатором ситуації, а для поглибленого дослідження економічного стану території використовується система показників.

Поряд із процесом організації комплексного аналізу, певним критеріям має відповідати і його інформаційна база: комплексний аналіз здійснюється на основі системи цільових економічних показників відповідно до обраної методики оцінювання стану розвитку території; вихідна інформація про економічний розвиток об'єкта дослідження має бути повною та достовірною; цільові показники вибраної методики повинні бути приведені до зіставних одиниць виміру, що забезпечує можливість їх подальшого математичного та аналітичного оброблення; кожний із сукупності показників, які закладаються в основу моделювання інтегрованого показника, має бути максимально інформативним; здійснення порівняльного аналізу інтегрованих показників у часі та просторі [3, с. 341].

Ключовим елементом процедури комплексного аналізу є розроблення його алгоритму. Загалом, організація процесу комплексного аналізу економічного розвитку територій становить кілька послідовних взаємопов'язаних етапів, змістове наповнення яких може відрізнятися залежно від потреб аналізу.

На першому етапі замовник забезпечує постановку цільової функції комплексного аналізу, яка передбачає такі елементи: об'єкт дослідження та його особливості; інформаційну базу та її часові проміжки; мету та завдання проведення дослідження; сукупність напрямів аналізу економічного стану об'єкта дослідження, що є складовими

узагальнювального інтегрального показника; форму подання результатів дослідження (визначення інтегрального показника, побудова порівняльної таблиці тощо); методику обґрунтування пропозицій щодо впровадження заходів, спрямованих на досягнення мети комплексного аналізу.

Другий етап передбачає обґрунтування системи показників і первинне оброблення та консолідацію вихідної інформації. Для виконання завдань, які ставляться на другому етапі, реалізується така послідовність кроків:

- групування інформаційних джерел відповідно до визначених напрямів дослідження економічного стану території та формування об'єктів спостереження (промисловість, сільське господарство, інвестиції тощо);
- обґрунтування відповідно до цільової функції комплексного аналізу системи економічних показників як форми узагальнення вихідних даних за згрупованими інформаційними джерелами;
- визначення форм оброблення вихідної інформації відповідно до обґрунтованої системи показників.

Для проведення моніторингу економічного розвитку територій необхідно сформувати систему показників, які забезпечують сукупну комплексну характеристику стану та динаміки такого розвитку. Кількість порівнюваних показників має бути оптимальною, що, з одного боку, створить передумови для оперативності та комплексності аналізу, а з іншого – дасть змогу уникнути надмірної трудомісткості та виключити суперечливість висновків. Загалом система показників з погляду ефективності комплексного оцінювання економічного розвитку територій має задовольняти таким вимогам [4, с. 748]:

- показники мають бути максимально інформативними, мати найбільш повне змістове наповнення для цілісної характеристики об'єктів дослідження;
- за змістом показники повинні мати однакову спрямованість, тобто

зростання показника означає поліпшення економічного стану території, і навпаки;

- показники мають розраховуватися за зведеною інформацією державних органів статистики;
- показники мають надавати можливість порівняльного оцінювання економічного розвитку територій як у просторі (тобто порівняно з іншими об'єктами), так і в часі (за ряд періодів).

Третій і четвертий етапи передбачають забезпечення технічної реалізації методичних елементів, визначених на першому етапі, на основі обґрунтованої на другому етапі сукупності напрямів аналізу та об'єктів дослідження. При цьому забезпечується вибір необхідної методики розрахунку показників за визначеними напрямами дослідження, встановлення порядку формування цільового інтегрального показника комплексного аналізу.

Отримання формалізованих результатів ранжирування об'єктів аналізу на основі кількісного значення інтегрованого показника не завершує процедури комплексного аналізу, оскільки вони потребують відповідної інтерпретації, що відбувається на п'ятому етапі. Формулювання висновків щодо об'єкта дослідження на підставі проведених розрахунків дає можливість замовникам комплексного аналізу не тільки одержати відповіді на поставлені ними питання, а й прогнозувати зміни економічного стану території, формувати сценарії майбутнього тренду її розвитку.

Наведений алгоритм дає змогу вирішувати специфічні завдання, що постають перед виконавцями та користувачами комплексного аналізу економічного розвитку територій, а саме:

- деталізований моніторинг ситуації щодо окремих показників, які використовуються у процесі дослідження;

- формування потенційних напрямів впливу на економічний стан території з метою реалізації її економічного потенціалу;
- ідентифікація «вузьких місць» у розвитку території, що виявляються у формі незадовільного рівня цільових показників, які є індикаторами за відповідними напрямками оцінювання економічного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Серединська В. М., Загородна О. М., Федорович Р. В. Теорія економічного аналізу : підручник / за ред. Р. В. Федоровича. Тернопіль : «Укрмедкнига», 2002. 323 с.
2. Баканов М. И., Шеремет А. Д. Теория экономического анализа : учебник; 4-е изд., доп. и перераб. Москва : Финансы и статистика, 1997. 416 с.
3. Павловська О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. Фінансовий аналіз : навчально-методичний посібник. Київ : КНЕУ, 2002. 388 с.
4. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 815 с.

MAKSYMENKO O., PhD, ass. prof.

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

STATE RENEWABLE ENERGY ELECTRICITY POLICY: CURRENT ISSUES, FUTURE DIRECTIONS

The success of public energy efficiency policies is determined by the choice of a set of tools, by the rational distribution of functional obligations of policy makers, by the predictability and stability of the chosen course. Each of these components has its own significance and weight. The decisive role should be given to the choice of instruments of influence, depending on specific goals, objectives, organizational and resource potential. In the sense of impact, possible public policy instruments should be divided into two groups: instruments that use a market-based mechanism of influence and instruments that rely on the use of administrative capacity. The extensive experience in implementing energy efficiency policies in several countries suggests that both the market-oriented and administrative types of public impact instruments have a simultaneous impact and a positive effect. In our view, market-oriented instruments should still be considered preferable, as primary economic interests are the basis of their stimulating effects. An example of such tools could be tariff regulation, provision of special conditions for access to credit resources, special tax administration procedure, customs duties, etc.

The use of market mechanisms generates an internal motivation of business entities to make rational decisions in changed conditions, decisions that lead to the achievement of private and general goals. Realizing that the objective basis of the effectiveness of market-oriented public policy in the field of energy efficiency is the predictability of the positive economic effect, it is extremely undesirable to reconsider, change conditions that this effect provides. Forming

of a long-term trend towards the development of a chosen direction or sphere requires invariability, stability of the chosen course, conditions for the provision of regulated benefits and preferences [1, p. 61].

An example of the successful use of market impact mechanisms on the development of electricity production from alternative and renewable sources, it is advisable to consider a special mode of participation in the production and distribution of electricity, which is provided for by the legislation of Ukraine on the "green tariff" and the accompanying regulation of the functioning of the electricity market, regulatory support. First adopted in 2009 the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On Electric Power Industry "on promoting the use of alternative energy sources," conceived a significant impact on the development of renewable energy [2]. In particular, the production of electricity by wind and solar power plants has increased manifold. While the production of electricity by wind and solar power plants amounted to 4 ktoe in 2009, then in 2018 it reached 197 ktoe [3].

However, in a relatively short period of time the legislation on the "green tariff" has changed many times, making significant changes in the motivational component of the development of the industry. The limited controllability of the production capacities of alternative energy determines the general trend of state policy in recent years - the gradual tightening of the conditions for obtaining special conditions for the sale of electricity into the integrated energy system. The technologically determined development limit for low-maneuverable sources of electricity generation leads to permanent adjustment of the conditions for implementing the policy of promoting the development of alternative and renewable energy. According to expert estimates, the limit capacity of Ukraine's energy system lies within 4 GW of the capacity of low-manpower generation facilities. By the end of 2017, the total capacity of solar power plants (SPP) in Ukraine reached 1 GW. During 2018, SPP was commissioned by about 0.8GW, and in 2019 the total capacity of SPP in Ukraine approached 3.8 GW.

The constant revision of the terms of implementation of the government's policy to promote the development of alternative energy has a very negative impact on the overall investment field of the industry. In the short term, we can expect a decrease in the growth rate of alternative energy and a drop in the interest of private and corporate capital in the industry. In general, the early rollback of state support for the development of alternative energy leaves no doubt that the critical dependence on the supply of fossil primary energy sources will remain at least in the medium term. Having reached the level of 2.1% of the total electricity generated, government gives a clear signal of a decrease in interest in further growth of the industry. It is obvious that the government sees the solution to the country's energy security problem in a slightly different way than in technologically innovative diversifying of power engineering.

SOURCES

1. Ang, G., D. Röttgers and P. Burli (2017), «The empirics of enabling investment and innovation in renewable energy», OECD Environment Working Papers, No. 123, OECD Publishing, Paris. URL : <http://dx.doi.org/10.1787/67d221b8-en>.
2. Про внесення зміни до Закону України «Про електроенергетику» щодо коефіцієнтів «зеленого» тарифу для електроенергії, виробленої з використанням альтернативних джерел енергії: Закон України від 22.12.2016 р. № 1804-VIII / Відомості Верховної Ради. 2017. № 4. С. 47.
3. International Energy Agency. Data and Statistics. URL : <https://www.iea.org/statistics/kwes/>.

УСАНОВА Л. А., кандидат філософських наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

УСАНОВ І. В., кандидат філософських наук, доцент

Полтавський університет економіки та торгівлі

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЇЇ НЕМИНУЧОСТІ

Суспільні трансформації передбачають зміну способу життя, що, в свою чергу, вимагає появу нових теорій і концептуальних моделей осмислення соціальних структур, суспільних взаємодій, форм їх організації. Серед різноманіття таких теорій і концептів виділяються ідеї про віртуалізацію соціальної реальності, синергетику порядку і хаосу тощо. Також важливим аспектом аналізу суспільства виступає процес глобалізації, опосередкований новими видами комунікації, які формують єдиний інформаційний простір, особливу соціальну взаємодію, що дозволяє людині побачити різноманітність форм соціальної організації, їх обумовленість різного роду чинниками – від економічних і політичних до культурних і світоглядно-етичних.

Оскільки глобалізація, безсумнівно, є чинником сучасного людського життя, то глобалістика розглядається як одна з концептуальних моделей, як набір певних методик осмислення сучасного світу, методів і технік опису і пізнання тенденцій динаміки складної глобальної соціальної взаємодії. Серед них, наприклад, системне моделювання глобальних процесів і соціальних систем Дж. Форрестера, в основі якого лежить теза про обчислюваність світу. Даний підхід передбачає використання методів природничих та інженерних наук для вивчення процесів соціальної еволюції, їх поєднання з гуманітарним методологічним інструментарієм та

розвиток методів міждисциплінарних досліджень складних соціальних систем.

Розуміння суті нового пізнавального інструментарію вимагає уточнення змісту глобалізаційних процесів, які Е. Гідденс і У. Бек визначають як інтенсифікацію соціальних відносин по всьому світу, що пов'язують віддалені одну від одної місцевості, спонукаючи їх взаємодіяти і впливати одна на іншу. У. Бек підкреслює, що виникають форми життя і діяльності, внутрішня логіка яких не мислиться вже виключно в національно-державних поняттях, глобалізація проявляється як на макросоціальному, так і мікросоціальному рівні, а тому диференціація на національне і міжнаціональне змінюється диференціацією на глобальне і локальне.

Суттєвих змін зазнає структурна диференціація світового соціального простору на центр і периферію, яка сьогодні значною мірою визначається доступністю до інформаційних ресурсів і, на відміну від традиційних її типів, характеризується динамічністю і нестабільністю. Крім того, вона не передбачає жорстких обмежень, дозволяючи індивіду, навіть перебуваючи на периферії інформаційних потоків, використовуючи власні можливості, включатися в різноманітні процеси комунікації. Тобто, ідея одноманітності й уніфікації, яка раніше асоціювалася з процесами глобалізації, змінюється принципом універсальності багатоманітності. Глобалізація стає поліцентричним процесом, не пов'язаним з певною країною, що спричиняє зміни на локальному рівні, підкреслюючи специфіку спільноти, її унікальність і культурну своєрідність.

Традиційне суспільство мало пірамідальну, ієрархічну структуру, з чітко заданим центром і вертикальним зв'язком між його елементами. Мережі сучасного суспільства пронизані горизонтальними зв'язками, являють собою безліч вузлів і гнізд, пов'язаних з іншими прямо або

опосередковано. Мережу утворюють люди, які спілкуються один з одним, діляться ідеями, інформацією й різними ресурсами, а не отримують їх з керівного центру. Зі структурної точки зору важливо те, що кожна людина у мережі є її центром і може включатися в будь-який ланцюжок взаємодії.

Мережева організація соціального середовища спонукає процеси децентралізації, що передбачають визнання існування центру скрізь, взаємообертання центру і периферії. Тобто децентралізація – це не транснаціональна забаганка чи політична маніпуляція, вона породжена логікою соціальної трансформації, змістом якої є відкритість, нестабільність, ускладнення, поліваріативність.

Принципи співвідношення усталеного і незмінного з динамічним і нестабільним розкриває синергетика, виходячи з якої, стійкі стани системи визначаються різноманітними біфуркаційними траєкторіями, які створюють можливості для варіативного, полілінійного історичного поступу. Динаміка соціальних систем включає частку невизначеності, періоди хаотичних реакцій на непередбачувані події. Різного роду кризові процеси (спричинені зовнішніми чи внутрішніми обставинами) задають точку біфуркації (віяло можливостей), яку кожне суспільство реалізовує/не реалізовує виходячи з власних можливостей, зумовлених набором різноманітних чинників.

Складність і парадоксальність таких історичних ситуацій актуалізує дослідження загальних закономірностей соціальної самоорганізації, тобто взаємовідношення соціального порядку і хаосу. Цілісне розуміння соціальних процесів, стратегічне бачення тенденцій передбачає усвідомлення зростання темпів змін соціальних, політичних та економічних процесів, які часто мають непередбачуваний характер, викликані випадковими ситуаціями і приводять до неочікуваних результатів. Ф. Фукуяма визначає світ, що стрімко ускладнюється як «нову соціальну реальність, що ґрунтується на спонтанній організації, де немає

єдиного джерела влади, але дуже великий рівень довіри взаємодіючих учасників» [1, с. 303].

Сутнісною рисою сучасного світу все очевидніше стає непрогнозованість і варіативність, тому короткотривалість планування (чи взагалі його відсутність), світоглядна обмеженість, виправдана «витоками» і традицією є загрозовою для виживання суспільства. Нелінійна динаміка систем в умовах нерівноваги вимагає пластичності, адаптаційної здатності, готовності діяти не стандартно в нестандартній ситуації. Це характеристики розвиненої соціальної системи як на макрорівні, так і на рівні окремої громади, соціальної спільноти чи громадянина. Здатність системи до самоорганізації, яка відбувається одночасно у соціальному, культурному, психологічному вимірах, а людина постає як елемент такої системи, стає маркером суспільного поступу (чи його відсутності).

Нелінійність означає, що малі за своїм масштабом події можуть породити значні наслідки, а кризові ситуації спонукати до соціальної активності і вибудови нових форм соціальної взаємодії. Україна здивувала світ своєю здатністю до самоорганізації, активної розбудови громадянського суспільства, винайдення форм відповідальної соціальної активності, серед яких волонтерство стало символом виживання держави у кризові історичні часи у ситуації не здатності центру миттєво реагувати на виклики і приймати рішення.

Важливо наголосити, що децентралізація є не просто подрібнення і розпорошення сил центральної владної вертикалі, не перетворення її на менші регіональні стовпи нагляду й покарання, як визначив би М. Фуко, а принципове зрушення смислового центру. «Місцеве самоуправління – умовно міське, відповідно до місцевих особливостей і використовуючи власні творчі можливості, воно не просто розбудовує власний регіон, а має вибудувати такий пазл свого регіону, щоб він співпадав із іншими і

викладав узгоджену картинку в спільному горизонті. Ціле існує як єдине середовище, воно не має тоталітарного репресивного апарату, але продукує моделі поведінки та образи існування, транслюючи їх для індивідуального втілення та реалізації в конкретній дійсності» [2, с. 63].

Децентралізація це не просто передача коштів чи владних повноважень. Це здатність приймати рішення, діяти відповідно до ситуації на самому локальному місці в інтересах суспільного цілого. Суспільство перестає бути монолітним, за словами Е. Тоффлера, сьогодні формується «конфігуративне суспільство, в якому тисячі меншин, багато з яких тимчасові, обертаються і утворюють нові моделі взаємодії» [3, с. 372]. Зростання активності спільнот, громад є відповіддю на формування відкритого, розмаїтого суспільства. Влада більшості трансформується у «владу меншості» (Е. Тоффлер), а владна вертикаль розмивається множиною форм економічної, культурної, громадянської активності, здатних до самоорганізації і самоуправління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фукуяма Ф. Великий разрыв / пер. с англ. А. В. Александровой. М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. 474 с.
2. Усанов І. Система і мережа: зміна технологій управління. *Філософські обрії*. 2017. Вип. 38. С. 61–69.
3. Тоффлер Е. Третя хвиля / пер. з англ. А. Євса. К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

ОЛІЙНИК О. О., кандидат економічних наук, доцент

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ – КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Послідовне здійснення бюджетних реформ в Україні, спрямованих на досягнення сталого соціально-економічного розвитку країни і в кінцевому результаті на добробут її громадян, передбачає використання позитивних та нівелювання негативних ефектів бюджетно-податкової децентралізації, що актуалізує дослідження її ролі в системі управління суспільними фінансами. Необхідність бюджетно-податкової децентралізації продиктована завданнями оптимізації функцій держави з надання суспільних благ шляхом виокремлення територіальних громад з управління локальними суспільними благами та їх фінансового забезпечення.

Позитивні ефекти бюджетно-податкової децентралізації, що визначають її доцільність і роль в управлінні громадськими фінансами, продуковано алокаційною функцією, яка забезпечує підвищення ефективності використання громадських ресурсів за рахунок зниження витрат в наданні громадських та змішаних благ, відповідності пропозиції цих благ перевагам споживачів в просторовому і тимчасовому розрізах, і тим самим більш повне задоволення потреб населення відповідної території. Надання частини суспільних благ має здійснюватися в межах громадських (міських, сільських або змішаних) адміністративно-територіальних утворень, в той час як функції макроекономічної стабілізації та перерозподілу доходів слід закріпити за центральними органами влади.

Загальновідомо, що децентралізація у використанні суспільних ресурсів є доцільною, якщо [1]:

1) вигоди від їх використання локалізуються на території відповідної громади;

2) населення цієї території фінансує значну частину потреб в громадських або змішаних благах і може оптимізувати виробництво суспільних благ через представницьку участь в органах влади території виходячи зі своїх грошових оцінок вигід і витрат;

3) ступінь відмінності уподобань населення даної території щодо регульованих владою благ нижче, ніж ступінь відмінності уподобань населення різних територій.

За таких умов децентралізація може сприяти підвищенню ефективності громадського сектора, темпів економічного зростання, зниження міжтериторіальної нерівності у рівні життя. При цьому позитивний ефект бюджетно-податкової децентралізації можна представити в такому напрямі:

– здатність забезпечити більшу стабільність, пов'язану з тим, що локальні автономії обмежують можливість центру проводити автократичну бюджетно-податкову політику;

– сприяння збереженню регіональних ринків і стимулювання їх розвитку;

– можливість кращого вираження інтересів громадян, підвищення політичної відповідальності територіальної влади, прозорості та підзвітності її діяльності.

За рахунок близькості територіальної влади до населення, формуються і канали прямої комунікації, встановлюється тісна, регулярна і відкрита взаємодія між владою і населенням. Сприяючи розширенню участі громадян в процесі прийняття рішень за нагальністю поставлених ними питань, бюджетно-податкова децентралізація призводить до

зростання рівня і якості життя населення. Разом з тим, всі позитивні ефекти досягаються лише за такої децентралізації, яка спирається на базу власного оподаткування на місцевому рівнях. Зокрема доходи, які закріплені на постійній чи довгостроковій основі, забезпечують територіальним органам влади стійку фінансову базу для проведення самостійної бюджетно-податкової політики. Достатня самостійність у бюджетно-податковій сфері дозволяє керівництву територіальних громад регулювати обсяг і якість надання суспільних послуг згідно з потребами населення відповідної території. Фінансування значної частини витрат за рахунок власних податкових та неподаткових надходжень сприяє підвищенню прозорості витрачання коштів. Тому всі позитивні ефекти досягаються лише за такої децентралізації, яка спирається на базу власного оподаткування регіонального та місцевого рівнів.

За такого підходу, для оптимальної бюджетно-податкової децентралізації необхідні наступні умови:

- наявність чіткої ієрархії органів територіальної влади з розмежуванням їх повноважень;
- наділення органів влади громад достатніми повноваженнями в проведенні економічної політики на своїх територіях;
- забезпечення центральним урядом єдності економічного простору країни, який передбачає вільне переміщення товарів, послуг і факторів виробництва між її територіями;
- розподіл доходів і запозичень між рівнями влади відповідно до жорстких бюджетних обмежень, наявність яких означає, що територіальна влада не завжди повинна розраховувати на допомогу з боку вище стоячих органів влади в разі виникнення фінансових труднощів;
- інституційні гарантії довгострокового характеру розподілу повноважень і відповідальності.

Комплекс вищезазначених умов формує систему обмежень, які повинні бути враховані при розробці бюджетно-податкової політики і реалізації її кінцевої мети – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни та підвищення рівня життя населення яке проживає на її території. В іншому випадку, це може супроводжуватися макроекономічною і бюджетно-податковою дестабілізацією.

Проте на сьогодні основною проблемою залишається стратегія впровадження цілісної системи умов оптимальної бюджетно-податкової децентралізації [2]. Це вимагає вдосконалення моделей розмежування повноважень і компетенцій в бюджетно-податковій сфері, формування інституційних умов і дієвих регулятивних механізмів, що забезпечують виконання бюджетних правил, взаємопов'язування більш високої відповідальності і більшої самостійності територіальних громад на основі мотивації їх раціональної фіскальної поведінки.

Таким чином, необхідність забезпечення ефективної бюджетно-податкової децентралізації стала одним з контрапунктів офіційних і програмних документів, що регламентують проведення бюджетних реформ в Україні. Вектор бюджетної політики пов'язаний із завданнями забезпечення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи країни, формування бюджетів усіх рівнів на програмно-цільовій основі, оптимізації та підвищення ефективності бюджетних витрат, зростання прозорості бюджетного процесу, уточнення форм і порядку розподілу міжбюджетних трансфертів, зміцнення фінансової самостійності суб'єктів територіальних утворень. По суті, це процес створення концептуальної моделі ефективної бюджетно-податкової децентралізації, яка сприятиме вирішенню завдань послідовного формування стимулів в управлінні громадами, що буде ініціювати ефективно і відповідальне управління суспільними фінансами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чубарь О. Г., Машіко К. С. Децентралізація і фінансове забезпечення територіальної громади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Економіка*. 2016. № 1 (47). С. 419–426.
2. Жувагіна І. О., Філіпішина Л. М. Аналіз реалізації бюджетної децентралізації в контексті соціально-економічного розвитку країни. *Молодий вчений*. 2017. № 4.4 (44.4). С. 35–39.

РАДІОНОВА О. М., кандидат економічних наук, доцент

*Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова*

ДЕМОКРАТІЯ УЧАСТІ: PRO ET CONTRA

Період з другої половини ХХ століття для суспільно-політичних наук та практики державного управління можна окреслити як час активного пошуку нових орієнтирів суспільного розвитку, який триває й понині. Поступово стає очевидним, що модель суб'єкт-об'єктних відносин, яка базується на визначенні держави як «суб'єкта державного управління» та суспільства, як «об'єкта державного управління», вичерпала себе через неспроможність адекватно реагувати на виклики та ризики сучасності, а у деяких випадках і сама створює ці ризики.

Саме ці роздуми в західній політико-управлінській науці на межі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. призвели до переосмислення традиційної моделі державного управління та поширення і визнання нової управлінської моделі, яку об'єднують під загальним терміном «Governance». У рамках концепції Governance забезпечується перехід від суб'єкт-об'єктних відносин між органами влади та інститутами громадянського суспільства до суб'єкт-суб'єктних, партнерських взаємодій зазначених акторів, створюються можливості для участі населення в управлінні.

Традиційна влада здійснюється спеціально сформованим бюрократичним апаратом; нова – передбачає різноманітні форми участі громадськості: *обговорення, ініціативи, збори, слухання, комісії, форуми, робочі групи, круглі столи* [1]. «Нове публічне врядування» розглядає державне управління як обов'язковий процес взаємодії великих організованих груп людей з приводу вироблення і реалізації державно-

управлінських рішень, з орієнтацією не на досягнення результату управлінської діяльності будь-якою ціною, а на формування демократичного механізму вироблення і реалізації рішень на підставі суспільного консенсусу в принципових питаннях. Тим самим, з впевненістю можна стверджувати, що *політико-адміністративний концепт «Governance» відповідає принципам партисипативної та деліберативної демократії*, вимогам ефективності, відповідальності та відкритості, а також поступово наближає до суспільного самоврядування.

Суттєвими перевагами залучення громадян до вироблення та прийняття державно-управлінських рішень, їх впровадження у життя, є *високий рівень інтелектуальної та практичної обґрунтованості рішень*, що приймаються. *Система учасницького врядування забезпечує чотири головні переваги:*

1. Урядові програми безпосередньо впливають на життя громадян, а традиційні інституції і процедури не завжди здатні визначити і розв'язати проблеми, що їх вважають серйозними ті або інші групи громадян.

2. Друга потенційна перевага учасницького врядування пов'язана з неоціненною допомогою громадян у процесах планування й запровадження програм і проектів, адже громадяни докладно знають місцеві умови, потреби і прагнення.

3. Полегшення запровадження планів і програм (жителі більш охоче працюватимуть задля успішної реалізації проектів, якщо вони брали участь у їх плануванні).

4. Залученість громадян має ключове значення для розвитку демократії, бо громадянам буде легше вимагати від обраних і призначених урядовців відповідальності за їхні дії [2, с. 266–269].

Системність підходу дослідників до розуміння партисипативної моделі демократії полягає в тому, що вони акцентують увагу не лише на

перевагах подібної системи, а й наводять аргументи недоліків участі громадян в урядуванні. *По-перше*, урядові витрати можуть зростати внаслідок залучення додаткових коштів, спрямованих на інформування громадськості, а в деяких випадках – на проведення референдумів. *По-друге*, вимоги громадян додатково вивчити питання можуть затримати підготовку й реалізацію планів, призвівши таким чином до значно більших витрат за умов інфляції. *По-третє*, громадяни-нефахівці можуть не мати компетентності, потрібної для адекватного судження про технічні аспекти планів і програм, а спроби урядовців прояснити деякі нюанси можуть призвести до великих втрат часу. *По-четверте*, існує небезпека, що громадяни, які братимуть участь у плануванні та (або) реалізації програм і проектів, матимуть у край обмежений світогляд і перейматимуться тільки їх впливом на своє безпосереднє оточення і довкілля, призводячи таким чином до конфліктних ситуацій. *По-п'яте*, індивіди, що беруть участь у створенні програм та ухваленні рішень, можуть не репрезентувати широкі верстви населення. *По-шосте*, може виникнути конфлікт між цінностями, представників *учасницького врядування* та цінностями, що їх дотримується більшість обраних урядовців і бюрократів. Але такий конфлікт можна вважати конструктивним, якщо обрані представники влади будуть змушені по-новому поглянути на свої цінності. *По-сьоме*, питання, що їх з ініціативи громадян виносять на референдуми, можуть бути недолуго сформульовані й призвести до проблем втілення в життя рішень, ухвалених на референдумах [2, с. 269–275].

Фундаментальний недолік, який часто відзначається критиками теорії партисипативної демократії, полягає в тому, що вона, фактично абсолютизуючи ідею загального інтересу, таїть у собі загрозу «тиранії більшості». Адже при практичній реалізації багатьох положень теорії демократії участі залишаються відкритими проблеми автономії

особистості, свободи індивідуальності, а також проблеми добровільності участі або неучасті в державно-управлінському процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сунгуров А. Общественное участие как условие формирования гражданского общества URL : www.prof.msu.ru/publ/conf/conf05.htm.
2. Ціммерман Дж. Ф. Учасницька демократія: відродження популізму. Демократія: Антологія [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. К. : Смолоскип, 2015. 1108 с. С. 263–304.

ОЛІЙНИК Т. І., кандидат економічних наук, доцент

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Вітчизняна практика ведення господарських процесів доводить, що існування та взаємодія між підприємствами різних форм природно і законодавчо врегульована. Таке оптимальне співвідношення є характерною рисою економіки ринкового спрямування. У даному разі підприємництво, як особливий сектор ринкової економіки, пришвидшує окупність здійснених витрат, розширює свободу ринкового вибору, насичуючи ринок товарами та послугами з векторною спрямованістю розширення робочих місць, що в цілому послаблює монополізм в економіці.

Особливого значення підприємництво набуло у період транзиту вітчизняної економіки до ринкових умов – як стимул її структурної перебудови, де формування новітнього соціального прошарку підприємців-власників, як соціально-економічної бази трансформаційного періоду ринкової економіки, забезпечили б стабілізацію суспільства з наданням гарантії незворотності курсу до ринкових умов господарювання. Орієнтаційні передумови формування ринку, пришвидшення механізму інституціонального перетворення в економіці України, виступає базовими чинниками і радикальними змінами відносин власності з формування приватного сектора, де їх критична маса надає підприємництву важіль реального конкурента державним підприємствам у створенні механізму саморегулювання ринкових економічних бізнес-процесів, а становлення і поступальний розвиток підприємницьких структур в національних

масштабах – набуває собою провідного значення. Це означає, що переоцінка чи недооцінка значення, ролі і місця підприємництва в народногосподарському комплексі України з ігноруванням економічного його потенціалу в плані завищення реальних можливостей, суспільного очікування, може мати наслідки стратегічних прорахунків при формуванні ринкової політики з трансформації національної економіки [1].

Певному періоду часу, епосі, відповідає своя культура, етика і зрештою – ідеологія. Така ідеологія набуває етичних принципів, які повинні мати місце і за сучасності та від яких слід рухатися для того щоб резюмувати рівень культури українського підприємницького духу і перспектив його розвитку в ринковому трансформаційному процесі економічного соціуму України, а саме: становлення громадянського усвідомлення підприємництва. Зародження вітчизняного підприємництва з подальшим його функціонуванням і розвитком, здійснюється не в закритому соціальному просторі, і не на ґрунті абстрактного суспільного базису – ці процеси мають конкретний суспільний контекст внаслідок швидкоплинних історичних умов, які можуть сприяти як розвитку, так і гальмувати їх.

Набуваючи соціального явища, підприємництву підвладний вплив суспільних процесів, проте це є спонукальним чинником саме виникненню бізнес-процесів як виклик суспільству, який впливає, видозмінює економічну природу та трансформує її під вигоди суспільного ладу [2]. В цьому контексті – контексті суспільних умов виникнення підприємництва, немаловажною є проблема політико-економічних відносин, як певне соціальне середовище підприємницького буття, що дозволяє оперувати перспективним простором науково-теоретичних досліджень сутнісної категоріальної ознаки підприємництва, як нове суспільне явище незалежної України з реальним його змістом і відповідності стандартам

цивілізаційного світу, потенційними можливостями конкурентоспроможного господарювання проти державного господарського механізму та ефективністю адекватного пошуку політико-правового спрацювання у забезпеченні всебічності свого розвитку.

Враховуючи ті обставини, що розвиток українського підприємництва зароджувався в умовах так званого посттоталітарного суспільства – суспільства, яке і на сьогодні в деякій мірі обмежене колишнім радянським державно-монополістичним устроєм господарювання і управління, спираючись на аналогічний політикум, тодішню структурну будову, теоретико-масову свідомість та соціальний психологічний клімат в рамках такої системи за певною стадією її еволюції що функціонувала більш як сімдесят років.

Характерна спадщина пострадянського режиму в цілому та пострадянської України зокрема, з присутнім для них тоталізаційним одержавленням усіх без винятку суспільних відносин, була отримана незалежною Україною як монопольно-державний і бюрократично керований спосіб управління власністю замість громадської, яка навіть теоретично виключала приватну власність. А «єдиний народногосподарський комплекс» СРСР, був повною структурною деформацією тодішньої економіки за своєю формою і проявом щодо усієї складової частини соціально-економічних відносин. Така неструктурованість громадянського суспільства, провідна роль в якому відводилась не особистості, а трудовим колективам з характерно вираженою їм трудовою етикою, побудованою в основному на принципах позаекономічної мотиваційної трудової активності, повністю руйнувало господарську мотивацію і нівелювало самоцінність праці.

В цьому ракурсі, деяка наявність вище окреслених умов економічних відносин ставить певну проблему і на сьогодні, яка лежить у площині розв'язку завдань перехідного періоду до ринкової трансформації

національної економіки, становлення і розвитку вітчизняного підприємництва на основі формування приватного сектора ринкового способу господарювання, що по суті перекладається на успадкування чиновників нового типу – бюрократичні кола на кшталт адміністративно-командної системи з їх великим чисельним складом, але відповідно низької якості.

Таким чином, соціально-культурне підґрунтя розвитку підприємництва в Україні – це процес переборювання свідомості суспільства, формування ролі власника з наданням йому незалежності від впливу адміністративно-командних структур. Така незалежність повинна в першу чергу спиратися на нормативно-законодавчі принципи щодо автономності господарювання, підвищенні ролі бізнесу в суспільстві, а також завоюванні національної довіри. Даний процес становлення, як правило, має свої наслідки – це регулювання та визнання діяльності бізнесу зі сторони держави, визнання підприємництва у розрізі його форм та розмірів зі сторони суспільства, як процесу насиченості ринку з його зайнятістю трудовими ресурсами. На сьогодні інститут українського підприємництва закріплений в якості абсолютного приватного права особи. В даному випадку незалежність підприємницької діяльності виражається насамперед свободою розпоряджатися своїми здібностями до праці, як визначний власний прояв до вибору певної діяльності чи професії; убезпечення від недобросовісності конкуренції і монополізації діяльності; свободі реалізовувати право на вчинення будь-яких дій в межах законодавства. Звідси, соціально-культурне підґрунтя розвитку підприємництва в Україні – це процес переборювання свідомості суспільства, формування ролі власника з наданням йому незалежності від впливу адміністративно-командних структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник Т. І. Підприємництво: національний аспект становлення та розвитку : колек. монографія «Торгівля та біржова діяльність в Україні: проблеми і стратегії розвитку» / за заг. ред. Т. В. Гринько. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2018. 404 с. С. 8–42.
2. Сизоненко В. Теорія підприємництва: здобутки і проблеми дослідження. *Економіка України*. 2012. № 9. С. 45–50.

ПОПОВА Ю. М., кандидат економічних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

директор Комунальної установи

«Агенція місцевого розвитку територіальних громад

Полтавського району»

СУБВЕНЦІЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

З-поміж першочергових реформ і програм, визначених державною Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», децентралізацію визначено як спосіб відходу від централізованої моделі державного управління, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудову ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізацію повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності й фінансової самодостатності місцевого самоврядування [1, с. 197]. У ході здійснення реформи децентралізації в Україні експерти виділяють такі кінцеві блоки цього процесу: формування спроможних територіальних громад і посилення ролі й відповідальності ОМС; покращення якості надання муніципальних послуг; поступова трансформація районного та обласного рівнів управління з подальшою імплементацією нової моделі державного нагляду та контролю.

Процес децентралізації має на меті формування нових потужних адміністративно-територіальних одиниць, у межах яких буде забезпечене максимально комфортне проживання для мешканців внаслідок добровільного об'єднання і концентрації усіх можливих ресурсів. При цьому одним із головних завдань об'єднання територіальних громад є

економічна результативність і досягнення мультиплікативного ефекту, коли отримані ресурси посилюють потенціал громади і стимулюють появу додаткових ресурсів, які є резервом для розвитку [2, с. 202–203, 209].

Проведене узагальнення даних Мінрегіону дає підстави відмітити позитивну динаміку утворення ОТГ протягом 5-ти років (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка формування об'єднаних територіальних громад в Україні [сформовано автором на основі: 3]

Індикатор	Рік				
	2015	2016	2017	2018	10.06.2019
Кількість ОТГ, од.	159	366	665	806	909
Кількість жителів ОТГ, млн осіб	1,4	3,1	5,6	9,1	9,6
Площа ОТГ, тис. км ²	36,5	84,2	164,1	209,4	218,7
Кількість територіальних громад, що утворили ОТГ, од.	804	1747	3124	4004	4224
Кількість необ'єднаних територіальних громад, од.	10411	9468	8091	6948	6737

Дані таблиці свідчать, що кількість ОТГ протягом 5-ти років зросла у 5,7 разів і станом на 10.06.2019 р. становила 909 одиниць. Відповідно, збільшилася кількість мешканців, що проживають в ОТГ з 1,4 млн. осіб у 2015 р. до 9,6 млн. осіб у 2019 р. – майже у 7 разів. Площа, охоплена ОТГ складає 218,7 тис. км² (збільшилася у порівнянні з 2015 р. майже у 5 разів). Станом на 10.06.2019 р. призначено перші вибори у 66 громадах; очікують рішення ЦВК про призначення перших виборів ще 34 громади [3]. Експертами складено Рейтинг областей щодо формування спроможних громад, котрий відображає, яким чином збільшується спроможність

регіону до розвитку територій. Лідерами даного рейтингу є Житомирська, Чернігівська, Хмельницька, Запорізька та Дніпропетровська області. Найнижчі позиції рейтингу посідають Львівська (20 місце), Київська (21), Кіровоградська (22), Вінницька (23) і Закарпатська області (24), що свідчить про низьку активність громад у процесах децентралізації [3]. В цілому по Україні станом на 10.06.2019 р. 29,97 % жителів територіальних громад, що не об'єднались.

В умовах децентралізації з метою державної фінансової підтримки розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) Урядом визначено порядок і умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам ОТГ, які будуть спрямовані на формування місцевої інфраструктури. Зокрема, це передбачено відповідною постановою Кабінету Міністрів № 200 [5], яка забезпечує розподіл і спрямування державних коштів на формування якісної інфраструктури ОТГ, посилення їхньої економічної спроможності та поліпшення надання послуг населенню громад.

Аналіз діючого законодавства та практики використання інфраструктурної субвенції об'єднаними територіальними громадами дозволив установити, що субвенція надається для формування інфраструктури ОТГ, що належить до комунальної власності, та спрямовується на:

1. Розроблення проектної, містобудівної та планувальної документації (стратегія сталого розвитку ОТГ, план-схема, генеральний план).
2. Підвищення якості надання адміністративних послуг, зокрема створення, модернізацію центрів надання адміністративних послуг та придбання обладнання і програмного забезпечення.
3. Створення сучасних систем організації управління громадою – комунікаційних мереж, баз даних, систем оповіщення населення.

4. Реконструкція, капітальний ремонт, переобладнання, перепрофілювання будівель бюджетних установ з метою їх використання відповідно до повноважень та потреб ОТГ з обов'язковим застосуванням енергоефективних технологій.

5. Нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт вулиць, доріг, мостів, переходів комунальної власності, що поліпшують доступність жителів до об'єктів та установ, у яких надаються адміністративні, соціальні та ін. послуги.

6. Закупівлю транспортних засобів для підвезення дітей до навчальних закладів, транспортних засобів спеціального призначення та комплектувальних виробів до них для комунальних підприємств, пожежної і спеціальної рятувальної техніки та пожежно-рятувального оснащення, спеціалізованих санітарних транспортних засобів для лікувальних закладів.

7. Нове будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів водопостачання та водовідведення, об'єктів поводження з відходами та рекультивацію території сміттєзвалищ тощо.

8. Здійснення інших заходів щодо об'єктів комунальної форми власності, які є важливими для посилення спроможності територіальної громади, забезпечення належного рівня безпеки та цивільного захисту.

9. Погашення в установленому законодавством порядку зареєстрованої органами Казначейства на початок бюджетного періоду бюджетної кредиторської заборгованості місцевих бюджетів, що виникла під час здійснення видатків місцевими бюджетами за рахунок коштів, отриманих з державного бюджету за програмою «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури ОТГ».

10. Будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах.

11. Спільне фінансування інших програм і проектів, що реалізуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів [4, 5].

При цьому головними умовами надання субвенції є:

1) спрямування субвенції на фінансування проектів згідно з планом соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади, відповідно до напрямів, визначених Постановою КМУ № 200 та умов, оформлених за формою, встановленою Мінрегіоном, та календарний план реалізації яких не перевищує 3 роки;

2) погодження поданого виконавчими комітетами міських, селищних, сільських рад ОТГ переліку проектів, видатки на які здійснюватимуться за рахунок коштів субвенції, з відповідними проектними заявками, складеними за формою, встановленою Мінрегіоном, спеціально утвореною для їх розгляду при Мінрегіоні комісією;

3) врахування потреб осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення під час розроблення проектної документації і закупівлі транспортних засобів загального користування, шкільних автобусів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василюк О. Формування спроможності об'єднаних територіальних громад: кадровий аспект. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 2 (51). Ч. 1. С. 197–205.
2. Марущин Ю. В. Інструменти бюджетної підтримки розвитку об'єднаних територіальних громад. *Університетські наукові записки*. 2018. № 2. С. 200–210.
3. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 червня 2019 р. Децентралізація. URL : / uploads/library/file/414/10.06.2019.pdf.
4. Децентралізація: урядова підтримка ОТГ. URL : <https://decentralization.gov.ua/cooperation/library>.
5. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів від 16.03.2016 № 200 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2016-%D0%BF>.

КОНЧАКОВСЬКИЙ Є.О., кандидат економічних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КООРДИНАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Останні роки характеризувалися загостренням протиріч між державою та окремими адміністративно-територіальними одиницями, передусім в питаннях соціально-економічного розвитку. Децентралізація та окремі її аспекти, призвели до усвідомлення необхідності коригування, як регіональних, так і загальнонаціональної стратегії. Спроби знайти і встановити оптимальне співвідношення між регіональними та загальнодержавними інтересами, яке б забезпечувало загальний добробут та сталий економічний розвиток поки що не призвели до більш-менш прийнятних результатів. Навіть в умовах необхідності виходу з політичної та економічної кризи останніх років, широке коло інтересів не дозволяє консолідувати суб'єктів національної господарської системи навколо найбільш пріоритетних питань.

Основні прошарки населення мають низку інтересів, які дуже рідко збігаються, що призводять до безперервної боротьби, внаслідок чого навіть наявні ресурси не використовуються ефективно. У довгостроковій перспективі в умовах зовнішніх загроз це може призвести до руйнування українського суспільства [2, с. 24].

В основу механізму координації соціально-економічного розвитку регіонів та національної економіки, повинні бути покладені наступні принципи:

- цілісність – оцінка економічно-господарської системи країни як єдиного цілого, кожен з елементів якої повинен розглядатися в контексті взаємозв'язків з іншими;

- всебічність – оцінка та аналіз впливу усіх економічних явищ, процесів та зв'язків, що виникають між об'єктами на регіональному та загальнонаціональному рівні;

- системність – визначення типу та оцінювання кількісного впливу основних чинників на ключові показники соціально-економічного розвитку;

- динаміка – оцінка явищ та процесів у їх безперервному розвитку;

- своєчасність – прогнозування розвитку явищ та процесів з метою своєчасного виявлення та попередження негативних явищ.

Необхідність розробки зазначеного механізму визначається умовами розвитку національної економічної системи, зокрема євроінтеграційним напрямом розвитку України та впливом глобальних чинників.

Головна мета розробки та впровадження механізму координації регіональних та загальнонаціональних програм соціально-економічного розвитку полягає у створенні системи тісних зв'язків між регіонами, що дозволить забезпечити збалансований розвиток окремих складових господарської системи країни. Відповідно, основними завданнями механізму є:

- декомпозиція – розклад основних процесів на основні чинники впливу та їх кількісний вимір;

- структуризація ключових проблем – розклад їх на окремі складові та розробка відповідних рішень щодо запобігання та вирішення.

Стратегічні напрямки збалансованого територіального розвитку держави встановлюються виходячи з ранжування найбільш вірогідних проблем та ступеня їх впливу на основні цілі. Кількість напрямів

визначається залежно від ресурсного потенціалу країни та окремих територіально-адміністративних одиниць [1].

Отже, розробка механізму координації регіональних та загальнонаціональних програм соціально-економічного розвитку дозволяє забезпечити сприятливі умови для раціонального використання накопиченого ресурсного потенціалу, оптимізації використання найбільш конкурентних складових національної господарської системи та виваженого використання фінансових ресурсів. Узгодження стратегічних напрямів та пріоритетів на різних рівнях дозволить забезпечити сталий збалансований розвиток окремих регіонів та держави загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галгаш Р. А. Стратегічна координація діяльності підрозділів організації в умовах обмеженості ресурсів. Менеджмент: розвиток, теорія та практика. URL : http://thesis.at.ua/publ/15_11_15_12_2013_menedzhment_rozvitok_teorija_ta_praktika/galgash_r_a_strategichna_koordinacija_dijalnosti_pidrozdiliv_organizaciji_v_umovakh_obmezhenosti_resursiv/9-1-0-276.
2. Менеджмент державних установ і організацій : повний конспект лекцій для студентів спеціальності 073 «Менеджмент» ступеня освіти «бакалавр» / укладачі : А. П. Грінько, О. П. Ткаченко. Х. : ХДУХТ, 2019. 189 с.

ОЛІЙНИК Є. О., кандидат економічних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ

Модель економічного розвитку є своєрідним інструментом свідомого саморегулювання, тому вона може поширюватися на найрізноманітніші суспільні явища стосовно об'єкта дослідження, науково-теоретичне пізнання якого формує власний аналітичний інструментарій. В цьому контексті використовуються категорії і поняття, які виступають результатом своєрідного узагальнення різних фактів, взятих з різних сфер економічного світогляду. Теорія створює нескінченну кількість трактувань моделі, поняття завжди мають певну конвенціональність, яка передбачає згоду наукових кіл на їх використання в конкретному значенні і розумінні. Крім того, аналіз моделі підпадає механізм наукової верифікації, тобто співвіднесення теоретичних оцінок з практикою. Це означає, що теорія істотно урізноманітнює уявлення про модель, наука надає їй переконливість і достовірність.

Ще однією специфічною і сучасною формою моделі є технологічне її відображення, що характеризує рівень розвитку економіки конкретної країни в цілому. Проте визначена форма моделі має як спільні, так і відмінні риси, вона залежить від рівня розвитку продуктивних сил, економічних відносин в суспільстві та має певні можливості взаємодії із суспільством і один з одним. Тобто при відносній схожості окремих елементів моделі, як об'єкта пізнання, кожен з них створює притаманну їй інтелектуальну сферу, яка перш за все складається під впливом історичного процесу, еволюції моделей економічного розвитку,

ускладнення форм управління суб'єктами господарювання та ін.

До факторів, що впливають на динаміку розвитку певної моделі, неодмінно відносять і розвиток способів пізнавального характеру, становлення яких залежить від особливостей пізнання економічних явищ в процесі еволюції відповідних можливостей науки, як такої, і суспільствознавства в цілому. Мають значення і організаційні форми накопичення та передачі знань, які свідчать про роль і місце науки як соціального інституту в тому чи іншому суспільстві [1].

Як відомо, більшість економічних та соціальних наук виходить із розрізнення об'єкта досліджень, тобто області досліджуваних явищ, і предмета досліджень, тобто особливої змістовної риси, того чи іншого аспекту відповідного типу явищ. Таким чином, в якості предмета моделювання можуть розглядатися як різноманітні внутрішні межі моделі, так і її зовнішні зв'язки з іншими сферами економічного та соціального життя. В рамках моделювання формується ціле коло дисциплін, зайнятих порівняльним дослідженням економічних систем, механізмів формування її елементів і змін. Таке системне розуміння моделювання як науки дозволяє побачити можливості постійного розширення теоретичних уявлень про моделі, а також зафіксувати внутрішні демаркації між її окремими елементами.

Представлений підхід допомагає побачити і те, що субдисципліни окрім предметних особливостей мають тільки їм властиві специфічні концептуальні підходи (парадигми) до вивчення моделі, використовувані ними методи досліджень, а також сформований понятійно категоріальний апарат і деякі інші, більш конкретні особливості притаманного їм пізнавального процесу. Всі ці особливості дозволяють відрізнити субдисципліни не тільки один від одного, але і зв'язати моделювання економічного розвитку з економічною теорією, соціологією, юриспруденцією, правом, психологією та іншими суспільствознавчими

дисциплінами [2]. З цього можна зробити припущення, що моделювання як наука, являє собою відкриту систему знань яка розвивається на основі постійного уточнення та оновлення теорії, розширення досліджень її економічного і соціального простору. У подальшому процес змін безперервно доповнюється з появою нової інтерпретації явищ моделі в контексті нових теоретичних координат. Тому в сучасному моделюванні економічного розвитку не існує єдиного теоретичного напрямку, що формує однозначні підходи до його оцінки. У ньому постійно оновлюються понятійно-категоріальний апарат, розробляються такі поняття, як «поле моделі», інформаційне середовище моделі економічного розвитку.

Складність моделі як об'єкта дослідження обумовлюється і не тривіальністю будови наукового знання, багаторівнева організація якого включає [3]:

- механізми формування і розвитку даної сфери;
- теорії середнього рівня, які формулюють принципи і установки, розраховані на обмежену сферу застосування і дослідження окремих областей моделювання;
- прикладні теорії, що забезпечують практичні зміни в поточному економічному процесі.

З урахуванням зазначених вище ознак, моделювання економічного розвитку можна визначити як сукупність відносин, що складаються в результаті цілеспрямованого взаємодії груп з приводу завоювання, утримання і використання конкурентних переваг країни в цілях реалізації своїх інтересів. В цьому аспекті під моделлю розуміється результат зіткнення різноспрямованих дій країн, компаній, підприємств і організацій, що конкурують один з одним. При цьому модель економічного розвитку дає нові, додаткові можливості для оволодіння громадськими ресурсами,

формуючи при цьому адекватні методи і прийоми їх розподілу.

Отже, моделювання економічного розвитку формується як особлива система внутрішніх і зовнішніх зв'язків, імпульсом яких стає приведення суспільства до конфліктів як необхідної форми виживання з вибудуванням певної моделі. В даному разі модель буде функціонувати як механізм перерозподілу основних матеріальних, інформаційних, духовних та інших ресурсів що знаходяться в розпорядженні всього суспільства в цілому. Завдяки моделюванню економічного розвитку суспільство змогло звільнитися від нецивілізованого способу задоволення своїх інтересів. Внаслідок чого моделювання як глобальний спосіб ринкової і соціальної регуляції здатне змінювати статуси держав, створюючи більш адекватні умови життя для різних верств населення. Моделювання як спосіб постійного вибору пріоритетів, пошуку і свідомого визначення найбільш перспективних напрямків ринкових змін і розвитку, є своєрідним мистецтвом налагодження і підтримки ринкового і соціального діалогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шигун М. М. Розвиток моделювання економічних систем: теорія і методологія : Монографія. Житомир : ЖДТУ, 2009. 345 с.
2. Алексеев І. В. Стратегії розвитку підприємств і державне регулювання економіки : Монографія. К. : УАДУ, 2008. 202 с.
3. Касьяненко В. О., Старченко Л. В. Моделювання та прогнозування економічних процесів : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2006. 184 с.

ПОМАЗ О. М., кандидат економічних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

УПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМЕНА ЯК ШЛЯХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІДЕЇ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В ОСВІТІ

Розвиток і втілення в життя філософії людиноцентризму є однією з головних умов формування і становлення сучасної системи соціальної допомоги і соціально-орієнтованої держави. Система принципів розвитку соціальної держави передбачає, що головною цінністю в її концепції виступає людина, її розвиток і самореалізація [1, с. 35].

Законом України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року запроваджено інститут освітнього омбудсмена, який має забезпечувати права особи на освіту, розглядати порушення таких прав і приймати відповідні рішення [2].

Переслідуючи мету забезпечення належних умов для реалізації прав учасників освітнього процесу, проголошених Конституцією України та законами України в галузі вищої освіти в Полтавській державній аграрній академії була впроваджена посада омбудсмена учасників освітнього процесу. На омбудсмена учасників освітнього процесу покладаються обов'язки сприяння реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення права людини на здобуття якісної та доступної освіти; вжиття заходів для забезпечення належних умов для рівного доступу до здобуття освіти; сприяння розвитку правової культури учасників освітнього процесу.

Слід відзначити, що чимало закладів вищої освіти України та м. Полтави, зокрема, Полтавський університет економіки і торгівлі, а також Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого створили

службу студентського омбудсмена (уповноваженого з прав студентів). Це, безумовно, є важливим кроком до реалізації принципу людиноцентризму в управлінні вищою освітою. Проте в цьому випадку йдеться про захист прав та інтересів лише студентів. При цьому забувається, що інші учасники освітнього процесу, зокрема наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники, фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу, інші працівники закладів вищої освіти теж мають свої права та інтереси.

Як справедливо відзначає Н. Кантор, нормативно-правовому регулюванню правовідносин у сфері освіти властивою є конституційна природа, оскільки саме конституційні норми закладають його фундамент [3, с. 286]. Таким чином, мова йде про забезпечення в першу чергу конституційних прав усіх учасників освітнього процесу.

Омбудсменом учасників освітнього процесу ПДАА є представник професорсько-викладацького складу, наділений дорадчими повноваженнями та повноваженнями щодо захисту прав, свобод та інтересів учасників освітнього процесу, у тому числі: наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників академії; здобувачів вищої освіти та інших осіб, які навчаються в академії; фахівців-практиків, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах; інших працівників академії.

На омбудсмена учасників освітнього процесу ПДАА покладаються такі функції:

- здійснення попереднього розгляду скарг, поданих омбудсмену учасників освітнього процесу здобувачами освіти, їх батьками, законними представниками, а також педагогічними, науково-педагогічними працівниками;

- проведення аналізу та узагальнення інформації, що міститься у скаргах, поданих омбудсмену учасників освітнього процесу;

- надання консультацій учасникам освітнього процесу з питань, які стосуються його компетенції;

- представлення законних інтересів учасників освітнього процесу в органах управління академії, в органах студентського самоврядування та у відносинах з іншими учасниками академічної спільноти;

- винесення питань, які стосуються його компетенції, на обговорення органам управління, керівникам структурних підрозділів академії, іншим посадовим особам академії;

- здійснення роз'яснювальної роботи стосовно прав, свобод та законних інтересів учасників освітнього процесу академії.

Відзначимо, що при зверненні до омбудсмена учасників освітнього процесу ПДАА не може бути будь-яких привілеїв чи обмежень за расовими, політичними ознаками, релігійними та іншими переконаннями, статтю, етнічним та соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, мовними або іншими ознаками. Омбудсмен учасників освітнього процесу тримає в таємниці конфіденційну інформацію та не дає жодних пояснень щодо справи, яка перебуває в його провадженні або розгляд якої завершено без доручення заявника.

Омбудсмен учасників освітнього процесу ПДАА взаємодіє з органами управління академії, з керівниками структурних підрозділів, з представниками психологічної служби академії, юридичним відділом та іншими посадовими особами академії з питань захисту прав, свобод та законних інтересів учасників освітнього процесу. Значну роль відіграє плідна співпраця з представниками студентського самоврядування, зокрема студентською радою академії.

Таким чином, запровадження інституту омбудсмена учасників освітнього процесу ПДАА дозволяє піднести співпрацю адміністрації, професорсько-викладацького складу та здобувачів вищої освіти на якісно

вищий рівень, побудувати освітній процес на основі принципу людиноцентризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рябенко Є. М. Принцип людиноцентризму в управлінні вищою освітою: мотиваційні аспекти професійної діяльності викладача як суб'єкта освітнього процесу. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. № 56. С. 33–42.
2. Закон України «Про освіту». Верховна Рада України. Закон від 05.09.2017. № 2145-VIII (Редакція станом на 18.03.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Кантор Н. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері освіти: загальні риси та особливості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2017. Вип. 17. С. 282–289.

СОБЧИШИН В. М., кандидат економічних наук

Полтавська державна аграрна академія

УПРАВЛІННЯ РЕАЛІЗАЦІЄЮ СТРАТЕГІЇ ЗАКУПІВЕЛЬ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРІВ

Одним із етапів стратегічного управління закупівлями мінеральних добрив на сільськогосподарському підприємстві є вибір стратегії закупівель мінеральних добрив. Опрацьовані нами стратегії закупівель мінеральних добрив у сільськогосподарських підприємствах подано в табл. 1.

Таблиця 1

Стратегії закупівель мінеральних добрив у сільськогосподарських підприємствах [власна розробка]

Стратегія	Зміст стратегії
Регіонального джерела постачання	Закупівля мінеральних добрив як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках
Єдиного джерела постачання	Закупівля азотних, фосфорних і калійних добрив у одного постачальника
Модульного джерела постачання	Закупівля азотних, фосфорних і калійних добрив у вигляді тукосумішей
Визначення обмежуючих факторів та управління ними	Визначення обмежень для закупівель мінеральних добрив (рівень цін на мінеральні добрива, потреба в мінеральних добривах, площа складів для зберігання мінеральних добрив, вартість зберігання мінеральних добрив, гарантійний термін зберігання мінеральних добрив тощо) та управління цими обмеженнями
Обачливості	Закупівля мінеральних добрив для формування їх максимальних запасів. Передбачається постійний контроль за тривалістю зберігання мінеральних добрив із метою недопущення втрати їх агрохімічної придатності через тривале зберігання
Додаткового резерву	Закупівля мінеральних добрив із урахуванням створення їх додаткового резерву на випадок збільшення посівних площ, зміни структури

	посівів. Передбачається постійний контроль за тривалістю зберігання мінеральних добрив із метою недопущення втрати їх агрохімічної придатності через тривале зберігання
Точно-вчасно	Закупівля та постачання мінеральних добрив у визначений термін їх внесення

Із розглянутих у табл. 1 стратегій мінімізацію витрат на придбання та зберігання мінеральних добрив, з нашого погляду, може забезпечити стратегія визначення обмежуючих факторів та управління ними. Згідно із цією стратегією, для сільськогосподарського підприємства обмеженнями для закупівлі мінеральних добрив слід обрати ціну мінеральних добрив, площу власних складів для зберігання мінеральних добрив, вартість зберігання мінеральних добрив, гарантійний строк зберігання мінеральних добрив.

Залежно від наявності складських площ для зберігання мінеральних добрив можна: зберігати мінеральні добрива на власних складах; зберігати мінеральні добрива на складах суб'єктів господарювання, що надають послуги зі зберігання мінеральних добрив; поєднувати зберігання мінеральних добрив на власних складах із зберіганням на складах суб'єктів господарювання, що надають послуги зі зберігання мінеральних добрив.

Управління реалізацією стратегії закупівель мінеральних добрив, на нашу думку, має поєднувати три підетапи: планування, мотивація і контроль реалізації стратегії.

План реалізації стратегії визначення обмежуючих факторів та управління ними, з нашого погляду, має включати:

- розрахунок потреби в мінеральних добривах;
- визначення максимально можливих обсягів зберігання мінеральних добрив на власному складі;
- обґрунтування доцільності зберігання мінеральних добрив на власному складі чи на складах суб'єктів господарювання, що надають

послуги зі зберігання мінеральних добрив;

- планування закупівель мінеральних добрив для мінімізації витрат на закупівлю та зберігання мінеральних добрив (рис. 1).

При формуванні системи мотивації реалізації стратегії мотивами реалізації стратегії визначення обмежуючих факторів та управління ними можуть бути матеріальні винагороди та додаткові пільги, розглянуті нами у [1, с. 574–575].

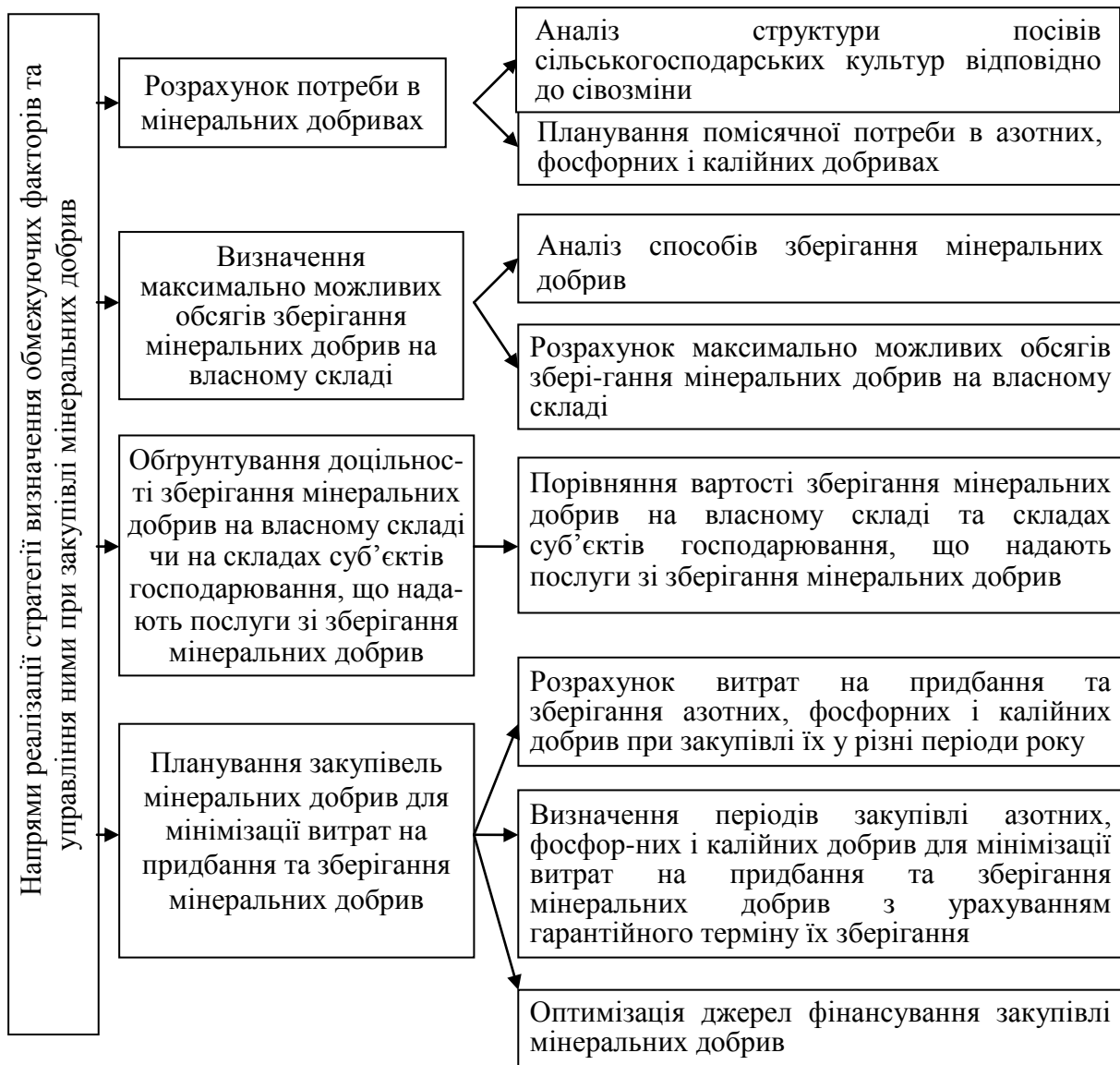

Рис. 1. Напрями реалізації стратегії визначення обмежуючих факторів та управління ними при закупівлі мінеральних добрив [власна розробка]

Контроль реалізації стратегії визначення обмежуючих факторів та управління ними має включати такі його види щодо закупівель мінеральних добрив: вхідний, що здійснюється шляхом розробки необхідних рівнів якості та перевірки відповідності закуповуваних мінеральних добрив цим вимогам; поточний, що проводиться у процесі реалізації стратегії (на стадіях виконання плану реалізації стратегії); наступний, що є своєрідним видом контролю та дає змогу зробити висновок про відповідність реалізованої стратегії поставленій меті й цілям, перевірити ефективність стратегічного управління закупівлями мінеральних добрив і визначити необхідність коригування обраної стратегії закупівель мінеральних добрив.

Отже, обравши стратегію закупівель мінеральних добрив, управління її реалізацією на сільськогосподарському підприємстві має включати три підетапи: планування, мотивацію і контроль реалізації стратегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сафонов Ю. М., Собчишин В. М. Інноваційні аспекти в оптимізації запасів мінеральних добрив у сільськогосподарських підприємствах. *Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : колективна монографія* / за ред. Є. І. Масленнікова. Херсон : Грінь Д. С., 2016. Вип. 1. С. 562–585.

ДОРОШЕНКО А. П., кандидат економічних наук, доцент
ЄГОРОВА О. В., кандидат економічних наук, доцент
ДОРОШЕНКО О. О., кандидат економічних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

ВІТЧИЗНЯНА ЕКОНОМІКА: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні глобальні перетворення світового ринку формують нові виклики перед національними економіками різних країн. Вітчизняна економіка, перебуваючи в активному пошуку свого місця в глобальному світі, змушена адаптуватися та видозмінюватися відповідно до актуальних потреб та реалій сьогодення. Постійний пошук свого місця та періодичні зміни стратегічного вектора розвитку породжують хаотичні перетворення, результати яких можна спостерігати в сучасних умовах.

Зниження обсягів виробництва та, відповідно, експорту продукції з високим вмістом доданої вартості, орієнтація на реалізацію сировинної продукції – ось невтішні результати сучасних трансформацій та змін економіки країни, що є наслідком економічної політики останніх трьох десятиліть. Незважаючи на існування певних періодів зростання та розвитку вітчизняної економіки – головний тренд залишався незмінний: зниження рівня ефективності, висока ресурсомісткість продукції, зниження рівня доданої вартості, зростання імпортозалежності щодо високотехнологічної продукції.

Розуміючи необхідність розбудови вітчизняної економічної системи та створення на її основі ефективної економіки, слід відмітити необхідність формування власної (національної) моделі та стратегії поведінки, базовими елементами якої повинні стати особливості забезпечення відповідними факторами виробництва (ресурсами) та

наявними технологіями, з урахування потенційних перспектив та загальносвітових тенденцій розвитку [1].

На нашу думку, на сучасному етапі перед Україною постає два шляхи розвитку:

- виробництво сировинної продукції чи продукції з невисоким вмістом доданої вартості (головним чином продукція сільськогосподарського виробництва чи результатів її переробки та продукція металургійних підприємств);

- концентрація виробництва продукції кінцевого споживання, що має високий рівень доданої вартості та базується на сучасних технологіях автоматизації та комп'ютеризації.

Формування економічної системи на основі першого напрямку розвитку призведе до зниження економічного потенціалу країни, втрати певної частки висококваліфікованої робочої сили, та відведе нас на світовому рівні місце «сировинного придатку» як для виробництва промислової продукції, так і продукції харчування [2].

Такий підхід призведе до подальшого зростання різниці в рівнях розвитку між нами та рештою економічно розвинутих країн (в першу чергу наших найближчих сусідів з країн Європейського союзу) та унеможливить перспективу майбутнього відновлення втрачених (або майже втрачених) технологій чи залучення нових.

Одночасно слід зауважити, що в сучасному високотехнологічному світі наявність технологічних рішень забезпечує економіці відповідні конкурентні переваги. При цьому слід відмітити, що вітчизняна економіка не може похизуватися такими перевагами та головним чином базується на застарілих технологіях (частково залишених у спадок від колишнього Радянського Союзу) чи взагалі на нетехнологічній основі [3].

Джерелом зростання рівня технологічності та, як наслідок, обрання другого шляху розвитку вітчизняної економіки можуть бути лише

відповідні інвестиції в реальний сектор економіки. Одночасно слід відмітити, що бажання залучати інвестиційні ресурси формують досить багато національних економік, а, отже, виникає конкуренція за такий ресурс. Що ж особливого може запропонувати наша економіка у боротьбі за такі ресурси? На нашу думку, слід виокремити такі переваги вітчизняної економіки:

- високий рівень забезпеченості природними ресурсами;
- наявність достатньої кількості трудових ресурсів, що мають відносно високий рівень освіти;
- існування традицій та шкіл високотехнологічного виробництва (авіабудування, космічні технології, автомобілебудування, суднобудування, високотехнологічне озброєння), що не втратили повністю висококваліфіковані кадри та виробничі потужності;
- розгалужена мережа залізничного сполучення.

Зрозуміло, що в реальному житті питання напрямку розвитку не стоїть так однозначно та не вимірюється лише критеріями «сировина» чи «технології». Проте нам слід чітко усвідомлювати перспективи обрання кожного із напрямків розвитку та вживати заходів з ефективного поєднання наших фактичних можливостей і бажання потенційного економічного зростання економіки та, як наслідок, рівня життя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженова О. В., Баженова Е. В. Тенденції та перспективи економічного зростання в Україні. *Вісник АПСВТ*, 2016. № 1–2. С. 38–44.
2. Патица Н. І. Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій. *Економіка АПК*, 2019. № 1. С. 70.
3. Юрчишин В. Чинники і складові структурних змін у світовій економічній системі і наслідки для України. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. Київ : Заповіт, 2018. С. 132–201.

ПЕСЦОВА-СВІТАЛКА О. С., кандидат економічних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ В УКРАЇНІ

Важливим напрямом сучасної економічної політики в Україні є розвиток та захист конкуренції. Але за умов існування сфер економіки, в яких конкуренція з об'єктивних причин (технологічні особливості виробництва, характер попиту та пропозиції) неможлива, виникають та існують монопольні утворення. Такі суб'єкти панують на ринках централізованого постачання теплової енергії, централізованого водопостачання, зв'язку та інших і належать до сфери природних монополій. Завдяки монопольному становищу, якому не загрожує конкуренція у найближчій перспективі, такі суб'єкти природних монополій не схильні до збільшення обсягу своїх послуг, підвищення якості та продуктивності праці, запровадження інновацій. Наявність природних монополій характерна для багатьох економік світу, а тому дослідження державного регулювання їх діяльності є актуальним.

Основи аналізу монополій як одного із засобів організації ринку було закладено в працях А. Курно, А. Маршала, Е. Чемберліна, Дж. Хікса, К. Макконела, С. Брю. Діяльності монополій у пострадянський період присвячено праці українських учених – В. Базилевича, В. Венгера, Б. Кваснюка, В. Кононенка, Н. Малахової, В. Черняка, Г. Филюк та ін.

Відповідно до Закону України «Про природні монополії» «природна монополія – стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним

зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги)» [1].

К. Р. Макконел, С. Л. Брю зазначають, що природна монополія існує, коли ефект масштабу настільки великий, що один суб'єкт може забезпечити весь ринок, маючи при цьому нижчі витрати на виробництво одиниці продукції, ніж їх би мав ряд конкуруючих суб'єктів [2, с. 613]. Прикладом може бути знову таки діяльність підприємств, що надають суспільству послуги з електропостачання, зв'язку тощо. У цьому разі ефект масштабу у виробництві та розподілі товару забезпечує отримання ефекту низьких витрат на виробництво одиниці продукції і виходячи з цього – низьку ціну. За цих умов конкуренція є нерентабельною. Якщо б ринок поділити між виробниками, ефекту масштабу не було б досягнуто. Витрати на виробництво одиниці продукції мали бути значними і відповідно товари мали б високу ціну, яка б забезпечувала покриття витрат на виробництво.

О. Я. Савко під природною монополією пропонує розуміти суб'єкт господарювання, діяльність якого підлягає державному регулюванню у зв'язку з виробництвом чи наданням суспільно важливих товарів та послуг в умовах небажаної конкуренції або її відсутності [3, с. 161].

Згідно із Законом України «Про природні монополії» (стаття 5) виділяють такі сфери діяльності суб'єктів природних монополій:

- транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами;
- транспортування природного і нафтового газу трубопроводами;
- розподіл природного і нафтового газу трубопроводами;

- зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності із зберігання природного газу (ліцензійними умовами);
- транспортування інших речовин трубопровідним транспортом;
- передачі електричної енергії;
- розподілу електричної енергії (передачі електричної енергії місцевими (локальними) електромережами;
- користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;
- управління повітряним рухом;
- централізованого водопостачання, централізованого водовідведення;
- транспортування теплової енергії;
- спеціалізованих послуг у річкових, морських портах, морських рибних портах та аеропортах [1].

Суб'єкти природних монополій – особливий вид суб'єктів господарювання. Для забезпечення їх ефективної діяльності держава передбачила спеціальний механізм регулювання. Це передбачений законодавством комплекс заходів щодо встановлення та застосування обов'язкових вимог до господарської діяльності та продукції суб'єктів, які діють на ринках природних монополій. Державне регулювання необхідно перш за все для захисту інтересів споживачів товарів і послуг суб'єктів природних монополій, а також для підвищення економічного ефекту від їх діяльності. Воно відбувається на основі збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів [4].

Регулюванню підлягають усі відносини, що виникають на товарних ринках України, які перебувають у стані природної монополії, та на суміжних ринках за участю суб'єктів природних монополій. Суміжні товарні ринки не перебувають у стані природної монополії, але для

суб'єктів, які діють на них, реалізація вироблених товарів або використання товарів інших суб'єктів господарювання неможливі без безпосереднього використання товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій.

До суміжних ринків, що регулюються відповідно до цього Закону, належать:

- постачання природного газу та інших речовин, транспортування яких здійснюється трубопровідним транспортом;
- внутрішні та міжнародні перевезення пасажирів та вантажів залізничним, повітряним, річковим та морським транспортом;
- виробництво електричної енергії в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії (ліцензійними умовами);
- постачання електричної енергії споживачам;
- виробництво теплової енергії (крім випадків, коли вона використовується виключно для внутрішньовиробничих потреб) в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності з виробництва теплової енергії (ліцензійними умовами);
- постачання теплової енергії;
- продаж природного газу (у тому числі нафтового (попутного) газу та газу (метану) вугільних родовищ) власного видобутку в обсягах, що перевищують рівень, установлений ліцензійними умовами [1].

Державне регулювання природних монополій – нова для України практика. Необхідність державного втручання в умовах ринкової економіки виникає на ринках, де через об'єктивні причини неможлива конкуренція. Запровадження економічного регулювання ставить за мету

встановлення справедливих цін, стимулювання ефективності діяльності в галузі та захист інтересів споживачів товарів і послуг.

Згідно із Законом України «Про природні монополії» (стаття 9) виділяють такі принципи державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій:

- гласності та відкритості процедур регулювання;
- адресності регулювання, його спрямованості на конкретний суб'єкт природної монополії;
- самоокупності суб'єктів природних монополій;
- стимулювання підвищення якості товарів і задоволення попиту на них;
- забезпечення захисту прав споживачів;
- підвищення ефективності функціонування суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання на суміжних ринках у сфері комбінованого виробництва електричної та теплової енергії шляхом застосування стимулюючого регулювання [1].

Артемчук Т. зазначає, що специфіка реформування державного регулювання природних монополій вимагає переходу до ціноутворення на основі чітких принципів, що стимулюють оптимальне використання ресурсів, мінімізацію витрат, а також забезпечення ефективного контролю за формуванням цін. Водночас впевненість підприємств у отриманні субсидій і підтримці з боку влади у будь-якому випадку загрожує спотворенням господарських рішень та суттєвим ослабленням стимулів до економії витрат [5, с. 126].

Державний контроль за дотриманням законодавства України про захист економічної конкуренції у сферах природних монополій здійснюється Антимонопольним комітетом України. Громадський контроль за діяльністю суб'єктів природних монополій здійснюють об'єднання споживачів. Регулювати діяльність природних монополій

мають національні комісії. Зокрема, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ).

Основними трьома ключовими сферами регулювання діяльності природних монополій є ціна, обсяг виробництва продукції та кількість підприємств. Рідше регулюють якість продукту та інвестиційну політику підприємств.

Крамар О. зазначає, що саме на інфраструктурі, що забезпечує надання послуг природної монополії, заощаджують монополісти. Без належної якості мереж електропостачання, централізованого водопостачання й водовідведення або теплопостачання не матиме жодного значення, хто та за яким тарифом, готовий продавати воду чи тепло [6].

Таким чином, існування природних монополій пояснюється тим, що через значну капіталоємність їх суб'єктів вигравш від наявності конкуренції на цих ринках не покриває значних витрат суспільства на її запровадження і підтримання. Більшість чисто монопольних галузей є природними монополіями і підлягають регулюванню, яке ставить за мету встановлення справедливих цін, стимулювання ефективності діяльності в галузі та захист інтересів споживачів товарів і послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про природні монополії : Закон України від 20 квітня 2000 року № 1682-III (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (дата звернення: 30.03.2020).
2. Макконнел К.Р., Брю. С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Киев : Хагар-Демос, 1993. 785 с.
3. Савко О. Я. Дослідження умов функціонування природних монополій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). №2. С. 160–163.

4. Природні монополії. Підручники онлайн. URL : <http://textbooks.net.ua/content/view/2072/28/> (дата звернення: 30.03.2020).
5. Артемчук Т. Проблеми ефективного функціонування природних монополій та засади їх вирішення шляхом державного регулювання. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2015. № 4. С. 119–129.
6. Крамар О. Державні монополії: на сторожі конкуренції. *Український тиждень*. 2018. №45(573). URL : <https://tyzhden.ua/Economics/222357> (дата звернення: 03.04.2020).

БАЦМАН О. С., кандидат економічних наук, доцент

*Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Аналіз сучасного стану зайнятості населення в Україні вочевидь доводить існування проблеми гендерної нерівності та дискримінації, певну основу яких складають гендерні стереотипи.

Численні публікації в науковій літературі свідчать, що гендерна проблематика цікавить багатьох науковців і не втрачає своєї актуальності в більшості країн світу, в тому числі і в Україні. Серед них заслуговують уваги наукові праці О. Венгер, О. Вілікової, К. Возьного, М. Ворони, Ю. Гаврилечко, О. Грیشнової, Л. Кобелянської, Е. Лібанової, Т. Мельник, С. Плечко, Р. Семенец, В. Силенко, Г. Чепурко, у яких висвітлюються результати дослідження гендерних проблем із точки зору права, психології, педагогіки, соціології, економіки. Однак, на нашу думку, проблема гендерної нерівності та гендерних стереотипів у сфері зайнятості поки що недостатньо досліджена у вітчизняних публікаціях.

Гендерні стереотипи – набір загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються існуючого становища жінок і чоловіків, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб. Гендерні стереотипи закріплюють існуючі гендерні розбіжності і стають перепорою до змін стану справ у сфері гендерних відносин [2, с. 29].

Особливість гендерних стереотипів полягає в тому, що вони глибоко й надовго проникають у свідомість людини, а тому їх не тільки важко подолати, але й виявити та усвідомити. Вони негативно впливають на

самореалізацію чоловіків і жінок, заважають розвитку індивідуальності. Подолання їх дасть можливість розширити як жінкам, так і чоловікам вибір варіантів самореалізації. А для цього, перш за все, необхідно визнати існування таких стереотипів [1, с. 147].

Нами було проведено соціологічне опитування серед населення Полтавської області. Усього було опитано 90 осіб, у числі яких: жінок – 53 (59 %); чоловіків – 37 (41 %). Із числа опитаних респондентів – 71 (78 %) мають постійне місце роботи. Найбільша кількість працюючих – у сфері освіти – 17 %; у сфері послуг та торгівлі – по 16 %; на будівництві – 14 %.

Заслужують на увагу ставлення респондентів до існуючих гендерних стереотипів у сфері праці та працевлаштування. Зокрема, з твердженням про те, що жінок частіше з роботи звільняють, а чоловіки звільняються, як правило, за власним бажанням погоджуються 16 осіб (17 %). Не підтримують таке твердження 41 особа (45 %). Щодо конкурентоспроможності жінок та чоловіків на ринку праці, то 34 % респондентів не згодні з тим, що жінки є менш конкурентоспроможними на ринку праці, ніж чоловіки. Разом із цим, 16 (17 %) респондентів скоріше згодні з подібним твердженням. Про те, що чоловік має робити більший внесок у матеріальний добробут сім'ї цілком згодні 50 (55 %) та скоріше згодні 36 (29 %) респондентів.

Отже, як свідчить аналіз 84 % респондентів підтримують визначальну роль чоловіка у забезпеченні матеріального стану сім'ї.

Існуючий неофіційний розподіл професій на так звані «чоловічі» та «жіночі» також у певній мірі знаходить підтримку у суспільстві. З приводу того, наскільки у змозі жінка оволодіти «чоловічою» професією (наприклад, водія), цілком позитивно висловились 60 % опитаних і вони вважають, що жінка спроможна оволодіти «чоловічою» професією. Суттєво відрізняється цей показник для чоловіків. Так, твердження про те, що чоловік у змозі оволодіти «жіночою» професією (наприклад,

вихователя у дитсадку) не підтримують 65 % респондентів. Стосовно твердження про те, що робота для чоловіків є більш важливою, ніж для жінок висловили підтримку 48 (53 %) опитаних.

Дослідження демонструють, що існують значущі гендерні розбіжності у ступені згоди чи незгоди з гендерними стереотипами щодо сфери зайнятості. Зокрема, більшість чоловіків погоджуються з тим, що для них робота є більш важливою, ніж для жінок. Незгодних з даним твердженням чоловіків 11 %, в той час як незгодних жінок 26 %. Думку про те, що жінки є менш конкурентоспроможними на ринку праці, ніж чоловіки, здебільшого підтримують чоловіки: 61 % згодні у тому чи іншому ступені із цим твердженням, серед жінок таких 37 %.

З тим, що виконувати хатню роботу та виховувати дітей переважно має жінка, загалом погодилися 69 % чоловіків та 43 % жінок. З твердженням, що жінок частіше з роботи звільняють, а чоловіки йдуть за власним бажанням, більше погоджуються жінки 31 %, чоловіки – 16 %. З досить поширеним у суспільстві стереотипом, що чоловік має отримувати вищу заробітну плату ніж жінка, оскільки він повинен забезпечувати матеріальний добробут сім'ї, в переважній більшості згодні як жінки, так і чоловіки (51 % і 45 %). З думкою про те, що жінки є гіршими працівниками, ніж чоловіки, погодилися 36 % чоловіків та лише 2 % жінок. Нормально у тому чи іншому ступені ставляться до ситуації, коли жінка обирає «чоловічу» професію (в нашому дослідженні водія) 38 % чоловіків та 69 % жінок.

Подібні розходження спостерігаються у ставленні до ситуації, коли чоловік обирає «не чоловічу професію» (вихователя дитячого садочка): нормально поставилися би до неї лише 7 % чоловіків та 25 % жінок.

Таким чином, незважаючи на формально закріплені у законодавчому порядку в Україні рівні права чоловіків і жінок, окремі гендерні стереотипи мають стійкий характер та прояви у сфері зайнятості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер О. Особливості становлення гендерної демократії в Україні. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 145–152.
2. Вілікова О. Сучасні моделі гендерної політики зайнятості: сутність та особливості впровадження. *Політичний менеджмент*. 2016. № 6. С. 160–166.

КУДРЯВЦЕВ О. Ю., кандидат політичних наук, доцент

*Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова*

ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ ЯК ІМПЕРАТИВ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Якщо прослідкувати за дослідницькою розробкою явища участі громадян у творенні політики, необхідно зауважити, що аж до кінця 60-х рр. ХХ ст. політична участь описувалася в суспільно-політичних науках переважно як участь у виборах і, опосередковано, в державному управлінні. Американський соціолог Х. Макклоскі, наприклад, визначає політичну участь як «... ту добровільну діяльність, за допомогою якої члени суспільства беруть участь у виборі правителів і, прямо або побічно, у формуванні державної політики» [1, с. 101]. Нині переважною більшістю соціальних теоретиків різних напрямів політична участь розглядається значно ширше і визначається як залучення членів суспільства в існуючі політичні відносини і структуру влади.

Відповідно, ідея широкої громадської участі виступає інтегральною характеристикою демократії участі, що являє собою свідому, активну участь громадян у формуванні, виробленні та, певною мірою, реалізації державно-управлінських рішень. Але повної та завершеної форми партисипативної демократії дуже складно досягти, бо завжди існує частина населення, яка не бере участь у процесах вироблення та прийняття рішень. Для становлення демократії участі потрібні постійні зусилля, ресурсні та часові витрати окремих громадян, які реалізовували б на практиці різні форми громадської участі.

З позицій італійських дослідників, громадська участь закономірно

розглядається як «безперервний процес взаємодії громадськості з органами влади, відповідальними за підготовку, прийняття та виконання рішень» [2, с. 12], що охоплює засоби, які сприяють розумінню проблем, інформування громадськості, вивчення громадської думки, пріоритетів та переваг, на які орієнтуються громадяни у своєму ставленні до влади.

На думку дослідниці М. Холмської, ідея громадської участі означає включення керованих в управління (в обговорення та розробку політичних, соціально-економічних, культурних програм і проектів), вплив на прийняття рішень та контроль за їх виконанням. У межах цього визначення фактично йдеться про рівень самоорганізації громадськості на «низовому» (місцевому) рівні. Так, наприклад, навіть у країнах зі стабільною демократичною системою, за допомогою громадської участі може компенсуватися неефективність системи представництва у забезпеченні реалізації спільних інтересів, рівності громадян та їх доступу до впливу на політичний процес.

Коли говорять про громадську участь, насамперед мова йде про реальну можливість громадян публічно висловлювати свою позицію, а подекуди й відстоювати її, консолідуючись з однодумцями з метою обміну думками, пропаганди своїх поглядів та ефективного здійснення організаційного впливу на органи влади. Іншими словами, принцип громадської участі полягає в тому, що інтереси всіх верств населення через участь громадськості повинні бути представлені в політичному процесі та враховуватися при підготовці та прийнятті владних рішень. Саме в такому контексті найчастіше розглядає громадську участь сучасна західноєвропейська політична думка. Звідси природним чином випливає, що ідея громадської участі, осмислена як децентралізація та перерозподіл політичної влади, зустрічає в тій чи тій формі опір з боку самої влади. Цьому опору сприяє і те, що самі громадяни та їх асоціації не завжди здатні до дієвої громадської участі.

Громадська участь особливо важлива при вирішенні локальних проблем, що стосуються, наприклад, охорони здоров'я, стану навколишнього середовища, шкільної та дошкільної освіти, рівня зайнятості тощо, до розгляду яких політики та державні чиновники в своїй більшості підходять, не маючи детальної інформації та не відчуваючи конфлікт «зсередини». У кожному разі перерозподіл влади відбувається завдяки тому, що громадяни беруть на себе відповідальність влади, а не через те, що можновладці вирішили поділитися владою.

Участь громадян в управлінні публічними справами в демократичних державах не може обмежуватися їхньою участю лише у виборах до вищих органів влади та органів місцевого самоврядування. Якщо при розгляді феномена політичної участі голосування на виборах зазвичай розглядається як центральний, основний спосіб, то при використанні поняття «громадська участь», голосування вважається «однією з найменш дієвих форм участі». Важливо, щоб активність громадян не трактувалася лише як електоральна участь, яка обмежується тільки голосуванням на виборах. Електоральна участь, на думку французького соціального теоретика П. Рознавалова, особливо в умовах поляризованого суспільства не здатна повністю висвітлити стан демократичного розвитку так само, як і не може виступати єдиним вихідним джерелом демократичної влади [див.: 3].

Громадська участь передбачає розвиток саме міжвиборчих інституційних форм включення громадян у процес прийняття широкого спектру державно-управлінських рішень, які стосуються соціальних, економічних та культурних проблем. Відсутність цього сприяє лише відчуженню людей від політики. В такому випадку суспільне незадоволення, ймовірність протистоянь та конфліктів будуть лише зростати. Більшість дослідників сходяться на думці, що різноманітні

прояви протестної та неконвенційної поведінки громадян, що часом не є контрольованими ані з боку влади, ані з боку самих учасників цих заходів, спричинені відсутністю можливостей інституційного вивільнення та реалізації своїх інтересів, демонстрації своїх позицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. International Encyclopedia of the Social Science. New York, 1968. P. 101.
2. Афонін Е. А., Гонюкова Л. В., Войтович Р. В. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики. К. : НАДУ, 2005. 250 с.
3. Першин П. Ковачич. Кризис западной демократии. URL : http://ruskline.ru/analitika/2009/12/10/krizis_zapadnoj_demokratii/.

ПРИХОДЬКО С. М., кандидат політичних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ І ЛЕГІТИМАЦІЯ ВЛАДИ

У сучасних умовах об'єктивно сформувалася потреба більшого залучення громадян до суспільно-політичних процесів. Внаслідок зростання рівня освіченості й інформованості громадськість не може залишатися пасивним споживачем політичних послуг та стороннім спостерігачем у політичних подіях. Натомість вона має виступати певним співтворцем політики. Тобто, актуалізується питання про істотний перегляд принципів взаємодії між владою і суспільством.

У цьому контексті система представницької демократії стає анахронічною, організаційно та процесуально громіздкою, непрозорою і недостатньо мобільною. Зокрема, це стосується здійснення управлінських процедур. Сучасні виборчі системи (будь-який їх різновид) не спроможні суто з об'єктивних причин забезпечити представництво інтересів різних верств суспільства внаслідок урізноманітнення і фрагментації його структури. «У «класичну» добу представницької системи функція виборів означала надання незаперечного мандата для «вільного» врядування після виборів. Припускалося, що майбутня політика включена в умови вибору, який вписується в передбачуване становище з чітко визначеними програмами та ясно окресленим суспільним розшаруванням». Але в процесі еволюції людської цивілізації ситуація принципово змінилася. «Вибори мають відтепер вужчу функцію: вони лише затверджують спосіб призначення правителів. Вони вже більше не означають апріорної легітимації політики, яка потім здійснюватиметься». «Адже й справді,

інтерес більшого числа вже не може так легко ототожнюватися з інтересом ситуативної більшості» [1, с. 15].

Отже, вибори в нинішньому вигляді об'єктивно не спроможні відобразити весь спектр думок, поглядів, ідей, які існують у сучасному суспільстві. Ще одним характерним проявом анахронічності системи представницької демократії є відсутність дієвих механізмів зворотного зв'язку між прийнятими владними рішеннями і рівнем їх сприймання з боку суспільства (тобто, доцільно взагалі ставити питання про легітимність влади як такої в її сучасному форматі). Наслідком є відчуження громадськості від влади та прагнення людей мати якомога більший вплив на політичні процеси насамперед у міжвиборчий період. І, по-третє, без дієвого громадського контролю за владою вибори перетворюються на імітацію народовладдя і навіть ведуть до його заперечення.

Звичайно, така ситуація певною мірою має модельований характер. Але загроза громадського відчуження від влади і повної чи часткової «тінізації» політики існує. Для запобігання цього потрібна трансформація чинних політичних інститутів в напрямі розширення соціального простору політики, зокрема, встановлення нових засад легітимації. В сучасних умовах принципи забезпечення легітимності не можуть залишатися в руслі її традиційного тлумачення, коли її єдиним носієм виступає влада. Класична – державна – модель легітимності є застарілою для сучасності. Як уже зазначалось, громадськість не може залишатися простим споживачем політики. Навпаки, має виступати повноцінним її співучасником. Тобто, легітимація може бути здійснена лише внаслідок поєднання зусиль усіх суб'єктів політики.

Варто зазначити, що основні засоби забезпечення легітимності змінювалися протягом всієї історії людства. Тривалий час єдиним серед них були вибори. На сучасному етапі, зважаючи на вище вказані процеси, такою підставою має бути максимальна наближеність громадян до

різноманітних владних механізмів. Але, зрозуміло, потрібна суттєва громадська ініціатива, прагнення постійно підтримувати рівень легітимності. «Тільки відповідальна громадянська позиція і активність самих громадян можуть бути тією рушійною силою, яка здатна забезпечити систематичний контроль діяльності публічної влади і її органів з боку суспільства» [2, с. 122]. Контролювання влади буде ефективним за умови встановлення достатнього організаційного рівня громадської активності. Для цього громадяни мають «створювати автономні від держави об'єднання, включаючи політичні, і за допомогою таких об'єднань особисто реально впливати на управління справами держави шляхом формування, постійних взаємодій і контролю діяльності публічної влади і її органів, тобто повинні реально володіти і користуватися всіма громадянськими і політичними правами» [2, с. 122]. Це – один аспект підвищення рівня легітимності влади. Інший – забезпечення максимальної прозорості самої влади. Її функціонування має базуватися на засадах відкритості і звітності державних службовців в їхній діяльності, «забезпечення для населення ефективного доступу до інформації», «сприяння свободі пошуку, отриманню і поширенню інформації» [2, с. 131]. Такі принципи роботи влади забезпечують ефективність, відкритість, інформаційну прозорість і доступність у роботі управлінських структур, зворотний зв'язок, а відтак створює додаткові можливості для взаємодії громадян з владою, здійснення впливу на неї.

Специфіка сучасного суспільства, зокрема, інформаційно-телекомунікаційні технології, дозволяє забезпечити легітимність на якісно іншому, надійнішому, рівні. Для цього мають бути поєднані можливості представницької і прямої демократії, тобто, професійне виконання владних функцій і безпосередня участь громадян у політичному житті. Оптимальні умови для цього створює система електронної демократії. Аналізуючи її

сутність, одразу ж слід розмежувати поняття «електронний уряд» та «електронна демократія». Електронний уряд визначається як «електронна інфраструктура державного і муніципального управління, що включає спеціалізовану комплексну систему взаємодії структур виконавчої влади, громадян, організацій громадянського суспільства і бізнес-структур за допомогою Інтернету» [3]. Для повноцінного функціонування такої системи правління потрібні певні технічні умови, а саме «наявність спеціальних інструментів і можливостей для залучення громадян до обговорення і ухвалення рішень, інструментів онлайн-консультацій з населенням, дискусійних форумів з питань політики і дій органу влади, онлайн-опитувань, можливостей отримати відповідь на запити електронною поштою» [3].

Варто наголосити, що діяльність владної системи в такому форматі пов'язана передусім з наданням населенню певних адміністративних послуг. А систему електронної демократії слід розглядати ширше. Вона має включати широкий комплекс політичних відносин, зокрема, повноцінну участь громадян у політичних процесах. Тому зазначені принципи функціонування електронного уряду потрібно розглядати частиною цілісної системи електронної демократії. Про вагомість електронної політичної участі як системоутворюючої складової електронної демократії зазначається у щорічних Оглядах ООН з електронного урядування. Вона характеризується як процес «залучення громадян за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій до участі в політиці і прийнятті рішень для того, щоб зробити державне управління спільним і дорадчим, а також для досягнення загальнозначущих цілей» [4]. Рівень такого залучення громадян, на думку авторів Огляду, визначає соціальну спрямованість електронного урядування, підвищує «ефективність функціональних здібностей держави» і зрештою створює «спільне публічне управління» [4]. Тобто, саме

електронна участь робить «електронну демократію» дійсною демократією. Інакше все перетвориться на просте надання окремих послуг і консультацій тільки в електронному режимі.

Для того, щоб електронна демократія була дійсно дієвою формою народовладдя, доцільно не відмовлятися повністю від механізмів представницької демократії, а поєднати її окремі засади з принципами прямої демократії вже з урахуванням телекомунікаційних технологій. Тобто, представницькі виборні органи влади зберігаються, але з наданням громадськості реального права контролювати їхні дії не ситуативно, а в постійно діючому режимі. Така модель передбачає участь громадян у вирішенні питань громадського життя через різні форми електронного волевиявлення. Її перевагою є забезпечення громадянам можливості прямої участі в обговоренні та вирішенні різних проблем, не залишаючи свого помешкання. Це дозволяє повніше забезпечити основоположний принцип демократії – провідним джерелом і носієм влади є народ. Шляхом голосування через Інтернет можна брати участь в обговоренні численних суспільних проблем. Головне питання полягає в адекватному підбитті підсумків такого опитування. Необхідно розробити механізми підрахунку його результатів, щоб вони обов'язково були враховані при прийнятті відповідних рішень.

Як уже зазначалося, оптимальна форма народовладдя має зберігати представницькі виборні органи влади. Але принципи взаємодії виборців з обраними посадовцями мають бути змінені. Через певний проміжок часу після виборів, коли депутати мають змогу проявити себе, громадянам надається право висловити їм довіру в on-line режимі. Це доцільно робити за аналогією голосування в соціальних мережах. Але цим взаємодія не обмежується. Важливо забезпечити постійне спілкування. Відкликання

виборцями обраних представників також можливо здійснювати в такий же спосіб.

Все це має сприяти створенню більш потужних засад легітимності влади, саме на основі забезпечення широкої суспільної присутності в політиці. При цьому потрібно неухильно дотримуватися принципу, щоб громадське волевиявлення з приводу різних проблем реально враховувалося при прийнятті владних рішень, а не було черговою імітацією політичної активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розанвалон, П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність. Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. 287 с.
2. Нисневич Ю. А. Государство XXI века: тенденции и проблемы развития. Москва : КНОРУС, 2012. 288 с.
3. Ирхин Ю. «Электронное правительство»: зарубежный опыт и российские реалии. URL : http://ars-administrandi.com/article/Irhin_2009_1.pdf.
4. United Nations E-Government Survey 2014. E-Government for the Future We Want. URL : https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf.

РАДІОНОВА Л. О., кандидат філософських наук, доцент

*Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова*

ПАРТИСИПАТИВНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ МІСТОМ

Реформа децентралізації влади, яка проходить сьогодні в Україні, зумовила потребу у формуванні такої системи управління, яка б найбільшою мірою відповідала сучасним завданням розвитку країни. Однією з підстав управління містом в умовах децентралізації влади є партисипативність. Важливо відмітити, що окрім очевидної проблеми участі жителів (кінцевих користувачів), під цим мається на увазі залучена участь усіх сторін процесу, тобто адміністрації, представників бізнесу і фахівців з усіх галузей міського господарства.

Суть цього принципу полягає в тому, щоб на самому ранньому етапі ознайомити усі сторони процесу з думками і цінностями один одного. Інакше будь-який проект, що реалізовується в умовах міського середовища, якими є практично усі сучасні проекти, буде приречений на обструкцію з боку жителів, що не довіряють ні цілям адміністрації, ні цілям бізнесу.

Однією з найважливіших особливостей партисипативного проектування є можливість диференційованого підходу. Його суть полягає у відмові від орієнтації на абстрактного середнього користувача, оскільки у результаті такої користувач виявляється не схожий ні на яку окрему живу людину. Це дозволяє проектувати місця і простори для різних соціальних груп, не приводячи їх до конфліктів між собою і даючи кожній групі шанс реалізовувати свої потреби в місті з комфортом і у безпеці.

У цьому контексті ефективно «працює» теорія поколінь. Теорія поколінь – це нове, таке, що інтенсивно розвивається і практично застосовується вчення. Рушійною силою історичних подій багато хто вважає зміну поколінь (О. Конт, Дж. Милль, Г. Феррарі, О. Лоренц).

Альтернативна точка зору, згідно якої зміна поколінь є наслідком історичного процесу, була уперше чітко сформульована німецьким філософом В. Дильтеєм у працях, опублікованих у 60–70-і роки XIX ст. Існує багато різних точок зору у визначенні поняття «покоління». У цьому дослідженні під поколінням розумітимемо сукупність однолітків зі схожими цінностями, що формуються в певний історичний період під впливом одних подій і дією схожих соціальних норм [1].

Таким чином, окрім демографічної, історичної, хронологічної і символічної детермінант в розгляд буде включений аксиологічний підхід до диференціації поколінь. У такому контексті теорія поколінь розглядалася американськими вченими Нейлом Хоувом і Вільямом Штраусом [2]. В основі цієї теорії – цінності людей, саме цінності і їх схожість, а не вік, який формує і визначає покоління. Розрізняють: «мовчазне» покоління (1923–1943 роки народження), покоління «бейбі-бумерів» (1943–1963 роки народження), покоління X (1963–1983), покоління Y (1983–2000) і покоління Z (2000–2020). Як знання цінностей різних поколінь може вплинути на управління містом?

Наприклад, представники покоління «бейбі-бумерів», по-перше, хочуть масово спробувати себе в нових видах спорту. По-друге, багато хто з них регулярно відвідує фітнес-зали і підтримує хорошу форму. Для бізнесу це має величезну кількість нових запитів: персональні тренери, інструктори, які уміють працювати із цією віковою аудиторією, адаптуючи програми під фізіологічні і психологічні особливості бейбі-бумерів, при цьому ставлячись до них як до активних людей. Відповідно, в містах, на підприємствах найближчим часом необхідно створити величезну кількість

нових курсів, адаптованих під потреби бейбі-бумерів, – щоб допомогти їм інтегруватися у навколишній світ. До речі, такими фахівцями можуть бути зовсім молоді хлопці – студенти. Бейбі-бумери пишаються своєю молодістю: з будзагонами, походами, КВНами, а також 90-ми – коли вони відчували приплив енергії, були активними у бізнесі.

Зараз, в XXI ст., вони хочуть про це розповідати, ділитися досвідом, виступати як представники для молоді. На різних рівнях – в компаніях і організаціях, де вони працювали, на рівні міста і регіону. Вони-то готові. Питання в тому, чи готове місто включати бейбі-бумерів у свою роботу? Адже вони можуть навіть будучи на пенсії працювати як волонтерами, так і збирати історію підприємств, проводити екскурсії історичними місцями, які їм знайомі не з чуток, навчати молодих.

На прикладі тільки одного покоління бейбі-бумерів, а саме це покоління складає велику частину населення сьогоденних малих міст України, бачимо, що в управлінні містом неможливо не враховувати цей потенціал. Майже кожен шостий житель Харківської області – літній: 23,3 % населення потрапили у вікову категорію від 60 років. Дітей (0–14 років) в регіоні опинилося 13,8 %, людей у віці 15–64 року – 69,5 %, осіб у віці 65+ налічили 16,7 % [3].

У сільській місцевості мешкає більше літніх людей (25,8 % жителів у віці 60 років і старіше), ніж в містах (22,7 %). За рекомендацією ООН використовують ще один коефіцієнт старіння. Він враховує частку людей у віці від 65 років. Якщо показник перевищує 7 %, то населення вважають старим. У Харківській області він склав 16,7 % [3]. Як цінність «бути молодим» може реалізуватися в управлінні? Ось тільки деякі рекомендації: бейбі-бумери звертають увагу на те, що відбувається не в короткостроковій перспективі, вони орієнтовані на довгострокові стратегії, оскільки хочуть жити довго і активно. Вони уміють планувати і вбачати

ситуацію стратегічно. Сьогодні в управлінні містом важливе місце займає брендинг міста, бейбі-бумери розуміють та цінують це. Треба враховувати те, що голосувати вони будуть грошима і ставленням, а разом – впливати на рішення своїх дітей і онуків у виборі сервісів міста. І найголовніше, йдеться про найбільше зрушення парадигми – як живуть люди у віці "50+", "60+". Так, зараз бейбі-бумери створюють нові правила для себе. Але жити в цих нових умовах не лише їм, але і наступним поколінням.

Бейбі-бумери уміють бути наставниками – вони не лише знають технології і сценарії як діяти наставникові, але і цінують цю можливість. Для них почесно виступити в ролі наставника, навіть глобальніше – «бути наставником» по життю. Як показують наші дослідження, місто не використовує цей потенціал.

Місту, щоб ставати інноваційним, треба усе більш прискорюватися, включати те, що з'явиться або може з'явитися в майбутньому. До IQ і EQ треба додати AQ – адаптивний інтелект, здатність до адаптації. Адаптивність – як здатність прийняти зміни. Сьогодні культ темпу новизни. Як цей культ проявляється в системі взаємозв'язків поколінь у місті? Головне питання – як забезпечити спадкоємність між поколіннями, щоб відхід бейбі-бумерів не спричинив втрату унікальних знань і відносин.

Сьогодні сформувалося покоління Z, це особливо актуалізує не просто розуміння цінностей покоління Z, але і зміну концепції управління містом. У покоління Z проявляється гіперопіка – вони постійно знаходяться під наглядом дорослих. Після школи вони займалися з репетиторами, у результаті «зети» відчують дефіцит спілкування з однолітками. У гаджетах і технологіях вони розбираються краще, ніж в емоціях людей. Їм, що звикли з дитинства до візуальної інформації, складніше сприймати тексти, а це вимагає перебудови усєї вербальної ідеології управління містом.

Покоління Z – реалісти: вони живуть не лише в умовах глобальної економічної кризи, але і системної кризи в нашій країні. Згідно з даними фонду Pew Charitable Trusts, за час Великої рецесії середній рівень добробуту батьків «зетів» знизився приблизно на 45 %, а в нашій країні показник витрат тільки на їжу складає 50,3 %.

Мілленіали мають сумніви – чи варто було вкладати стільки сил і грошей у вищу освіту? Особливо враховуючи, що 44 % випускників закладів вищої освіти працюють за фахом, що не вимагає престижного диплому, а кожен восьмий випускник – безробітний. Покоління Z прагне до освіти, їм цікаво отримувати знання в різних форматах: навчання за вимогою (on – demand learning) або навчання точно в строки (just – in – time learning) – наприклад, курси на YouTube. Соціологічне дослідження, яке ми проводили в університеті, показало – «зети» орієнтовані отримати будь-який цінний досвід в різних ролях або проектах під час навчання в університеті. Нове покоління Z як ртуть, вони такі ж невловимі. Згідно з даними Бюро перепису населення США (U.S. Census Bureau), сьогодні до покоління Z належать майже 25 % жителів Землі. Це 75 % робочої сили і 50 % грошей вже в 2025 році.

В управлінні містом сегментація аудиторії, яка базувалася на усереднених уявленнях про те, чого може абстрактно хотіти людина, вже не працює. Абстракції більше немає. Не можна говорити, що люди з високим доходом хочуть більше комфорту, а з низьким – економії. Це минуле. Майбутнє міста – це розвиток. Контроль замінюється довірою, творчістю, залученістю.

В Україні до ключових проблем, пов'язаних з участю жителів в управлінні розвитком міст, належать: включення жителів в обговорення окремих проектів забудови і містобудівних документів лише на фінальному етапі розробки; невирішена ситуація із земельними ділянками

під багатоквартирними будинками (жителі не цілком розпоряджаються прибудинковою територією, так само як і не платять за користування нею). Ці проблеми призводять до таких негативних наслідків, як: недовіра до адміністрації з боку жителів; поява гіршої якості середовища ущільнюючої забудови і, навпаки, обструкція проектів, що покращують середовище з боку жителів; неможливість впорядкування стихійної парковки особистого автотранспорту в житловому середовищі; низька якість і дорожняча обслуговування середовища, фінансування якого здійснюється лише з бюджету міста, що призводить до її повільного занепаду.

Для повнішого розуміння партисипативного управління містом необхідно перерахувати його характерні плюси і мінуси, що дозволяє застосувати цей метод найбільш вдало. Плюси партисипативного проектування: підходить для спірних питань, в силу більшої залученості зацікавлених сторін; збільшує шанс визначення вірних цілей і стратегічних завдань, роблячи проект стійкішим; формулювання спільних цілей робить процес управління проактивним; зміцнення зв'язку між сторонами (жителі, бізнес, адміністрація) і ув'язка їх цілей підвищує шанс на позитивну зміну.

Мінуси партисипативного проектування: не має сенсу при низькій залученості жителів; висококонфліктні питання можуть утруднити перехід до компромісу, а в певних ситуаціях виключити його можливість; різниця владного потенціалу учасників (політична або економічна) може виключати можливість дійти компромісу; існує ризик місництва з боку жителів при ухваленні рішень, що призводить до ступору реалізації окремого проекту і може негативно відбитися на розвитку міста.

Таким чином, партисипативне управління містом – це відкрите поле діяльності, яке нове для України. Для реалізації викладених цілей потрібна подальший аналіз системи розвитку міста, націлений на її вдосконалення, а також активний пошук нових рішень, у тому числі із зверненням до теорії поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радионова Л. А., Радионова О. Н. Диалектика взаємосвязи поколений в современном вузе: онтологический поход. Моделювання покоління F : зб. матеріалів міждисциплінар. наук.-практ. конф., Київ, 05 жовтня 2018 р. / [уклад. Л. І. Юдіна]. Київ : Юдіна Л. І., 2018. URL : <http://futurollog.com.ua/publish/12/zbirnyk.pdf>.
2. Шамис Е., Антипов А. Теория поколений. *Маркетинг Менеджмент*. 2007. № 6. URL : <http://old.e-executive.ru/publications/>.
3. Статистика населения Харькова за 2018 год. URL : <https://kh.vgorode.ua/news/sobytyia/367352-potomu-chno-na-desiat-devchonok-v-kharkove-pereschytaly-muzhchyn-y-zhenschyn>.

ГОНЧАРЕНКО Н. І., кандидат історичних наук, доцент

Українська медична стоматологічна академія (м. Полтава)

ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В сучасних умовах Україна залишається вірною обраному курсу на європейську інтеграцію. Він означає не тільки поступове включення країни до системи міжнародного поділу праці, шлях модернізації вітчизняної економіки, але й можливість долучитись до демократичних європейських цінностей. Одним із безумовних надбань європейської і світової демократії є політичний плюралізм, змагальність та конкуренція політичних партій. Демократична трансформація українського суспільства вимагає формування такої партійної системи, яка б забезпечила політичну стабільність, залучення громадян до активної участі у політичному житті, контролю за діяльністю державних структур. Тому вивчення процесу становлення багатопартійності в Україні, особливостей його окремих етапів, з'ясування тенденцій розвитку української партійної системи залишається актуальним напрямком вітчизняної політичної науки.

Дослідження сучасного стану партійної системи України та перспектив її розвитку передбачає ретроспективний аналіз основних етапів еволюції українських політичних партій за часи незалежності. Значною мірою перехід від одного етапу до іншого був зумовлений трансформаціями виборчої системи. Проведення виборчих кампаній було своєрідним поштовхом до змін не тільки кількісних, але й якісних параметрів партійної системи.

У розвитку партійної системи України можна виділити ряд етапів. Перший етап – становлення багатопартійності – розпочався з травня

1990 р., коли була скасована одіозна шоста стаття Основного Закону УРСР, яка закріплювала монополію Комуністичної партії на владу. Було покладено початок процесу політичної структуризації українського суспільства. До парламентських виборів 1994 року Україна підійшла вже маючи 30 зареєстрованих політичних партій, представники 14 з яких здобули депутатські мандати [1, с. 9]. Втім новоутворені партії були малочисельними і, що важливо, не мали впливу на процес формування державної політики та прийняття владних рішень. Партійна система, що почала утворюватись у перші роки незалежності, набула рис атомізованої, проте з виразною тенденцією до поляризації. Основними її полюсами були лівий (КПУ, СПУ, СелПУ) і правий (НРУ, УРП). Політичні партії цієї доби мали виразну ідеологічну спрямованість (націонал-демократичну, право радикальну, комуністичну), хоча, як цілком слушно відзначає В. Войтків, їх ідеологічність була здебільш ефемерною, оскільки не віддзеркалювала реальні інтереси соціальних груп [2, с. 118].

Та вже у цей період відчутною стає тенденція до переходу від партій доктринального типу до партій «одного лідера». Поступово відбувається перехід від утворення партій «знизу» до їх формування «згори». Новостворені партії починають все більше орієнтуються не на ідеології, а на прагматичні інтереси. З'являються перші партії, створені представниками бізнес-структур. Це було зумовлено рядом причин: відсутністю демократичних традицій політичного розвитку та партійного будівництва; становленням економічної системи, яка дозволила колишній радянській номенклатурі сконцентрувати у своїх руках фінансові ресурси і завдяки цьому контролювати виборчий процес; поступовим формуванням олігархічно-кланового політичного режиму.

На подальший розвиток партійної системи України помітний вплив мало запровадження у 1997 році змішаної виборчої системи, завдяки чому

суб'єкти політики усвідомили цінність політичних партій як засобу здобуття політичної влади. У парламентських виборах 1998 р. за партійними списками взяли участь 40 із 52 зареєстрованих політичних партій [3, с. 53]. Утворилися перші «партії влади» – Народно-демократична партія та Аграрна партія України, для організаційної розбудови яких використовувалися державні структури. Крім того, політичні партії через брак фінансових ресурсів ставали все більш залежними від фінансово-олігархічних груп. Закріплення Конституцією України президентсько-парламентської форми правління практично ізолювало політичні партії від процесу формування виконавчої влади. Цей період можна охарактеризувати як етап становлення системи поляризованого плюралізму.

Наступний етап розвитку партійної системи України початку 2000-х років характеризувався тим, що головним чинником утворення її конфігурації стають соціокультурні орієнтації жителів різних регіонів країни на відміну від соціально-економічного фактору, який був визначальним у попередні роки. Незважаючи на збереження в партійній системі цього періоду трьох полюсів – «лівого», «правого» та «центру», – необхідно вказати на послаблення «лівого» флангу та все більш відчутний відхід від ідеологічного розмежування партій. Це дає підстави говорити про поступовий перехід від системи поляризованого плюралізму до системи плюралізму поміркованого.

Значний вплив на становлення партійної системи мала конституційна реформа 2004 року, яка запровадила політичний механізм формування уряду на основі створення парламентської партійної коаліції та передбачала перехід до пропорційної системи виборів до Верховної Ради. У цей період значно активізувався процес створення нових партій, пік якого припадає на 2005 р., коли було зареєстровано 24 нових партій [3]. Парламентські вибори 2006 та 2007 рр. продемонстрували, з одного боку,

зростання кількості партій, що брали в них участь (у 2006 р. – 94 партії, у 2007 р. – 43 партії), з іншого – визначення достатньо обмеженої кількості парламентських партій [4, с. 54]. Але, незважаючи на певні сприятливі інституційні умови для демократичного розвитку партійної системи, вона і надалі залишалась олігархічною за своєю природою.

Після президентських виборів 2010 р. розпочалось згорання демократичних реформ. Було здійснено, зокрема, повернення до змішаної виборчої системи, що не сприяло розвитку політичного плюралізму. Вплив фінансово-промислових груп на формування політичних партій, виборчий процес остаточно перетворюється на визначальний чинник. Тим самим ідеологічні розбіжності між партіями ставали все менш помітними.

Провідною тенденцією політичного життя стає намагання «партії влади» утворити гегемоністську партійну систему, за якої одна партія – Партія регіонів – мала б контролювати як державну, так і місцеву владу. За цих умов посилилась поляризація політичних сил на провладні та опозиційно налаштовані до Партії регіонів.

Протестний рух 2013–2014 рр., що призвів до Революції гідності, анексія Криму Росією, її збройна агресія на сході України, значні світоглядні зміни в суспільстві призвели до кількісних і певної міри якісних змін у партійній системі. Зійшли з політичної арени найпотужніша за всі часи незалежності партійна структура – Партія регіонів, а також її сателіт – КПУ. Водночас політичними лідерами Майдану були створені нові партії на базі вже існуючих партій або їх частин (БПП-«Солідарність», «Народний фронт»), які легітимізували свій владний статус у результаті виборів.

Важливою особливістю цього періоду стало зростання впливу громадянського суспільства на політичні партії. Цей вплив виявився у створенні нових політичних сил на основі організацій громадянського

суспільства та залучення його представників до органів влади, що стало однією з найбільш характерних нових рис еволюції партійної системи. Згідно з інформацією Комітету виборців України, на час після Майдану припав рекорд зі створення нових політсил. У 2014 р. було створено 37 нових партій, у 2015 р. – 79, за дев'ять місяців 2016 р. – 41 [5].

З іншого боку, на основі структур колишньої Партії регіонів виникла партія Опозиційний блок. На колишній електорат регіоналів орієнтувались також новостворені партії «Наш край», «За життя», реанімована партія «Відродження». Відновила свою активність з новим керівництвом Аграрна партія України.

У 2014–2015 рр. система залишалася двополюсною. Один полюс був представлений партіями парламентської коаліції (БПП, «Народний фронт», ВО «Батьківщина», РПЛ, «Самопоміч»), інший – Опозиційним блоком. Представництво правих політичних сил знизилось, а традиційні ліві партії взагалі не були представлені. Поділ між провладними партіями та опозицією відбувався на основі ставлення до конфлікту на Донбасі, до дій влади, до процесів люстрації та декомунізації тощо.

Однак, починаючи з 2016 р. ситуація суттєво змінилася. Основним чинником змін у партійній системі стала актуалізація соціально-економічного суспільного поділу. Через економічну кризу та падіння життєвого рівня громадян істотно погіршилося їх ставлення до влади, відбулося розчарування у реформах. Унаслідок цього знизилася підтримка двох основних партій правлячої коаліції – БПП і особливо – «Народного фронту».

Необхідно зазначити, що і в постмайданний період не вдалось змінити характер партійної системи України. Вона, як і раніше, продовжувала зберігати олігархічні риси. Це можна пояснити рядом обставин. Зокрема, під час Революції гідності не відбулось інституціоналізації Майдану у потужний громадський рух; вибори до парламенту проходили за змішаною

виборчою системою, яка, на жаль, поєднала негативні сторони як мажоритарної, так і пропорційної систем; завдяки залученню старими політичними елітами до своїх структур нових політиків вони змогли утримати контроль над політичним процесом [6, с. 13].

Політичні події останнього часу, пов'язані з виборами Президента України на позачерговими виборами до Верховної Ради 2019 р., також, головним чином, пояснювались непростою суспільно-економічною ситуацією, падінням доходів населення, численними помилками влади в проведенні державної політики й здійсненні ключових реформ і, особливо, неефективністю дій нової влади у боротьбі з корупцією, на що існував значний суспільний запит. Саме ці фактори призвели до посилення таких явищ, як зневіра у провідних політичних партіях та зростання підтримки відверто популістської риторики. Жителі України виявились готовими дати кредит довіри несистемному політику В. Зеленському та партії «Слуга народу», яка є не просто новою партією, що не має своєї політичної історії, а практично партією-фантомом.

Таким чином, можна дійти висновку, що партійна система України, яка наразі налічує 349 партій [7], за свою тридцятирічну історію пройшла ряд етапів свого становлення та розвитку: від атомізованої системи та системи поляризованого плюралізму до системи плюралізму поміркованого. Однак і на даному етапі партійна система ще не набула усталеного вигляду, процес її еволюції триває. На жаль, партіям, що її утворюють, притаманний ряд негативних рис, до найсуттєвіших з яких слід віднести відсутність усталеної соціальної бази, слабкість ідеологічних засад, орієнтацію на особистісний чинник, значну залежність від фінансово-промислових груп, високий рівень політичної корупції тощо.

В сучасних умовах нагальною видається потреба у формуванні демократичної моделі партійної системи. Цьому має сприяти проведення

радикальних політико-правових, адміністративних та економічних реформ. Важливу роль у цьому процесі повинен відіграти перехід до пропорційної виборчої системи з «відкритими» регіональними списками. Це не лише посилить конкуренцію і змагальність між політичними партіями, але й розвиватиме внутрішньопартійну демократію, оскільки змусить партійних лідерів більш виважено підходити до формування партійних списків, висувати гідних кандидатів по регіональних округах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження деяких аспектів еволюції виборчого законодавства України (1989–2006 роки) / Н. Богашева, Ю. Ключковський, Л. Колісецька. К. : Фоліант, 2006. 146 с.
2. Войтків В. Партійна система України: етапи становлення та їх особливості. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 114–122.
3. Політичні партії в Україні: Інформаційно-довідкове видання / [редколегія : Я. Давидович (голова), В. Завалевська, О. Вишнеvsька та ін.]. К. : Атіка, 2005. 440 с.
4. Шведа Ю. Р. Партійна система незалежної України: етапи трансформації. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2009. № 3. С. 50–55.
5. Голуб А. Найкраща партія: що впливає на розвиток українських політсил. *Тиждень UA*. – 14 вересня 2017 р. URL : <http://tyzhden.ua/Politics/200010>.
6. Партійна система України до та після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити. Аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2015. № 6–7. С. 2–60.
7. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому порядку політичних партій станом на 1 січня 2020 р. URL : <http://www.minjust.gov.ua/m/4561>.

ПИВОВАРСЬКА К. Б., кандидат історичних наук, доцент

Полтавський кооперативний коледж Полтавської облспоживспілки

ПРАВОВА ОСНОВА ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Наша країна, як і вся планета, переживає особливі часи. Боротьба з новою інфекцією вимагає безпрецедентних засобів, в тому числі і обмеження реалізації прав людини. Виходячи із цього, спробуємо дати аналіз національному законодавству у цій сфері.

Ст. 3 Конституції України закріпила утвердження, що забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. За загальним правилом, права і свободи людини визначають засади правового захисту особи; належать їй від народження, а тому є природними і невідчужуваними, вони є необхідною складовою громадянського суспільства та правової держави зокрема; мають домінантне значення, бо поширюються на всіх людей, які проживають у тій або іншій державі; закріплені у національному законодавстві – конституціях країн; визнані міжнародним співтовариством.

Ч. 2 ст. 22 Конституції України зазначає, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [1]. Разом з тим, визначаючи право на вільний розвиток кожної людини, держава закріплює за нею обов'язки перед суспільством, а також визначає межею свободи людини права і свободи інших людей. Таке обмеження є цілком правомірним, не суперечить принципу свободи кожної людини та повністю відповідає нормам міжнародно-правових актів у галузі прав людини, ратифікованих Україною.

Зокрема, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року у ст. 29 наголошує, що при здійсненні своїх прав і свобод людина має піддаватися тільки тим обмеженням, котрі встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Тобто, ми можемо стверджувати, що у самому тексті Конституції міститься можливість обмеження прав і свобод людини.

Обмеження прав і свобод – правомірне, цілеспрямоване кількісне та (або) якісне применшення у процесі право реалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право особи, з боку інших осіб [3, с. 17].

Однак, як вірно вказує І. І. Дахова, говорячи про обмеження прав і свобод людини, перш за все слід вказати, що обмеженню підлягає не саме право, а його реалізація [3, с. 19]. Тому нам теж здається цей термін більш вдалим. Ст. 64 Конституції України прямо зазначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Таке положення повністю відповідає змісту ст. 21 про невідчужуваність та непорушність прав і свобод людини [1]. Відтак, ми можемо говорити лише про тимчасове обмеження реалізації цих прав.

Разом з тим, як стверджує А. В. Самотуга, Конституцією України (ст. ст. 33–35, 42, 63) встановлено законодавчі обмеження на здійснення таких прав і свобод, як свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на свободу світогляду і віросповідання, право на підприємницьку діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, права засудженого. Більше того, Конституцією

для обмеження різних категорій прав передбачено різні підстави: «...в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» (ч. 3 ст. 34); «...в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей» (ч. 2 ст. 35); або, взагалі, відсутня конкретизація підстав – «...за винятком обмежень, які встановлюються законом» (ч. 1 ст. 33) [4, с. 106].

Разом з тим ч. 2 ст. 64 передбачає можливість обмеження прав і свобод людини й громадянина «...в умовах воєнного або надзвичайного стану», але з вичерпним переліком прав, які не підлягають обмеженню за жодних підстав [1].

Крім Конституції України, законодавчою базою реалізації обмежень виступає також низка важливих законів: «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про судоустрій і статус суддів», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру» та ін. У цих нормативно-правових актах наведено вичерпний перелік конкретних обмежень прав і свобод на період введення надзвичайного чи воєнного стану. Так, відповідно до їх приписів такими є: особливий режим в'їзду і виїзду; обмеження свободи пересування по території, де запроваджено надзвичайний стан; обмеження руху транспортних засобів і їх огляд; заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких устанавлюється судом; заборона страйків.

У найбільш небезпечних ситуаціях, наприклад, у зв'язку з надзвичайними ситуаціями технічного чи природного характеру, можуть

здійснюватися тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання; тимчасова заборона будівництва нових, розширення діючих підприємств та інших об'єктів, діяльність яких пов'язана з ліквідацією надзвичайної ситуації тощо. В окремих випадках, зокрема, при масових порушеннях громадського порядку, виникненні міжнародних і міжнаціональних конфліктів, спробах захвату державної влади чи зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, можуть запроваджуватися комендантська година, обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, спиртних напоїв тощо [5, с. 42].

Таким чином, ми бачимо, що в Україні на конституційному рівні запроваджена можливість тимчасового обмеження реалізації певних прав і свобод людини в умовах воєнного або надзвичайного стану, яка знайшла подальше закріплення в спеціальному законодавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Дахова І. І. Обмеження реалізації прав і свобод людини: конституційне регулювання практика Європейського Суду з прав людини. *Форум права: електр. наук. фах. видання*. 2018. № 4. С. 17–25. URL : http://nbuv.gov.ua › FP_index.htm_2018_4_4.pdf.
4. Самотуга А. В. Обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина як предмет порівняльно-правового дослідження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 102–109.
5. Слінько Т. М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина. Україна і Європейський Союз: Шлях до сталого розвитку: Збірник наук. статей за матер. і наук.-прак. конф. з евр. права (м. Харків, 24 квітня 2018 року) / ред. кол. А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, та ін. Харків, 2018. С. 41–46.

ОЛІЙНИК А. С., кандидат економічних наук, старший викладач

Полтавська державна аграрна академія

КООРДИНАЦІЯ УПРАВЛІННЯ АНТИКРИЗОВИМИ ЗАХОДАМИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

В умовах сучасної економіки, необхідність створення системи антикризового управління зумовлена низкою причин. По-перше, – подолання циклічності кризи на регіональному, міждержавному та міжсекторальному рівнях. По-друге, для адаптації антикризових інструментів необхідне вбудовування завдань у державну політику. По-третє, взаємне коригування національних програм розвитку з процесами їх реалізації. Із цього приводу не можна не погодитися з позицією зарубіжних фахівців в області кризового менеджменту [1], які стверджують, що криза національного масштабу повинна адаптувати свої підходи до вирішення різних державних проблем з урахуванням інтересів, пріоритету, логіки і цінностей.

Однак така адаптація вимагає прозорості діяльності і самих державних органів, моніторинг яких регулярно проводиться з боку засобів масової інформації, соціальних медіа та інших інформаційних джерел. Зарубіжні фахівці підкреслюють, що в період початку будь-якої кризи, будь-які зовнішні і внутрішні чинники, які породжують її, можуть посилювати свій ефект в кілька разів за так званим «емоційним» характером. У зв'язку із цим, наявність системних заходів допоможе не тільки знизити напруженість в економіці, але й дозволить значно скоротити дію кризи в часі.

За такого підходу, національна система антикризового управління повинна включати в себе основні три етапи:

1. Готовність до кризи – оцінка готовності до кризи, виявлення і

аналіз основних загроз, небезпек і вразливостей на основі розширення знань і можливостей з ефективного передбачення, реагування і посткризового відновлення. Це своєрідний етап раннього попередження кризи на основі виявлення загроз щодо активації можливих сил внаслідок настання надзвичайної ситуації або непередбачених обставин. Такий підхід передбачає накопиченню товарно-матеріальних ресурсів за рахунок бюджетів (державного, місцевого), технічну підтримку виробничих потужностей, підготовку і здійснення реагування на надзвичайні ситуації та пов'язані з ними механізми координації управління на рівні інституціональних структур.

2. Готовність у момент настання кризи (матеріалізація кризи) – виявлення масштабів кризи через різні джерела інформації, перелік яких повинен бути завчасно формалізований (моніторинг економіко-соціальної інформаційної мережі і систем раннього попередження, органи державної влади, громадяни, приватний сектор). Моніторинг розвитку кризи необхідний для виявлення її характеру щодо з'ясування оперативної картини кризових наслідків з подальшою їх ліквідацією. Це передбачає вибір відповідних планів, надзвичайних дій і активації відповідних мереж у надзвичайній ситуації.

3. Забезпечення зворотного зв'язку після кризи з урахуванням можливості обмеження збитку – передбачає систему координації, контролю та адаптації економіки і окремих її галузей за допомогою тактичних і стратегічних рішень на відповідних рівнях влади. Це потребує звернення до стандартних операційних процедур, які регулюють і координують канали інформації для розширення масштабів мобілізації додаткових коштів з реагування на надзвичайні ситуації. При цьому механізм зворотного зв'язку повинен бути детально проаналізований з урахуванням загальних заходів з мінімізації збитку від кризової ситуації [2].

Безумовно, маючи досвід з ліквідації наслідків криз можна більш

оперативно вибудувати систему готовності і реагування на мінливі процеси в економіці держави. Процес підготовки до кризи в рамках національної системи антикризового управління передбачає планування різних сценаріїв від найбільш сприятливого до самого негативного, що в свою чергу вимагає адекватної оцінки ризиків.

У процесі функціонування національної системи антикризового управління необхідним є створення механізму для аналізу і візуалізації різних сценаріїв ризику у розрізі окремих секторів економіки з метою інтеграції карти ризиків за географічною прив'язкою інформації про рівень вразливості. У зв'язку із цим, на перший план висувається значення вертикальної і горизонтальної шкали карти ризиків, які повинні бути економічно порівнянні із зусиллями менеджменту з координації ліквідації наслідків кризи. Разом з тим, особливість побудови такої карти ризиків національного масштабу, повинно враховувати транскордонність кризи, що вимагає окрім побудови системи координат вирішення наступних основних завдань у частині розробки і широкої класифікації ризиків на національному рівні з урахуванням часового горизонту для їх масштабування та структурування ризиків за типами користувачів чи інших сторін, які можуть бути залучені в дію національної системи антикризового управління.

Вирішення зазначених завдань вимагають значного співробітництва між різними напрямками і секторами економіки та зацікавленими сторонами. Для їх реалізації також необхідним є об'єднання зусиль наукової та інтелектуальної думки, фахівців в області інформаційних технологій і ризик-менеджменту та аналітиків і незалежних експертів в області антикризового управління. По суті, це передбачає створення інтерактивного партнерства між зацікавленими сторонами і державою, в основі якого виступає розробка і класифікація ризиків національного

масштабу, яка допоможе сформувати матрицю ризиків, що підтримує інформацію про основні загрози для економіки з метою оперативної мобілізації ресурсів у разі виникнення кризи. В такому випадку цей комплексний підхід дозволить сформувати оперативну картину кризи для прийняття ефективних рішень на оперативному і стратегічному рівнях. Зазначені рішення повинні уповні визначати таке коло питань:

- 1) сценарії подальшого розвитку кризи;
- 2) оперативні засоби для ліквідації кризи;
- 3) побудови системи кризового моніторингу, який агрегує в собі інформацію і подальший її обмін на мережевому рівні.

Таким чином, провідну роль у створенні системи антикризового управління повинна відігравати держава, адаптувавши свої можливості антикризового управління до нових криз з урахуванням розробки нових доктрин і інструментів. У той же час на озброєнні повинні залишатися і старі інструменти, які вже адаптовані до минулих криз з метою надійного виконання антикризових заходів. Кожен уряд, залежно від його організаційної структури і впливу кризи та загроз може розробляти індивідуальні інституціональні та управлінські механізми для підтримки держави в надзвичайних ситуаціях. Тому поглиблений аналіз можливостей національної системи антикризового управління дає цілісне уявлення про новий антикризовий інструментарій, його можливості у сфері міжнародного співробітництва із запобігання внутрішніх і транскордонних криз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко А. А. Міжнародна координація розвитку національних економік як умова попередження глобальних фінансово-економічних криз. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9. С. 3–11.
2. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика : Монографія. Харків : Вид-во НАНГУ, 2015. 349 с.

ФЕДІЙ О. А., кандидат педагогічних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СЕЛИЩА МІСЬКОГО ТИПУ: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ

Чільне місце в соціально-економічних дослідженнях займає географія населення. Питання розвитку поселень в Україні потребує особливої уваги з боку науковців, керівників всіх рівнів управління, широких кіл громадськості. Територіальна організація поселень в умовах адміністративно-територіальної реформи набуває нового змісту. У зв'язку з гострими демографічними проблемами, зниженням добробуту, безробіттям, низьким рівнем обслуговування мешканців поселень удосконалення розселенського процесу в Україні необхідно будувати на основі глибокого аналізу економічних, соціальних, демографічних змін.

Відповідно до ст. 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села [1]. Тобто одним із типів поселень в Україні є селище, яке закріплено як елемент адміністративної одиниці. Але фактично такі поселення функціонують як селища міського типу (сmt). Тому є непорозуміння як у самій термінології стосовно цього типу поселення, так і у внутрішній сутності їх існування. Сам термін «селище міського типу» не відповідає багатьом вимогам у відображенні поняття. Де-юре такий тип населених пунктів, як елемент адміністративно-територіального устрою, відсутній. Де-факто селища міського типу в Україні є одним з елементів поселенської мережі, хоча їх функції за останні роки значно змінилися. Отже, особливий інтерес становлять реалії та перспективи цих населених пунктів, зокрема, аналіз підходів щодо термінологічного визначення та законодавчої ідентифікації

селищ міського типу, обґрунтування критеріїв виділення селищ як окремої категорії міських поселень та визначення їх перспектив у системі адміністративно-територіального устрою України. За роки незалежності науковцями пропонувалося повернутися до історичних назв поселень, до прикладу, містечок. Популярним також стали пропозиції щодо назви агромісто.

Поняття «селище міського типу» з'явилося у 1925 році в результаті постанови «Про загальну назву селищ міського типу». В результаті цих перетворень зникла назва «містечко». Це була не проста заміна термінів, а необґрунтована ліквідація національної форми територіальної організації міського розселення, ефективної в економічному та соціальному аспектах. Важливо зазначити, що містечка, як форма розселення, були поширені та існують дотепер в Білорусі, Литві, Польщі, Чехії, але ліквідовані лише в Україні [2, с. 113].

Відповідно до «Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального поділу Української УРСР», затвердженого у 1981 році Президією Верховної Ради УРСР, до категорії селищ міського типу можуть бути віднесені пункти при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, а також населені пункти, на території яких розташовані вищі та середні спеціальні навчальні заклади, науково-дослідні заклади, санаторії та інші стаціонарно-лікувальні та оздоровчі установи, що мають державний житловий фонд із чисельністю населення понад 2 000 осіб, з яких не менше двох третин складають робітники, службовці та члени їх родин [2, с. 114–115]. Незважаючи на відсутність у Конституції України такого типу населеного пункту, теоретично його можна вважати міським поселенням, яке за функціональним призначенням у загальній системі адміністративно-територіального устрою України посідає проміжне місце

між сільським населеним пунктом і містом, але в обліку населення належить до міського.

Дискусійним є питання про критерії щодо визначення статусу населеного пункту. За часів радянської доби у більшості випадків акцент був зроблений на економічних ознаках (промислових, рекреаційних) і структурі зайнятості населення, що пояснювалося особливим трактуванням пріоритетності економічних чинників в ідеології. Але в сучасних умовах, важливо звернути більшу увагу на роль населених пунктів у системах розселення, на планувальну структуру, історичні передумови.

Відповідно нового проекту Закону про адміністративно-територіальний устрій [3] такий тип населеного пункту як селище повертається до фактичного функціонування в Україні. Більшість селищ міського типу в державі не просто розміщені у сільській місцевості, а є центрами сільськогосподарського виробництва. За новими умовами назва «селище міського типу» зникає, а пропонується вважати селище – населений пункт, загальною чисельністю населення не менше ніж 5 000 жителів, утворення та розвиток якого пов'язані з розташуванням на його території підприємств, залізничних вузлів, гідротехнічних, інших споруд і об'єктів, та який має соціальну, комунальну і транспортну інфраструктуру. Але якщо жителів селищ міського типу включали до міських поселень, то самі селища пропонують включати до сільських. Тобто, якщо раніше селище – це населений пункт, що розвивався на базі села в напрямку міст, то зараз чітко визначена його функція як організаційного центру сільськогосподарського виробництва.

Отже, в процесі включення поселень до категорії міських чи сільських потрібно звертати особливу увагу на реальні умови виконання ними центральних функцій щодо прилеглої сільської місцевості чи на

перспективні можливості її обслуговування. Здатність селищ обслуговувати прилеглу сільську місцевість значно залежить від їхнього географічного положення та адміністративного статусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Доценко А. І. Територіальна організація розселення (теорія та практика). К. : НАН України, РВПС України, К. : «Фенікс», 2010. 536 с.
3. Проект Закону про адміністративно-територіальний устрій. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ЛЮ01265А.html.

СОГОКОНЬ О. А., кандидат педагогічних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ІННОВАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕДАГОГІЧОЇ ОСВІТИ ФІЗКУЛЬТУРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У «Національній доктрині розвитку освіти в Україні» (2002 р.) наголошується на організаційному реформуванні системи освіти, актуальності збагачення власного досвіду та переосмисленні психолого-педагогічних цінностей. Україна, як європейська держава, має цінні надбання педагогічної думки, може суттєво змінити політику і соціальні пріоритети в освіті, створити принципово нову парадигму освіти і виховання. В основу української освіти впроваджуються інноваційні педагогічні технології, сучасні інтерактивні методи, оновлені форми роботи та прогресивні методика виховання молоді. Завдання модернізації освіти ставить на перший план формування фахівця високої якості і компетентності, здатного до системного узагальнення минулого та інноваційного пошуку шляхів самореалізації в умовах безперервного інформаційного простору.

Проблема змісту освіти особливо загострюється у зв'язку з різким збільшенням інформаційного потоку, застосування мультимедійних технологій, що ставить завдання своєчасного добору і використання необхідної інформації та потребує якісно нового підходу до оновлення змісту освіти. Сучасна школа, її вчителі, науковці розробляють нові технології та ідеї до поширення і застосування передового педагогічного досвіду. Перед вищою школою постає фундаментальне завдання підготувати компетентнісного грамотного фахівця, провідним завданням

якого є безперервність набуття знань, фахова компетентність та ціннісне ставлення до власного фізичного стану і здоров'я нації в цілому. Особливо це стосується підготовки висококваліфікованого фахівця фізичної культури, від якого залежить формування оздоровчого потенціалу молоді, всебічного і гармонійного розвитку майбутньої здорової нації, прогнозування потреб і моделей життєтворчості.

Окресленій проблемі приділяють велику увагу провідні вітчизняні педагоги: А. Алексюк, В. Андрущенко, М. Антонець, А. Ващенко, А. Вознюк, Т. Грабовська, І. Драч, І. Дичківська, В. Гусєв, Л. Даниленко, А. Кузьмінський, В. Кремень, В. Олійник, О. Остапчук, О. Пометун, С. Поліщук, Н. Фіцула, Н. Фоменко та багато інших. У працях цих науковців наголошується на оновленні сучасної української освіти, яка спрямована на впровадження новітніх інноваційних технологій, підняття освіти до європейського рівня, що забезпечить соціально-економічне, інтелектуальне, духовне та фізичне оновлення суспільства [1, 2, 3]. Проблематика підготовки майбутніх вчителів фізичної культури знайшла відображення у наукових працях Є. Вільчковського, Л. Волкова, О. Дубогай, С. Канішевського, О. Корносенко, О. Петуніна, Л. Сущенко, П. Хоменка, Б. Шияна та ін.

Розвиток педагогічної інноватики в Україні пов'язаний із масовим громадсько-педагогічним рухом, що спричинив суперечності між суспільними потребами щодо розвитку і функціонування навчально-виховних закладів і реальним буттям навчально-виховної справи [2, с. 18]. Уважаємо за доцільне виробити у сучасного українського вчителя комплекс компетентностей, без яких неможливо упроваджувати в освітній простір інноваційні технології, які сприяють високому рівню теоретичних знань і практичної підготовки. Ми акцентуємо увагу на ключових компетентностях (загальнокультурні, інформаційні, спеціально-предметні, здоров'язбережувальні та соціальні), які мають такі характерні ознаки:

- багатofункціональність (надає змогу людині вирішувати різні професійні, соціальні та життєві завдання та досягати бажаних цілей);
- багатомірність (передбачає різні розумові процеси та інтелектуальні вміння);
- надпредметність і дисциплінарність (застосовуються у різних ситуаціях, професійній, соціальній та побутовій сферах);
- динамічність (залежить від пріоритетів суспільства та особистості, які мають рухливу природу) [3, с. 85].

Отже, педагог має вміти спрямувати навчально-виховний процес на особистість вихованця, побудувати професійну діяльність таким чином, щоб кожен учень мав необмежені можливості для самостійного, високоефективного та творчого розвитку. У цьому аспекті особливого значення набуває інноваційна діяльність закладів освіти, яка характеризується застосуванням інновацій, системним експериментуванням та апробацією в освітньому просторі.

В Україні відбуваються інтенсивні соціально-політичні та економічні перетворення, що активно впливають на національну систему вищої освіти при підготовці висококваліфікованих фахівців фізичної культури. Інноваційні трансформації, що відбуваються у галузі фізичної культури, визначаємо як вдосконалення, оновлення, перетворення відповідно сучасним вимогам, запитам і пропозиціям. Оздоровча рухова активність сприяє розвитку економіки, інтелектуальному, духовному і фізичному оновленні суспільства. За інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, відсутність рухової активності призводить до економічних збитків у розмірі 150–300 євро на одну особу на рік. Протягом останніх п'яти років у державах – членах Європейського союзу були прийняті національні стратегії рухової активності.

Усвідомлюючи величезну роль рухової активності у формуванні здорового способу життя здорової нації, 09.02.2016 р. Указом президента України № 42/2016 було схвалено Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні до 2025 року: «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» [5]. Метою національної стратегії є формування в суспільстві умов для реалізації оздоровчої рухової активності та цінності здорового способу життя, як найвищого скарбу людини та соціальної значущості держави. Серед основних завдань національної стратегії виділяємо модернізацію фізичного виховання у закладах освіти, відповідальне ставлення до підготовки високо досвідчених фахівців фізичної культури та належний рівень фізичного виховання і рухової активності молоді.

Інноваційні трансформації у галузі фізичної культури ми розглядаємо як біологічний і соціально обумовлений процес формування особистості, тобто успішного спеціаліста в індивідуальній трудовій діяльності. Цей процес відбувається в педагогічних університетах фізкультурного профілю і утворює соціальний інститут фізичного виховання, що відповідає сучасним вимогам та новітнім технологіям формування знань, умінь та навичок. Насамперед, на сучасному етапі розвитку суспільства стратегічною метою постала гостра необхідність виробити потребу у систематичних заняттях фізичними вправами, отримання знань з питань здорового способу життя, уміння управляти необхідними руховими діями і навичками в різних умовах, а також розвиток організаторських і конструктивних умінь і навиків, володіння комплексами фізичних вправ та вміння їх використовувати в трудовій діяльності і в повсякденному житті. Ми вбачаємо, що при підготовці фахівців фізичної культури необхідно поєднати фізичний розвиток з виховними завданнями, тобто впроваджувати комплекси заходів, направлених не тільки на фізичне вдосконалення, а й на формування моральної, вольової, естетичної сфер

особистості, виховання працелюбності, стимулювання розвитку професійно важливих якостей, які нададуть можливість успішної реалізації в майбутній трудовій діяльності.

При підготовці фахівців фізичної культури ми пропонуємо використовувати сучасні форми і технології фізичного виховання, нестандартне обладнання і інвентар. При роботі зі студентами впроваджувати комп'ютерний моніторинг для формування бази даних динаміки фізичної і функціональної підготовки молоді. Пропонуємо підвищувати науковий рівень майбутніх учителів фізичної культури, залучати до роботи у студентських дослідних роботах, наукових конференціях, круглих столах. Доповненням навчально-методичного фонду кафедр вбачаємо у розробці методичних посібників, рекомендацій зі спортивних дисциплін, використання на заняттях презентацій, слайдів, відеороликів про відомих спортсменів, застосування інтерактивної дошки.

Таким чином, ми вбачаємо трансформацію педагогічної освіти фізкультурного профілю у вдосконаленні системи вищої професійної освіти, яка сприятиме поєднанню впорядкованому комплексу теоретичних знань з фізкультурно-спортивною практикою, що формує всебічно розвинену особистість, сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню фізичної підготовленості, розвитку професійно важливих якостей, психічних процесів, психологічних якостей і вмінь майбутніх спеціалістів та сприяє необхідності постійно займатися самовдосконаленням і підтримкою високого рівня здоров'я.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з розробкою освітньої концепції, направленої на об'єктивно необхідні зміни форм і методів роботи в доступну багаторівневу систему, яка б включала скоординовані дії для досягнення освітніх завдань та формування європейської системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко А. Інноваційні процеси в системі загальної середньої освіти: особливості управління. *Освіта управління*. 2001. № 4. С. 59–68.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
3. Поліщук С. Інноваційний розвиток вітчизняної освітньої системи в умовах незалежності і демократизації суспільства Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАНП України Ч. 2. Кам'янець-Подільський. Вип. 27 (2-2019). С. 82–87.
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 212 від 21.03.2016 «Про внесення змін до пункту 6 типової форми контракту з керівником державного вищого навчального закладу». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212-2016-n>.
5. Указ Президента України «Про національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>.

БАСЕНКО Р. О., кандидат педагогічних наук, доцент

*Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ВИКЛИКИ

Питання децентралізації влади завжди були актуальні в науці та практиці, однак в Україні вони почалися активно упроваджуватися лише в 2014 році. На сьогодні Україна потребує реформ і перш за все вони мають бути здійснені в системі адміністративно-територіального устрою задля підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Ці процеси вимагають не лише оновлення або поліпшення елементів системи управління, що неналежно функціонують, а й радикального перетворення механізмів держави, зокрема правового й організаційно-функціонального, забезпечення процесів регулювання децентралізації, що є важливим чинником досягнення ефективності державного управління.

Децентралізація влади як складова державної політики регіонального розвитку є однією з визначальних у порядку денному реформ в Україні. Вона створила підґрунтя для укорінення кардинальних інституційних перетворень, підвищення якості життя громадян та має велике значення для продовження секторальних реформ. Завдяки створенню нової системи розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами влади в Україні сьогодні фактично формується нова система взаємовідносин між різними гілками влади та новий баланс стримувань і противаг [2, с. 3].

Проте від часу прийняття Конституції України та базових нормативно-правових актів з питань місцевого самоврядування розвиток

місцевого самоврядування фактично здійснювався лише на рівні територіальних громад міст обласного значення, оскільки переважна більшість територіальних громад через їх надмірну подрібненість та надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилися неспроможними виконувати всі повноваження органів місцевого самоврядування.

Станом на сьогодні в Україні закладено конституційні засади місцевого самоврядування, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, прийнято низку базових нормативно-правових актів, які створюють правові та фінансові основи діяльності органів місцевого самоврядування. Загалом цілісне бачення очікуваних змін від реформи децентралізації було закладене у «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [8]. У ній було визначено, що реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади здійснюється на основі верховенства права, відкритості, прозорості та громадської участі, повсюдності місцевого самоврядування, субсидіарності, доступності публічних послуг, підзвітності та підконтрольності органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді, підконтрольності органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади у питаннях дотримання Конституції та законів України, правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування, державної підтримки місцевого самоврядування, партнерства між державою та місцевим самоврядуванням, сталого розвитку територій [8]. Загалом цей установчий документ покликаний вирішити низку проблем, що стоять на заваді розвитку місцевого самоврядування та гальмують впровадження публічних політик у масштабах держави [2, с. 3].

Важливу роль у законодавчій легітимзації процесів децентралізації відіграла «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом

Президента від 12 січня 2015 року. У ній було підкреслено, що децентралізацію включено у перелік першочергових реформ, необхідних для забезпечення європейських стандартів життя в державі. Метою політики у сфері децентралізації були визначені «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [7].

Одним із перших кроків розвитку національного законодавства із децентралізації стало ухвалення Закону України «Про співробітництво територіальних громад» (2014 рік), який дозволив громадам об'єднувати свої зусилля для вирішення спільних господарських та інших проблем, а також реалізовувати спільні проекти розвитку [6]. Додатковим стимулом для співробітництва територіальних громад стала підтримка проектів міжмуніципального співробітництва від Державного фонду регіонального розвитку. У Законі зазначено, що співробітництво територіальних громад слід розглядати як відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень [6].

Істотне значення для формування спроможних громад стало ухвалення Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 рік) [5]. Закон надав об'єднаним територіальним громадам (ОТГ) такі самі повноваження, як у міст обласного значення; унормував прямі міжбюджетні відносини ОТГ із Державним бюджетом; передбачив

фінансову підтримку ОТГ (загальний обсяг спеціальної державної підтримки розподіляється між бюджетами ОТГ пропорційно їхній площі та кількості населення) тощо. Відповідно до Закону, при добровільному об'єднанні громад має бути враховано історичні, культурні та етнічні чинники, а якість і доступність публічних послуг, що надаються в ОТГ, не можуть бути гіршими, ніж до об'єднання. Методика формування спроможних територіальних громад регламентує вимоги до Перспективних планів формування територій громад кожної області, а також визначає критерії для потенційних адміністративних центрів ОТГ [2, с. 8].

Додатковим стимулом для нарощування темпів формування спроможних громад стало нормативно-правове забезпечення добровільного приєднання територіальних громад до вже сформованих ОТГ. Це стало можливим завдяки Законам України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад» (2017 рік) [3] та «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища» (2017 рік) [4]. Відповідні документи дозволяють за спрощеною процедурою приєднуватися до ОТГ тим громадам, які мають відповідну спільну межу і за перспективним планом формування територій громад області належать до цього об'єднання. Відповідно до Закону, голову ОТГ, до якої приєднується сусідня громада, не переобирають, а вибори депутатів ради ОТГ проводяться лише на приєднаній території [2, с. 9].

У той же час, існує й низка проблем, від швидкості вирішення яких залежить успіх та перспективи децентралізації. З-поміж таких викликів слід назвати відсутність чітко визначеного кола повноважень: залежно від політичної ситуації також існує ризик прийняття місцевими органами влади рішень, що не співвідносяться з їх компетенцією (питання безпеки, мовна політика держави, європейська інтеграція), за відсутності належного

контролю з боку центральних органів влади, правоохоронних структур. Крім того, слід звернути увагу й на недосконале і нестабільне законодавство: постійна зміна правил у процесі втілення реформи підсилює вже існуюче відчуття недовіри громадян до держави. Існує також історія відносин між владою і населенням, коли думка й інтереси членів громади не бралися до уваги, створювалися численні незручності, а це знову-таки породжує недовіру до змін [1].

Загалом на сьогодні у законодавчому полі підготовлено необхідну базу децентралізації як ключового шляху протидії федералізації та сепаратизму. Водночас існує й чимало нових проблем, неточностей та законодавчих колімацій, розв'язання яких є ключовою умовою успішності децентралізації. Окрім формування нової законодавчої бази, суттєвим завданням є приведення вже існуючих законів у відповідність до пріоритетів децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування, які є необхідною умовою євроінтеграції держави та досягнення показників сталого розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Децентралізація в Україні: досягнення, надії і побоювання. URL : https://www.internationalalert.org/sites/default/files/Ukraine_Decentralisation_UK_2017.pdf (дата звернення: 5.04.2020).
2. Децентралізація влади : порядок денний на середньострокову перспективу : аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко О.В., В. В. Романова. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. 115 с.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо добровільного приєднання територіальних громад : Закон України від 9 лютого 2017 року № 1851-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19> (дата звернення: 5.04.2020).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища : Закон України від 09 лютого 2017 року № 1848-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1848-19> (дата звернення: 5.04.2020).
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/157-VIII> (дата звернення: 5.04.2020).

6. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1508-18> (дата звернення: 5.04.2020).
7. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 5.04.2020).
8. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 5.04.2020).

НАТАЛЕВИЧ Н. П., кандидат педагогічних наук,

*керівник вокально-театральної студії Familienzentrum Steglitz
(м. Берлін, Федеративна Республіка Німеччина)*

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ГРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ

Економічні відносини завжди були невід'ємною частиною життя людини. У сучасних умовах глобалізації безперервну економічну освіту необхідно починати саме з молодшого шкільного віку, – коли у дітей формується первинний досвід в елементарних економічних відносинах. Школяр може освоїти ці знання самостійно, але краще, коли разом з вихователями та батьками, подорожуючи цим новим дивовижним і захоплюючим світом, він набуває доступні йому знання і розуміє, яке місце економіка посідає в навколишній дійсності. У педагогічній теорії та практиці останніх років пріоритетним стає таке поняття як «компетентність». Педагогіка визначає компетентність як рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення виникаючих при цьому пізнавальних завдань, проблем і визначення особистісної позиції.

Економічні компетенції формують здатність учнів бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, вміти вибрати цільові установки своїх дій і вчинків, здатність бачити і розуміти економічні явища в житті суспільства, прогнозувати напрям наукового використання економічних знань у практичній діяльності людини [2]. Економічне виховання наближає школяра до реального життя, допомагає орієнтуватися в тому, що відбувається навколо, формує ділові якості особистості. Тому формування економічної компетентності дітей є

важливим напрямком в шкільній педагогіці – в наш час тема є особливо актуальною і потребує детального вивчення.

Економіка і дитина молодшого шкільного віку, на перший погляд, здаються поняттями абсолютно не сумісними. Але сучасна дитина вже з перших років свого життя потрапляє в економічне середовище, наповнене економічними поняттями і процесами. Різні професії, покупка і продаж товарів, реклама по телевізору, розмови батьків про бюджет сім'ї – це далеко не повний перелік того, із чим постійно стикається дитина. Облік сімейних витрат і доходів, раціональне використання дорослими кожної копійки, дбайливе ставлення в родині до продуктів харчування та речей побуту демонструють дитині повагу до праці та до людей праці, а також формують дбайливе ставлення до всього, що створено людиною та вчать дитину раціональної організації праці. Тому важливо встановлювати і підтримувати постійний контакт з батьками з питань економічної освіти дітей молодшого шкільного віку. Сучасне життя дуже непередбачуване, але в той же час цікаве, саме тому складні економічні процеси так приваблюють малюків [3].

У наукових дослідженнях останніх років (А. Шатової, О. Жихаревої, Л. Галкіної, О. Палиги та ін.), присвячених формуванню економічної компетентності особистості на етапі шкільного дитинства, перш за все, акцентується увага на виборі доступних для дитини знань з економіки. А. Д. Шатова вважає, що «сенса роботи з економічного виховання полягає в тому, щоб прищепити дітям правильне відношення до того, що зробили і роблять для них дорослі, повагу до праці людей, завдяки яким створено предметний світ, економічні знання облагороджують життя» [1].

Молодший шкільний вік є сприятливим для початку роботи з формування економічної компетентності дитини, оскільки саме в цей період діти починають усвідомлювати й оцінювати такі економічні поняття, як «вигідно-невигідно», «дорого-дешево», «чесно-нечесно».

Останнім часом з'явилося дуже багато художніх творів та театралізованих ігор з економічним змістом, адресованих школярам. Вони спрямовані на ознайомлення дітей з економічними поняттями, категоріями, законами з урахуванням психолого-фізіологічних особливостей дитини.

Розумінню багатьох економічних явищ, понять розвитку пізнавального інтересу до економіки, створенню позитивної мотивації до її вивчення в значній мірі сприяє казка [3]. Казка займає особливе місце в житті дитини. Сюжети казок і казкові персонажі приваблюють дітей. Вживаючись в події казки, дитина ніби стає її дійовою особою. Потреба в казці зберігається у неї на багато років. Будь-яка казка: народна, авторська – «навчає» і «виховує», тобто несе в собі великий освітній і виховний потенціал. Казка – це особливий літературний жанр, і у неї величезні дидактичні можливості, тому доцільно формувати економічну компетентність школяра за допомогою казки. Для цього необхідно вибрати добре знайомі дітям казки, досить актуальні, в яких сюжет відображає економічний зміст. І в народних, і в авторських казках економічний зміст розгортається перед дітьми у вигляді проблемних ситуацій, вирішення яких сприяє розвитку логіки, формує у школяра самостійність і нестандартність мислення та комунікативно-пізнавальні навички.

Казка у вигляді театралізованої гри дозволяє сформувати економічне мислення школяра, яке наблизить його до реального життя, допоможе в його соціалізації. В театралізованій грі школяр поступово переходить з позиції «дитини-спостерігача» на позицію «дитини-учасника», виконуючи ролі тих чи інших казкових героїв, вчиться самостійно приймати рішення.

Отже, формування економічної компетентності молодших школярів засобами театралізованої гри економічного змісту сприяє підвищенню пізнавальної активності дитини, розвиває економічно значущі якості

особистості, ціннісні орієнтації, позитивні мотиви, що в майбутньому знайдуть своє відображення в процесі практичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жихарева О., Кашуба Л., Романушко О. Цікава економіка. Посібник для молодших школярів. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 64 с.
2. Палига О., Джус М. Формування економічного мислення молодших школярів. Тернопіль: Початкова школа, 2006. 136 с.
3. Смоленцева А. Введение в мир экономики, или как мы играем в экономику. СПб. : Детство-Пресс, 2001. 176 с.
4. Ökonomische Bildung von Schüler / innen Allgemeinbildender Höherer Schulen. Modellentwicklung – Entwicklung eines Messinstruments / E. Brandlmaier, H. Frank, C. Korunka, A. Plessnig, C. Schopf und K. Tamegger. Ausgewählte Ergebnisse. Wien : Facultas, 2006.

МАРТОСЕНКО Є. О.

Начальник Державної екологічної інспекції Центрального округу

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО ОКРУГУ

Новою структурою Державної природоохоронної служби передбачено створення 10 міжрегіональних територіальних органів (Карпатського, Поліського, Придніпровського, Північно-Західного, Столичного, Східного, Причорноморського, Подільського, Центрального та Південно-Східного) з повною ліквідацією 23 територіальних підрозділів ДЕІ [1].

Структура Державної екологічної інспекції Центрального округу така: керівництво складається з начальника, першого заступника начальника та заступника начальника. Безпосередньо управління державного екологічного нагляду (контролю) у Полтавській області включає в себе такі структурні підрозділи: відділ державного екологічного нагляду (контролю) земельних ресурсів, відділ державного екологічного нагляду (контролю) поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами, відділ державного екологічного нагляду (контролю) водних ресурсів, відділ державного екологічного нагляду (контролю) атмосферного повітря, відділ державного екологічного нагляду (контролю) природно – заповідного фонду, лісів та рослинного світу, відділ державного екологічного нагляду (контролю) тваринного світу та біоресурсів, вектор державного екологічного нагляду (контролю) надр [2].

Державна екологічна інспекція Центрального округу – це міжрегіональний територіальний орган Державної екологічної інспекції України. Основними завданнями Інспекції є:

1) реалізація державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;

2) здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами – нерезидентами вимог законодавства: про екологічну та радіаційну безпеку; про охорону земель, надр; про охорону, раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів; про охорону атмосферного повітря; про охорону, захист, використання та відтворення лісів; про раціональне використання, відтворення і охорону об'єктів тваринного світу; про охорону, використання і відтворення риби та інших водних живих ресурсів; щодо наявності дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, дотримання їх умов; про охорону, утримання і використання зелених насаджень; про використання, охорону і відтворення об'єктів рослинного світу; щодо дотримання правил створення, поповнення, зберігання, використання та державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій і торгівлі ними; з питань дотримання положень Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES); під час ведення мисливського господарства та здійснення полювання; про збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної та Зеленої книг України, формування, збереження і використання екологічної мережі; про охорону і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; з питань поводження з відходами; у сфері хімічних джерел струму

в частині забезпечення екологічної безпеки виробництва хімічних джерел струму та утилізації відпрацьованих хімічних джерел струму, ведення обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх для утилізації; щодо дотримання вимог реєстрації в судових документах операцій із шкідливими речовинами та сумішами, баластними та лляльними водами; щодо дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі.

3) внесення у встановленому порядку Голові Держекоінспекції пропозиції щодо: видачі, зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідоцтв на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об'єктів рослинного і тваринного світу (у тому числі водних живих ресурсів), а також щодо встановлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього природного середовища [3].

Інспекція з метою організації своєї діяльності:

1) забезпечує в межах повноважень здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією;

2) здійснює добір кадрів, організовує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців;

3) організовує планово-фінансову роботу, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку;

4) забезпечує ефективне і цільове використання бюджетних коштів;

5) організовує розгляд звернень громадян з питань, що належать до її компетенції, виявляє та усуває причини, що призводять до подання громадянами скарг;

6) забезпечує доступ до публічної інформації, що перебуває у їх володінні;

7) забезпечує у межах своїх повноважень реалізацію державної політики стосовно захисту інформації з обмеженим доступом;

8) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, виконання завдань з мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави;

9) організовує ведення діловодства та архівне зберігання документів відповідно до встановлених правил [3].

Інспекція для виконання покладених на неї завдань має право:

1) залучати у встановленому порядку до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань учених і фахівців, працівників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій (за погодженням з їх керівниками);

2) залучати працівників правоохоронних органів до здійснення заходів з державного нагляду (контролю) з питань, що належать до її компетенції;

3) одержувати безоплатно від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових осіб, а також громадян та їх об'єднань інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на неї завдань;

4) скликати наради, утворювати комісії, робочі та експертні групи, проводити відповідно до законодавства наукові конференції, семінари з питань, що належать до її компетенції;

5) користуватися безоплатно інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв'язку та іншими технічними засобами;

6) зупиняти транспортні (в тому числі плавучі) засоби та проводити їх огляд та огляд знарядь добування об'єктів рослинного та тваринного світу (в тому числі риби та інших водних живих ресурсів) у місцях їх добування, зберігання, перероблення та реалізації;

7) вилучати в установленому порядку в осіб знаряддя добування об'єктів тваринного світу (в тому числі водних живих ресурсів), транспортні (в тому числі плавучі) засоби, обладнання та предмети, що є знаряддям добування об'єктів тваринного світу (в тому числі риби та інших водних живих ресурсів), незаконно добуті природні ресурси і продукцію, що з них вироблена, а також відповідні документи (ліцензії, дозволи тощо);

8) здійснювати відповідно до закону фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку, зокрема з літальних апаратів та із застосуванням космічних технологій, як допоміжний засіб для запобігання та розкриття порушень законодавства, здійснення нагляду (контролю) за додержанням якого належить до її повноважень;

9) здійснювати відбір проб та інструментально-лабораторні вимірювання показників складу та властивостей викидів стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря, вод лляльних, баластних, зворотних, поверхневих, морських, вимірювання показників складу та властивостей підземних вод у пробах із спостережувальних свердловин на об'єктах, що обстежуються; вимірювання показників складу та властивостей викидів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря та екологічних показників нафтопродуктів (бензину

автомобільного і дизельного палива), які реалізуються шляхом оптової та роздрібною торгівлі суб'єктами господарювання;

10) проводити перевірку стану організації та здійснення виробничого контролю за дотриманням суб'єктами господарювання нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин, за здійсненням інструментально-лабораторних вимірювань параметрів викидів забруднюючих речовин із стаціонарних і пересувних джерел та ефективності роботи газоочисних установок, за дотриманням установлених нормативів гранично-допустимого скидання забруднюючих речовин, за якістю і кількістю скинутих у водні об'єкти зворотних вод і забруднюючих речовин та за якістю води об'єктів у контрольних створах і перевірку дотримання правил визначення якості вод;

11) проводити лабораторний аналіз стану забруднення земель, у тому числі радіоактивний, у зонах безпосереднього впливу викидів і скидів підприємствами забруднюючих речовин, а також у разі виникнення аварій та надзвичайних ситуацій;

12) викликати громадян та посадових осіб органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування для одержання усних та письмових пояснень у зв'язку з порушенням ними вимог законодавства з питань, що належать до її компетенції;

13) здійснювати збирання, обробку та проводити аналіз інформації щодо дотримання вимог законодавства з питань, що належать до її компетенції;

14) безперешкодно обстежувати в установленому законодавством порядку підприємства, установи та організації під час здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, охорони земель, надр;

15) доставляти осіб, які вчинили порушення вимог законодавства з питань, що належать до її компетенції, до правоохоронних органів, органів Держприкордонслужби або виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, якщо особу порушника неможливо встановити на місці вчинення правопорушення;

16) передавати правоохоронним органам матеріали про діяння, в яких вбачаються ознаки кримінального правопорушення;

17) оглядати в пунктах пропуску через державний кордон, на митницях призначення та відправлення транспортні засоби у порядку, визначеному законодавством, з метою виявлення екологічно небезпечних і заборонених до вивезення з України та ввезення в Україну вантажів [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні ліквідують Державну екологічну інспекцію. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-likviduyut-derzhavnu-ekologichnu-inspekciyu>.
2. Державна екологічна інспекція Центрального округу. Офіційний веб-портал. URL : <https://centreg.dei.gov.ua/posts/63>.
3. Державна екологічна інспекція Центрального округу. Офіційний веб-портал. URL : <https://centreg.dei.gov.ua/posts/5>.

*ОСАДЧА Л. М., начальник відділу освіти
виконавчого комітету Щербанівської сільської ради
Полтавського району Полтавської області*

РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЩЕРБАНІВСЬКОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

На території об'єднаної територіальної громади Щербанівської сільської ради функціонує 5 закладів освіти: 3 заклади дошкільної освіти та 2 заклади загальної середньої освіти, які забезпечують потреби мешканців. Нині розвиток і реформування освітньої галузі є ключовим пріоритетом для органів місцевого самоврядування Щербанівської громади. Реформа освіти тісно переплетена з реформою децентралізації, адже у ході цього процесу відбувається оновлення системи управління освітою.

Розпочато системну трансформацію цієї сфери, головними завданнями якої є:

- модернізація та оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти;
- оптимізація та розвиток мережі освітніх закладів;
- зміна механізмів управління та фінансування на основі запровадження автономії закладів освіти, зокрема перехід закладів освіти на фінансово-господарську самостійність, розширення організаційної та кадрової автономії закладів.

Так, з 2018 року після передачі закладів освіти у комунальну власність Щербанівської громади розпочались структурні зміни мережі освітніх закладів. Одним із пріоритетів було створення опорного закладу, адже це один із способів упорядкування шкільної мережі, вирішення проблеми забезпечення освітнього закладу усім необхідним, організації профільного

навчання для ефективного оволодіння учнями основ наук та формування їхніх життєвих і предметних компетентностей.

Із цією метою після громадського обговорення та проведення конкурсу з визначення опорного закладу рішенням двадцятої (позачергової) сесії сьомого скликання від 25 червня 2019 року статус опорного закладу надано Комунальному закладу «Щербанівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області», який перейменовано у Щербанівський ліцей Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області. Комунальні заклади «Тростянецький навчально-виховний комплекс» та «Горянська ЗОШ І-ІІІ ступенів» реорганізовано шляхом приєднання з пониженням ступеню у філії опорного закладу: Тростянецьку філію І-ІІ ступенів та Горянську філію І-ІІ ступенів Щербанівського ліцею.

Статтею 23 Закону України «Про освіту» держава гарантує академічну, організаційну, фінансову і кадрову автономію закладів освіти. На сьогодні усім закладам освіти Щербанівської громади надана фінансова самостійність, що має на меті підвищити ефективність використання коштів та забезпечити оперативне вирішення поточних проблем матеріально-технічного характеру. З набуттям фінансової автономії заклад може вільно використовувати свій грошовий ресурс за потреби, а також шукати додаткові джерела фінансування.

Впродовж останніх 2-х років спостерігаємо стійку тенденцію до зростання контингентів учнів та наповнюваності класів у Розсошенській гімназії, а також Щербанівському ліцеї у зв'язку із будівництвом нових мікрорайонів в с. Розсошенці. Така тенденція призводить до перевантаження Розсошенської гімназії, заклад змушений працювати у 2-ї зміни. З метою часткового вирішення цієї проблеми розпорядженням

сільського голови змінено межі закріплених за закладами загальної середньої освіти мікрорайонів. Зокрема, вул. Параджанова та вул. Полтавську с. Розсошенці закріплено за Щербанівським ліцеєм. Крім того, для відкриття нових класів у Розсошенській гімназії проводиться реконструкція окремих приміщень.

Динаміка зміни контингентів учнів та наповнюваності класів

Контингенти учнів			
2018–2019 навчальний рік 1195		2019–2020 навчальний рік 1393	
Назва ЗЗСО	Кількість	Назва ЗЗСО	Кількість
КЗ Горянська ЗОШ I-III ступенів	101	Горянська філія	91
КЗ Тростянецький НВК	135	Тростянецька філія	127
КЗ Щербанівська ЗОШ I-III ступенів	198	Щербанівський ліцей	261
Розсошенська гімназія	761	Розсошенська гімназія	914
Наповнюваність класів			
2018–2019 навчальний рік		2019–2020 навчальний рік	
Назва ЗЗСО	Середня наповнюваність класів	Назва ЗЗСО	Середня наповнюваність класів
КЗ Горянська ЗОШ I-III ступенів	10 учнів	Горянська філія I-II ступенів	10
КЗ Тростянецький НВК	12 учнів	Тростянецька філія I-II ступенів	14
КЗ Щербанівська ЗОШ I-III ступенів	16 учнів	Щербанівський ліцей	18
Розсошенська гімназія	21 учень	Розсошенська гімназія	26
Загалом	18 учнів	Загалом	20 учнів

Надзвичайно важливим завданням було розширення мережі закладів дошкільної освіти з урахуванням зростання демографічних показників у громаді, зокрема це також пов'язано з активним будівництвом у

с. Розсошенці, забудовою мікрорайону «Садовий» та будівництвом житлового комплексу по вул. Джерельній, Параджанова, Полтавській.

На території Щербанівської сільської ради у 2018 р. функціонувало 2 дошкільні навчальні установи (КЗ «Розсошенський ЗДО «Зірочка» та дошкільний структурний підрозділ КЗ «Тростянецький НВК»), проектна потужність яких разом розрахована на 237 місць (187 і 50, відповідно), у яких станом на 1.09.2018 р. виховувалось 354 дитини при кількості зареєстрованого дитячого населення віком від 0 до 6 років – 1093 дитини (з них від 0 до 3 років 491, від 3 до 6 р. – 602).

Частковим вирішенням проблеми перевантаження закладів дошкільної освіти стало відкриття 01.02.2019 року нового, сучасного, обладнаного басейном КЗ «Розсошенський ЗДО «Яблунька», проектна потужність якого розрахована на 140 дітей, 6-ти вікових груп. На початку року до закладу було зараховано 150 дітей, а 01.09.2019 р. року заклад дошкільної освіти прийняв 230 дітей.

У закладі створено всі умови для того, щоб діти отримували необхідну дошкільну освіту, розвивалися фізично, грали, відпочивали, правильно харчувалися. Садок повністю укомплектований сучасною технікою та екологічно чистими меблями, на прилеглий території виконано благоустрій, висаджений газон, встановлено ігрові майданчики, павільйони, гойдалки та гірки. Адміністрацією садочка додатково закуплено меблі, музичний центр, газову плиту, пилососи, встановлено систему відеоспостереження, проведено мережу Інтернет.

Розглядається можливість поступового розширення мережі закладів дошкільної освіти, за потребою громади, що має тенденцію до збільшення.

З метою приведення у відповідність до чинного законодавства, важливим кроком стало створення окремої юридичної особи Комунального закладу «Тростянецький заклад дошкільної освіти

«Колосок» Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області», шляхом його виокремлення з КЗ «Тростянецький навчально-виховний комплекс». Відповідне рішення було прийнято двадцятою позачерговою сесією Щербанівської сільської ради. Адаже у Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 р. відсутнє визначення «навчально-виховний комплекс» (НВК).

Проектна потужність ЗДО та фактична кількість вихованців:

Потужність		Кількість вихованців
ЗДО «Зірочка»	187	296
ЗДО «Яблунька»	140	230
ЗДО «Колосок»	50	47

Кількість вихованців:

2018-2019 навчальний рік	2019-2020 навчальний рік
354 вихованці	568 вихованців

Поряд з тим, відкриття «Розсошенського закладу дошкільної освіти (дитячий-садок) «Яблунька» не забезпечує потреби мешканців громади, оскільки кількість дитячого населення стрімко зростає, зокрема це пов'язано з активним будівництвом в с. Розсошенці: забудовою мікрорайону «Садовий», будівництвом житлових комплексів по вул. Джерельній та Полтавській.

Кількість дітей дошкільного віку (2018-2019 н. р.)	Кількість дітей дошкільного віку (2019-2020 н. р.)
1093	1362

На виконання постанови КМУ від 13.09.2017 року № 684 «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей дошкільного, шкільного віку та учнів», відповідно до розпорядження сільського голови від 30.05.2019 р. № 83-од створено електронний реєстр дітей віком від 3 до 18 років, який

систематично оновлюється. З метою ведення та оновлення реєстру створено робочу групу та налагоджено тісну співпрацю між структурними підрозділами виконавчого комітету (відділу освіти, відділу у справах сім'ї, молоді та спорту, загального відділу), депутатського корпусу.

Забезпечення високоякісної освіти в громаді на всіх її етапах і рівнях є пріоритетом для органів місцевої влади. Ключовим завданням є модернізація та оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти.

Так, у 2019 році проведено капітальні ремонти закладів освіти:

- реконструкція покрівлі Щербанівського ліцею ;
- капітальний ремонт приміщень Щербанівського ліцею (туалети, 2 кабінети початкової школи; кабінети: 10, 11 класи);
- капітальний ремонт Тростянецької філії I-II ступенів теплова модернізація фасадів, утеплення перекриття та заміна даху;
- капітальний ремонт приміщень Розсошенської гімназії (туалети, кабінети хімії, біології);
- капітальний ремонт будівлі Горянської філії I-II ступенів із заміною вікон та дверей на енергозберігаючі та влаштуванням вхідної групи з пандусом.

В усіх закладах замінено вікна та двері на енергозберігаючі, оновлено огорожу Тростянецького та Щербанівського закладу освіти, проведено поточні ремонти систем водопостачання та джерел освітлення всіх шкіл, зокрема заміна ламп розжарювання на енергозберігаючі світильники та світлодіодні лампи.

Для потреб Нової Української школи та з метою забезпечення кабінетів як початкової школи (1 клас), так і інших класів придбано обладнання загального призначення: мультимедійне обладнання, меблі учнівські, комп'ютерне обладнання, спортінвентар тощо.

Оновлення матеріально-технічної бази

2018 рік		2019рік
Назва	Кількість	Кількість
Стіл + стілець	185	233
Шафи та меблі для зони відпочину	53	203
ноутбуки	9	9
Фабрика друку	4	4
Дошка класна	7	5
Інтерактивний проектор	9	10
Екран для проєкцій	9	6
Інтерактивна дошка	-	4

У 2019 році Розсошенська гімназія отримала 3 комплекти засобів навчання для кабінетів фізики, хімії та біології на умовах співфінансування.

Таким чином, за останні два роки з моменту передачі закладів освіти Щербанівській громаді відбулись суттєві зміни у мережі закладів, матеріально-технічному забезпеченні, а також в управлінні. Враховуючи вище викладене, розвиток децентралізованого управління закладами освіти може здійснюватися за умов узгодженого розподілу управлінських функцій для досягнення стратегічної управлінської мети та ефективного використання можливостей та ресурсів.

БЕРКАЛЕЦЬ Т. Я., директор, вчитель методист

*Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів
№ 38 Полтавської міської ради Полтавської області»*

ІСТОРИЧНА КАРИКАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти зазначає: «Метою освітньої галузі «Суспільствознавство» є особистісний розвиток учня, формування його соціальної і громадянської компетенцій шляхом засвоєння різних видів соціального досвіду, що складається із загальнолюдських, загальнокультурних та національних цінностей, соціальних норм, громадянської активності, прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій і різних думок». Результатом навчання стають набуті учнями вміння та навички, досвід різних видів діяльності, знання, ціннісні орієнтири, у своїй сукупності вони складають набір компетентностей.

Компетентність – спеціальним шляхом структурований (організований) набір знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. У сучасній методиці розрізняють такі основні історичні компетенції: хронологічна, просторова, інформаційна, мовленнєва, логічна, аксіологічна.

Розвиток таких компетенцій та їх обов'язкова взаємодія визначають успішність навчального процесу. Не останню роль у формуванні вмінь учнів відіграє інформаційна компетентність – вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації, систематизувати її, інтерпретувати зміст історичних джерел, критично аналізувати, порівнювати та оцінювати їх, виявляти тенденційну інформацію та пояснювати її необ'єктивність. Для

формування цього виду компетентності використовують дві групи методів: робота з текстовими джерелами, робота з візуальними джерелами. Особливе місце серед візуальних джерел, що використовуються на уроках історії, посідає карикатура.

Карикатура (від італійського *caricatura*, від *caricare* – перебільшувати) – зображення, в якому свідомо створюється комічний ефект, один з видів графіки. Зазвичай використовується як ілюстрація до злободенних статей в різні історичні епохи.

Не слід вважати використання карикатур новацією в методиці викладання історії. Карикатури використовувались і в радянських підручниках, переважно в курсі Всесвітньої історії, та вважалися одним з основних засобів унаочнення матеріалу. Невтрачена цінність карикатури і зараз. За останній час значно розширився спектр осіб, подій та явищ, над якими можна жартувати. Використання карикатури певного історичного періоду, створює у школярів емоційний образ епохи, дає привід до роздумів про ту чи ту подію.

Свого часу А. А. Вагін виділив два типи карикатур:

- карикатура-ілюстрація, що доповнює розповідь вчителя та не потребує додаткового тлумачення,
- карикатура-характеристика, що підкреслює окремі риси історичного явища, події [1].

До цієї класифікації слід додати карикатуру-портрет, що розкриває образ історичного діяча з негативного боку. Демонстрація даного типу карикатур має супроводжуватись влучними висловами. Четвертим типом є карикатура-символ, у якій ступінь узагальнення історичного знання наближається до рівня зорового сигналу, емблеми.

Як жанр карикатура з'явилася давно і була покликана доносити інформацію, а точніше – інтерпретацію того чи іншого явища до неписьменного населення. Карикатура як вид мистецтва має давні витоки.

Так, перші символічні гумористичні зображення можна зустріти ще в часи Стародавньої Єгипетської цивілізації. Хоча більшість дослідників вважають, що єгипетській культурі гумор не притаманний, але саме там зародились класичні гумористичні символи: «свиня», як символ неохайності, лінощів; «собаче життя», як символ бідності та інші. Також на пам'ятках Стародавньої Греції і Риму присутні численні зображення гумористичного і сатиричного характеру. В добу Середньовіччя популярними були образи овець та вовка, для зображення підступності та жадібності католицької церкви.

І все ж, карикатура як самостійний жанр з'являється в епоху Ренесансу – як малюнок кількома швидкими розчерками пера на аркушику паперу. Подальше її поширення пов'язане з розвитком книгодрукування і освоєнням техніки гравюри. Найбільш частим прийомом виявляється пониження об'єкту, що зображається, і насмішка над владою. Так, за часів Французької революції король Людовик XVI зображається як жирна свиня, яку час зарізати, а його дружина Марія-Антуанета – як пантера або вовчиця, що підкреслює її звірячу природу. Відомо, що імператор Наполеон дуже гостро реагував на карикатури про себе. Він навіть вимагав від короля Англії судити таких людей як вбивць. Дізнавшись про таку реакцію Наполеона на карикатури про себе, у Росії в 1812 році під час Вітчизняної війни провели цілу повномасштабну карикатурну кампанію проти французького імператора та його армії, а головнокомандуючий російською армією Михайло Кутузов для розповсюдження карикатур навіть утворив при своєму штабі особливу друкарню. Висміюючи Наполеона, глузуючи над його зовнішністю, російський полководець прагнув засобами карикатури піднести патріотичні настрої серед народних мас та в армії [2].

Великого поширення набула карикатура в роки Першої світової війни. Саме працюючи з карикатурами цього періоду, можливо застосувати порівняльний підхід до карикатур у різних воюючих країнах.

У радянський період офіційна карикатура служила політичним цілям: боротьбі із «зовнішнім ворогом – капіталізмом» і з внутрішніми окремими моральними недоліками суспільства «будівників соціалізму», висміюючи дармоїдство, пияцтво, прогули і тому подібне. А втім, нарівні з офіційною карикатурою завжди існувала підпільна, така, що висміювала владні структури, що не могла робити офіційна.

У роки непу з'явилось багато різних гумористичних журналів, але їх життя виявилось недовгим. У 1922 році починають видаватися відразу декілька сатиричних гумористичних журналів: «Крокодил» «Смехач», «Заноза», трохи пізніше, в 1923 році – «Прожектор» (при газеті «Правда») і ще декілька. Там публікується в основному література для невибагливого читання, далека від політики, неконфліктна, хоча і з обережним прийняттям нової радянської дійсності: гуморески, веселі невибагливі історії, пародійні вірші і, звичайно, карикатури. Але всі ці видання стали винятком в радянській періодиці і дуже скоро за рішенням властей були закриті, з 1930 року «Крокодил» залишився єдиним загальносоюзним сатиричним журналом.

Під час Другої світової війни карикатура стала якоюсь мірою зняряддям боротьби і засобом патріотичного підняття духу. Часи хрущовської відлиги відкрили нові можливості для розширення сфери діяльності офіційної радянської карикатури, але все це із закінченням хрущовської відлиги закінчилося так само швидко, як і почалося. Внутрішньої політичної карикатури офіційно не було, а ледь не єдина сфера радянського життя, яка піддавалася осміянню, – сфера обслуговування. Чимало яскравих карикатур було в українському сатирично-гумористичному ілюстрованому журналі «Перець», який

критикував такі вади суспільства: пияцтво, бюрократію, присвячував увагу боротьбі зі спекуляцією, безпорадністю адміністрації, також побутовим справам [3].

У пострадянський період межі карикатурних тем були скасовані. Будь-які теми були відкриті. Відразу ж найбільшого поширення набула політична карикатура. Карикатури на політичних діячів заповнили всі газети і журнали. З'явилися нові теми для карикатур: олігархи, кримінал у владі, корупція, новий погляд на політичну боротьбу, нові соціальні проблеми.

Карикатура – візуальне джерело, засноване на гуморі або іронії. Це надзвичайно виразне візуальне джерело. Гумор та іронія допомагають автору донести ідеї, що інколи небезпечні та нерозумні з політичної точки зору. Цінність карикатури в тому, що вона віддзеркалює настрої людей певної епохи. Але не слід забувати, що використовувати карикатурні зображення перелічених епох слід обережно. Адже учні далекі від уявлень та символів тих часів та гумористичних традицій різних народів. Художник-карикатурист виходить з того, що глядач повністю знайомий з проблемою, якій присвячена його робота. Тому вчитель має або використовувати карикатури із загальновідомими образами, або надавати учням додаткову інформацію для повного розкриття змісту джерела. Це вимагає від вчителя додаткової підготовки.

Якщо говорити про історичну інтерпретацію, то важливо пам'ятати, що художник-карикатурист рідко буває об'єктивним. Частіш за все в своїй роботі він спирається на певні, вже існуючі стереотипи. Також важливо пам'ятати, що не всі теми в історії можна розглядати за допомогою гумору. Слід враховувати національні та релігійні особливості учнівського колективу аби використання карикатури не образило жодного з учнів. Це

правило в умовах сьогодення є надзвичайно актуальним, враховуючи, наприклад, події, що сколихнули Францію та Данію на початку 2015 року.

Інтерпретацію та аналіз політичної карикатури можна здійснювати за алгоритмом, що запропонував П. В. Мороз:

1. Розгляньте уважно карикатуру. Яка дата її створення? Якій історичній події чи якому явищу вона присвячена?

2. Чи упізнаєте ви персонажів карикатури? Завдяки чому? Що вони роблять? Як вони одягнені? Наскільки реалістично чи гіперболізовано зображені персонажі? Якими засобами це досягається?

3. Опишіть предмети, зображені на карикатурі. Наскільки реалістично чи нереалістично вони зображені?

4. Визначте символи, використані в карикатурі. Що вони означають? Чому художник помістив їх у малюнок?

5. Що означає підпис під карикатурою? Чи збігається він із сюжетом малюнку? Яке ставлення відображає карикатурист до персонажів чи події?

6. Які ідеї та політичні погляди, на ваш погляд, сповідує автор малюнку? За чим це можна визначити? Чи згодні ви з інтерпретацією персонажів, подій, явищ, яку подає автор карикатури?

7. Що ви знаєте про цю історичну подію, явище, зображених на карикатурі історичних осіб з інших джерел інформації?

8. Яку нову інформацію ви отримали під час аналізу карикатури? Як вона співвідноситься з попередніми знаннями? [4].

Учням необхідно надати можливість застосувати цей алгоритм кілька разів на заняттях під керівництвом вчителя, перед тим як вони зможуть використовувати його самостійно. Дотримання такого детального алгоритму допоможе сформувати в учнів відповідні навички, спостережливість, увагу, що вкрай необхідне при аналізі та інтерпретації карикатур [4].

Отже, за багатомісячну історію свого існування карикатура пройшла безліч етапів – утрированого зображення реальності, шаржу, побутової сценки, жанрової зарисовки, книжкової і журнальної ілюстрації, політичної сатири і, нарешті, філософського осмислення реальності. Вона, як правило, відображає проблеми суспільства і ще з ранніх часів служила певним методом самоствердження над кривдником чи ворогом. У сучасному світі карикатура стає підґрунтям гучних кривавих публічних скандалів та перетворюється на документальне джерело.

Таким чином, карикатура створює яскравий образ, коротко і яскраво резюмує суть історичного чи суспільного явища, події. Використання цього типу візуальних джерел сприяє розвитку образного та логічного мислення учнів. Вчить критично ставитись до інформації, яку можна отримати з різних інформаційних джерел, що дуже важливо в сучасному житті та є одним із завдань при формуванні інформаційних компетентностей сучасного учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вагин А. А. Методика обучения истории в школе. Москва, 1985.
2. Горяйнова О. А. Исторический источник – карикатура. URL : www.openclss.ru.
3. Комаров Ю. Запам'ятовується назавжди! З практики використання політичних карикатур у шкільному викладанні історії. *Історія в школах України*. 2004. № 1. С. 24–27.
4. Мороз П. Карикатура як історичне джерело: методика роботи в умовах дослідницького навчання. *Історія і суспільствознавство в школах України*. 2012. № 11. С. 26–32.

ПАВЛИК Н. М., директор

*Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр»
Полтавської районної ради*

**СПЕЦИФІКА РОБОТИ КОМУНАЛЬНОЇ УСТАНОВИ
«ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР» ПОЛТАВСЬКОЇ
РАЙОННОЇ РАДИ В УМОВАХ АДМІНІСТРАТИВНО-
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ**

З метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами від 2 до 18 років на освіту в середині 2018 року було утворено Комунальну установу «Інклюзивно-ресурсний центр» Полтавської районної ради (далі – ІРЦ). На сьогодні ІРЦ забезпечено приміщенням (оренда), що знаходяться в адміністративній будівлі на вул. Шевченка, 7. Загальна площа складає 140 м². В наявності 5 кабінетів (директора спільно з бухгалтером; практичних психологів; вчителів-логопедів; вчителя-дефектолога; вчителя-реабілітолога).

На сьогодні в ІРЦ працює 8 осіб: директор, 2 практичних психологи, 2 вчителі-логопеди, 1 вчитель-дефектолог, 1 вчитель-реабілітолог, 1 бухгалтер. Працює центр за таким графіком: понеділок, середа – дні, коли проводиться комплексна оцінка розвитку дітей; понеділок, вівторок, середа, п'ятниця – дні, у які робочі групи фахівців здійснюють виїзди до освітніх закладів для здійснення корекційно-розвиткових занять; четвер – день для проведення різного роду заходів: семінарів-практикумів, тренінгів, круглих столів, майстер-класів, виїзних консультативних засідань, методичної роботи.

Які ж першочергові завдання виконує Інклюзивно-ресурсний центр? У центрі уваги стоїть дитина та її особливі освітні потреби (ООП), визначення цих ООП та її сильних сторін. ІРЦ здійснює постійний психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

Особа з ООП – це особа, яка потребує додаткової, постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту. До категорій дітей з ООП належать:

1. Діти, які мають порушення розвитку: а) інтелектуальні порушення (ЗПР, розумова відсталість); б) порушення зору; в) порушення слуху; г) порушення опорно-рухового апарату; д) порушення мовлення; е) складні порушення психофізичного розвитку.

2. Діти, які мають захворювання: а) які потребують медичного нагляду або періодичного здійснення медичних процедур; б) такі, що можуть бути перешкодою для проходження ЗНО, визначені МОН спільно з МОЗ.

3. Діти, які мають труднощі у навчальній діяльності: а) дислексія; б) дискалькулія.

4. Обдаровані діти.

5. Діти, які мають первазивне наскрізне порушення розвитку: розлади аутичного спектру.

Тож першочерговим завданням ІРЦ є проведення комплексної оцінки (КО) розвитку дітей з метою визначення особливих освітніх потреб дитини (в тому числі визначення рівня IQ) та визначення подальшого освітнього маршруту; розробка рекомендацій щодо програми навчання, особливостей організації психолого-педагогічної допомоги.

Комплексна оцінка проводиться за напрямками: а) оцінка фізичного розвитку; б) мовленнєвого розвитку; в) когнітивної сфери; г) емоційно-вольової сфери; д) освітньої діяльності. Фахівцями центру також надаються рекомендації щодо освітньої програми відповідно до потенційних можливостей дитини.

Співробітники ІРЦ надають корекційно-розвиткові послуги усім дітям, що мають порушення у розвитку відповідно до звернень батьків. Це

комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Усі психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги спрямовані на: а) соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їх самостійності та відповідних компетенцій; б) формування компенсаційних способів діяльності як важливої умови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання в закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти; в) розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку дітей з урахуванням наявних знань, умінь і навичок комунікативної діяльності, становлення особистості.

За результатами комплексної оцінки фахівці інклюзивно-ресурсного центру:

- визначають напрями та обсяг психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, які надаються дітям з особливими освітніми потребами (для дитини з інвалідністю – з урахуванням індивідуальної програми реабілітації), та забезпечують їх надання шляхом проведення індивідуальних і групових занять;

- надають рекомендації щодо складання, виконання, коригування індивідуальної програми розвитку в частині надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, змісту, форм та методів навчання відповідно до потенційних можливостей дитини, створення належних умов для навчання залежно від порушення розвитку дітей з особливими освітніми потребами (доступність приміщень, особливості облаштування робочого місця, використання технічних засобів тощо).

Фахівці центру беруть участь у командах супроводу дітей з особливими освітніми потребами, які створюються у школах і садочках; надають консультації та методичну допомогу педагогічним працівникам, батькам з питань організації інклюзивного навчання; проводять просвітницьку діяльність (семінари-практикуми, круглі столи, тренінги) з питань роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Співробітники ІРЦ активно займаються самоосвітою, підвищують свій фаховий рівень, зокрема, проходять планові курси підвищення кваліфікації, беруть участь у семінарах, тренінгах. Психолог нашого центру Катерина Пяткова в рамках обласної програми «Опікуємося освітою» пройшла навчальні курси, що проводилися німецькими фахівцями у м. Київ за напрямом роботи з дітьми з розладами аутичного спектру (програма ПЕКС).

На обліку в ІРЦ стоїть близько 230 дітей, які пройшли комплексну оцінку фахівцями центру. На інклюзивному навчанні в Полтавському районі зараз знаходиться 36 дітей дошкільного і шкільного віку. Водночас, корекційно-розвитковими послугами на сьогодні охоплено 70 дітей, оскільки окрім закладів освіти, що підпорядковані райдержадміністрації, центр співпрацює з об'єднаними територіальними громадами відповідно до угод про співпрацю (Щербанівською, Новоселівською, Коломацькою).

ІРЦ бере участь у проектах по залученню додаткових коштів, зокрема розробив проект, спрямований на залучення коштів для оснащення центру гарнітурами Форбрейн (Forbrain) для корекції розвитку дітей з ООП (з мовленнєвими, емоційними та пізнавальними порушеннями). Проект було розміщено на фандрайзинговому ресурсі «Зміст». Кошти зібрано і в січні 2019 року апарати було закуплено, проводиться корекція.

Наш центр взяв участь в обласній програмі «Опікуємося освітою» на 2017–2020 роки по підтримці Інклюзивно-ресурсних центрів. У цій програмі взяли участь установи 3 областей України: Київської, Миколаївської та

Полтавської. З кожної області було обрано по 6 Інклюзивно-ресурсних центрів. На кожен Центр було закуплено оснащення майже на 3 млн. грн. (це і дидактичні матеріали, і обладнання для тестування різних сфер розвитку – когнітивної, фізичної, сенсорної, соціальної, логопедичної, побутової; оснащення для кабінету ЛФК).

Держава забезпечила ІРЦ міжнародними психодіагностичними методиками. Психолог нашого центру пройшла навчання з опанування методів роботи із цими психодіагностичними методиками і успішно застосовує їх на практиці. Це такі методики як: WISC-IV – шкала вербального інтелекту Векслера, віковий діапазон 6–16 рр.; Leiter 3 – тест невербального інтелекту і когнітивних здібностей – 3–7,5 рр.; Conners-3 – розлади дефіциту уваги і гіперактивності – 6–16 рр.; CASD – шкала розладів аутичного спектру – 2–7,5 рр.; RER-3 – аутизм – 2–7,5 рр.

У зв'язку із пандемією коронавірусу та оголошенням карантину в Україні, фахівцям центру, як і співробітникам багатьох інших організацій, довелося переформатовуватися, шукати нові види, форми і методи роботи. У цих умовах установа застосовує такі технології:

1) проведення комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх потреб дитини (здійснюється практичними психологами інклюзивно-ресурсного центру дистанційно, використовуючи Skype, Viber, Telegram, Messenger, освітній ресурс автоматизовану систему Giunti Psychometrics Ukraine та Я психолог) Розробка рекомендацій щодо освітньої програми, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг відповідно до потенційних можливостей дитини розробляються в системі автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів;

2) надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, використовуючи інтернет ресурси корекційного класу;

3) планується участь педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру в командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами з метою моніторингу динаміки розвитку дитини в кінці навчального року, використовуючи електронне листування, Google forme Zoom, Skype, Viber, Telegram, Messenger та мобільний зв'язок з учасниками команд супроводу;

4) надання консультацій та взаємодія з педагогічними працівниками закладів, використовуючи платформу Viber, мережу Facebook. У Viber створено спеціальну групу для дистанційного спілкування з педагогами району, в якій фахівці постійно розміщують актуальну інформацію та дають відповіді на поставлені питання. Крім інформації використовують відеопослання, використовуючи відеоматеріали з youtube. Активно поповнюються матеріали на сторінці Інклюзивної-ресурсного центру Полтавської районної ради в мережі Facebook;

5) надання методичної допомоги педагогічним працівникам закладів освіти. Фахівці ІРЦ розробляють методичні рекомендації, заняття з дітьми з особливими освітніми потребами та корекційно-розвиткові програми, які плануються на затвердження в КО МСЦОЗО для використання педагогічними працівниками району. Крім цього, фахівці розробляють дидактичні матеріали рекомендовані для використання в паперовому та електронному вигляді;

6) надання консультативної та психологічної допомоги, проведення бесід з батьками дітей з особливими освітніми потребами у формуванні позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей, використовуючи мобільний зв'язок, платформу Viber, Zoom, мережу Facebook. У Viber створено спеціальну групу для дистанційного спілкування з батьками.

РІЗНИК І. В., директор

Громадської спілки «Полтавська асоціація бізнесу»

аспірант

Полтавська державна аграрна академія

БІЗНЕС-ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ ДІАЛОГУ МІЖ ПІДПРИЄМНИЦТВОМ ТА ВЛАДОЮ

Реформи практично в усіх сферах економічної діяльності України обумовлюють виникнення численних проблем розвитку підприємництва. Середні та невеликі підприємства зазнають незручностей у веденні бізнесу: політична нестабільність, регуляторні процедури та корупція, захист прав власності, доступ до кредитних ресурсів тощо. Є також необхідність формування нових стандартів якості товарів і послуг, нових принципів та підходів ведення господарської діяльності. Це зумовлює прагнення малого та середнього бізнесу до посилення захисту своїх прав та інтересів і спонукає до створення незалежних організацій – бізнес-об'єднань, які в більшості країн світу є одним із ключових і дуже дієвих елементів підтримки підприємництва. Крім того, об'єднання підприємців є невід'ємною частиною громадського суспільства, показником його спроможності до самоорганізації, захисту своїх прав і представлення інтересів [1].

На сьогодні не має чіткої статистики про кількість бізнес-об'єднань в Україні, структури членства у них бізнес-підприємств, їх галузі та розміри, також відсутній аналіз результатів їх взаємодії з органами влади.

Консалтинговим об'єднанням «Центр громадської експертизи» було проведено опитування експертів, які представляють державний та приватний сектори, міжнародні організації та проекти, а також

анкетування представників активних бізнес-об'єднань. Експерти, які представляють різні групи інтересів, загалом оцінюють нинішнє значення бізнес-об'єднань як незначне та декларативне [5].

Останнім часом ситуація змінюється, кількість бізнес-об'єднань в Україні поступово збільшується. Поступово підвищується і рівень їх організованості [4].

Бізнес-об'єднання, представлені по всій території України як громадські організації та галузеві асоціації, надають різноманітні послуги, які сприяють розвитку підприємств, які є їх членами, представляють їхні інтереси та вживають заходи по їх захисту, консультують та надають послуги з менторства, організують бізнес-події та зустрічі, ділове та неформальне спілкування між учасниками та успішними підприємцями, обмін та налагодження ділових контактів, формують майданчик для діалогу з представниками влади.

Залучення громадських об'єднань, в рамках їх компетенцій, до реалізації функцій влади дає можливість скоротити час прийняття управлінських рішень, а також зробити витрати бюджету більш ефективними [3].

Наразі, можна говорити про такі варіанти взаємодії бізнес-об'єднань з органами влади:

- надання консультацій, шляхом входження представників об'єднань у владні комісії або колегії;
- участь у напрацюванні та розробці проектів рішень та програм;
- оперативний обмін актуальною інформацією про стан розвитку й потреби суб'єктів господарювання;
- делегування права на реалізацію заходів державної економічної політики;
- здійснення профільної експертизи;

- залучення інвестицій та оцінка інвестиційних проектів;
- спільне напрацювання проектів рішень та їх економіко-правовий аналіз [4].

Для посилення ролі бізнес-об'єднань у механізмі взаємодії влади і бізнесу необхідно здійснювати низку заходів одночасно в кількох взаємопов'язаних напрямках:

По-перше. Значна кількість підприємств ще не усвідомила потенціалу громадських об'єднань і намагається долати власні проблеми самотужки. Тож, для формування ефективних об'єднань бізнесу мають бути напрацьовані актуальні і якісні «продукти», які б давали конкретну ділову підтримку бізнесу, формували ринок ділових послуг щодо захисту й підтримки підприємництва та наповнювали інформаційний простір якісними джерелами.

По-друге. В частині співпраці громадських бізнес-об'єднань між собою, однією з основних задач, є формування багатогалузевої мережі необхідної для ефективного узгодження інтересів підприємництва та напрацювання партнерських відносин для створення та координації взаємодій.

У цьому напрямку є певні проблеми. Частина громадських об'єднань підприємців є фактично елітарними угрупованнями, які вирішують вузькогрупові задачі, іноді – суто політичного характеру. Серед їх цілей не стоїть створення середовища для розвитку та захисту інтересів підприємництва, а їх професійний розвиток знаходиться на вкрай низькому рівні.

По-третє. У сфері взаємодії з регіональними органами, органами державної влади та іншими державними організаціями мають бути забезпечені моніторинг державної політики з метою виявлення неузгодженостей із завданнями розвитку підприємництва, контроль «демонополізації» процесу прийняття рішень у сфері економічної

політики, аналіз обсягів виробництва та контроль ринків, а головне формування ефективної і прозорої платформи для діалогу і співпраці [2].

Розробка системи заходів по взаємодії бізнес-об'єднань і влади може стати напрямком подальших досліджень у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Д. А., Єнгоян Н. Х. Бізнес-асоціації в системі інфраструктурного забезпечення малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. №4. Т. 1.
2. Лужанська Т. Підвищення спроможності галузевих/професійних громадських організацій як важливий фактор розвитку національного бізнесу. Членство України в СОТ: перспективи для національного малого та середнього бізнесу: матеріали II Міжнар. конф. 2008. URL : www.wto.inform.org.ua/les/850.ppt.
3. Мальський М. Практика функціонування бізнес-асоціацій в Європі: прикладний аспект. Членство України в СОТ: перспективи для національного малого та середнього бізнесу: матеріали II Міжнар. конф. 2008. URL : www.wto.inform.org.ua/les/852.ppt.
4. Митник А. А. Підвищення ролі бізнес-асоціацій у механізмах взаємодії влади і бізнесу на регіональному рівні. *Регіональне управління та місцеве самоврядування*. 1(51)/2017.
5. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи. Київ : Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. 44 с.

*НЕПОКУПНА Т. А., кандидат економічних наук, доцент
ДАЦІЙ О. О., магістрантка*

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВПЛИВ МЕНТАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ТЕОРІЯ ПРОБЛЕМИ

Дослідниками менталітету у цілому та економічного зокрема у різні історичні епохи були Джамбатіста Віко, Шарль Луї де Монтеск'є, Гійом Левассер де Боплан, Йоганн Готфрід Гердер, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, Освальд Шпенглер, Арнольд Джозеф Тойнбі, Торстейн Буда Веблен, Микола Якович Данилевський, Георгій Дмитрович Гачев, Микола Іванович Костомаров, Михайло Сергійович Грушевський, В'ячеслав Казимирович Липинський, Іван Іванович Янжул, Олександр Сергійович Стражний та ін. [1]. Менталітет, ментальність розуміється як «склад розуму» – стійкі інтелектуальні та емоційні особливості, притаманні індивідові, як представникові певної соціальної групи. Мова йде про систему переконань, уявлень, поглядів, про набір духовних цінностей, про не завжди усвідомлені життєві координати та стереотипи людини або суспільної групи, які сформувалися під впливом сукупного досвіду минулих поколінь. Це та картина світу, яка впливає на економічний вибір і поведінку людини та груп людей.

Поняття менталітет наповнюють такими змістовними компонентами: спосіб життя – відносно самостійна система основних форм життєдіяльності людини, соціальної групи, суспільства, пов'язана з національним укладом, стилем, обрядовістю, побутом та ін.; духовні основи народного життя, взяті в широких історичних рамках – витoki у формі історичної пам'яті, історична спадщина як духовно-моральний

потенціал, що виявляється в історичній ідентифікації; національна психологія – національний характер [2].

Вивченням ментальних відмінностей різних соціальних та етнічних груп учені займаються в межах такого напрямку етносоціологічних досліджень, як етнометрія. Серед фундаторів цього напрямку – Герд Хофстеде (1928–2020) – нідерландський соціолог, соціальний психолог, засновник порівняльних міжкультурних досліджень. Для визначення культурних характеристик різних народів ним запропоновано до використання кілька показників, які розкривають вплив культури суспільства на індивідуальні цінності членів суспільства, та як ці цінності впливають на їхню поведінку. Такими показниками є: дистанція влади, індивідуалізм/колективізм, маскуліність/феміність, уникання невизначеності, орієнтація на майбутнє, стриманість/заохочення [3].

У 2019 р. були проведенні дослідження за цією методикою. Україна має такі результати: дистанція влади – 92 бали; індивідуалізм/колективізм – 25 балів; маскуліність/феміність – 27 балів; уникання невизначеності – 95 балів; довготермінова орієнтація – 86 балів; стриманість/заохочення – 14 балів [4]. Інтерпретують результати таким чином:

1. Дистанція влади. Україна є країною, де влада далека від суспільства. Будучи найбільшою країною в Європі і частиною колишнього СРСР, Україна розвивалася як централізована країна. Розбіжності між менше і більше впливовими людьми викликають велику важливість символів статусу. Поведінка відображає статусні ролі у всіх сферах ділової взаємодії: візитах, переговорах, співробітництві. У країнах з високою дистанцією влади підлеглі відгороджені від керівництва суттєвою різницею в зарплатах, привілеях і символах статусу.

2. Індивідуалізм / колективізм. В індивідуалістичних суспільствах люди дбають тільки про себе і свою безпосередню сім'ю. В колективістських – люди належать до тих «груп», які піклуються про них в обмін на лояльність. Якщо українці планують вийти на вулицю зі своїми друзями, вони буквально скажуть «Ми з друзями», а не «Я і мої друзі». Сім'я, друзі і почасти сусіди надзвичайно важливі для того, щоб справлятися з проблемами повсякденного життя. Відносини мають вирішальне значення для отримання інформації, ознайомлення або успішних переговорів.

3. Маскулінність / фемінність. Високий бал (чоловічий) в цьому вимірі вказує на те, що суспільством буде керувати конкуренція, досягнення і успіх, а успіх визначається переможцем / кращим у своїй галузі. Ця система цінностей формується у школі і триває впродовж усієї організаційної поведінки людини. Низький бал (жіночий) означає, що домінуючі цінності в суспільстві – це турбота про інших та про якість життя. Жіноче суспільство – це суспільство, в якому якість життя є ознакою успіху, а виділення з натовпу не викликає захвату. Фундаментальним питанням тут є таке: що мотивує людей – бажання бути кращими (чоловіче) чи любити те, що ти робиш (жіноче). Відносно низький бал (25) України може здивувати перевагою символів статусу (92 бали), але в Україні вони пов'язані з великою дистанцією влади. Очевидно, що українці на робочому місці, а також при знайомстві з незнайомцем швидше недооцінюють свої особисті досягнення, внесок або можливості. Вони скромно говорять про себе. Від вчених, дослідників чи лікарів найчастіше очікують, що вони будуть жити дуже скромно, з невисоким рівнем життя. Домінуюча поведінка може бути прийнятою тоді, коли вона виходить від боса, але не від однолітків.

4. Уникнення невизначеності. Вимірювання пов'язано з тим, як суспільство ставиться до того, що майбутнє ніколи не може бути відомо:

чи слід намагатися контролювати майбутнє, чи дозволити цьому статися? Ця двозначність приносить занепокоєння, і різні культури навчилися по-різному справлятися з ним. Набравши 95 балів, українці відчують себе під загрозою неоднозначних ситуацій. Коли починаються переговори, то презентації або є невідготовленими і акцент робиться на побудові відносин, або підготовлені дуже добре і докладно. Також дуже поширеними є детальне планування та інструктаж. Українці вважають за краще мати контекст і довідкову інформацію. Поки українці спілкуються з людьми, яких вважають незнайомцями, вони здаються дуже формальними і далекими. У той же час формальність використовується як знак поваги.

5. Довготривала орієнтація. Цей вимір описує, як люди і в минулому, і сьогодні ставляться до того факту, що багато з того, що відбувається навколо людей, не може бути пояснено. У суспільствах з нормативною орієнтацією у більшості людей є сильне бажання пояснити якомога більше. У суспільствах з прагматичної орієнтацією більшості людей не потрібно все пояснювати, оскільки вони вважають, що неможливо повністю зрозуміти складність життя. Завдання не в тому, щоб дізнатися правду, а в тому, щоб жити добродішним життям. Україна – це дуже прагматична культура (86 балів). У суспільствах з прагматичної орієнтацією люди вірять, що правда залежить від ситуації, контексту і часу. Вони демонструють здатність легко адаптувати традиції до нових умов, сильну схильність до заощаджень та інвестицій, ошадливість і наполегливість у досягненні результатів.

6. Стриманість / заохочення. Цей вимір визначається як ступінь, в якій люди намагаються контролювати свої бажання і спонукання залежно від того, як вони були виховані. Відносно слабкий контроль називається «потуранням», а відносно сильний – «стриманістю». Тому культури можуть бути описані як поблажливі або стримані. Стриману природу

української культури добре видно завдяки дуже низькому балу за цим виміром – 14. Суспільства з низьким показником мають тенденцію до цинізму і песимізму. Крім того, на відміну від поблажливих товариств, стримані суспільства не приділяють особливої уваги дозвіллю і контролюють задоволення своїх бажань. Люди з такою орієнтацією відчують, що їхні дії обмежені [4].

Менталітет впливає на економічну діяльність і економічну поведінку домогосподарства. Домашнє господарство в ринковій економіці представляє економічну одиницю у складі однієї або декількох осіб, яка самостійно приймає рішення, прагне до максимального задоволення своїх потреб, надаючи їм певні переваги, є власником будь-якого фактора виробництва (найчастіше робочої сили), забезпечує виробництво і відтворення «людського капіталу» [5, с. 243]. В економічну діяльність включені усі суб'єкти господарювання, хоча вважається, що, наприклад, домогосподарство безпосередньо не бере участі в ринкових відносинах і виробництві основної маси багатства країни [6], домогосподарство є суб'єктом споживання.

Незважаючи на критику методики вимірів, запропонованої Герд Хофстеде, вважаємо, що подальший аналіз має бути зосереджений на інтерпретації поведінки домогосподарств у розрізі саме цієї методики. Адже і спосіб життя, і духовні основи народного життя, і національна психологія, як компоненти менталітету, є відображенням взаємовпливу культури суспільства і індивідуальних цінностей членів цього суспільства, що спричинює їхню поведінку. Так, відповідно до інтерпретації результатів дослідження, наприклад, показник «довготривала орієнтація» (86 балів) засвідчує прагматизм українців, що означає некритичність мислення, відсутність тяги, в першу чергу, до наукового знання, пристосовуваність до обставин. Це уможливорює пропаганду та маніпуляції

свідомістю і поведінкою населення як з боку зовнішніх, так і внутрішніх акторів, як від представників політичної, так і економічної спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Непокупна Т. А. Проблема формування економіки знань крізь призму західноєвропейського менталітету: досвід для України. *Науковий вісник. Одеський національний економічний університет*. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. 2012. № 5 (157). С. 61–68.
2. Взаимосвязь менталитета и имиджа. URL : <http://oiskusstve.ru/prochie-iskusstva/iskusstvo-imidzha/1692-vzaimosvyaz-mentaliteta-i-imidzha.html>.
3. Хофстеде, Герт. URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/Хофстеде,_Герт.
4. Counrycomparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/ukraine/>.
5. Экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общей ред. акад. В. И. Видяпина, акад. Г. П. Журавлевой. М. : ИНФРА-М, 1999. 560 с.
6. Айнабек К. С. Теория общественного хозяйствования (Альтернатива экономической теории и экономикса). Учебник: исправл. и дополн. Караганда: КЭУК, 2014. 608 с. URL : <http://www.aup.ru/books/m2502/>.

*ШЕВЧЕНКО Б. О., кандидат економічних наук, доцент
НЕПОКУПНА Ю. С., магістрантка*

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Тенденцією сучасності є перетворення науки на безпосередню продуктивну силу економіки країни, хоча сама по собі наука не має ефекту прямої дії на економіку – цей вплив опосередковується діяльністю людини. Наука – це продукт розумової праці, а «... людина – головна ланка у процесі її перетворення на безпосередню продуктивну силу» [1].

Одним з визначальних чинників економічного розвитку є переосмислення місця і ролі в ньому людини. Відповідно інвестиції в людину, її знання мають стати стратегічною лінією, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності економіки. Інвестиційний аспект витрат на розвиток людини отримав обґрунтування в теорії людського капіталу Г. Беккера, яка доводить, що інвестиції в людину, насамперед в освіту, є ефективнішими ніж інвестиції у виробничі потужності [2]. На сьогодні перед управлінцями постають завдання виявлення здібностей, закладених у людині-працівникові, створення умов для їх розвитку і реалізації. Відбувається переорієнтація функціонального підходу до кадрів до врахування їх особистісно-професійного потенціалу [3].

Зворотною стороною трансформаційних процесів, що відбуваються у сфері зайнятості, виступає знецінення традиційних елементів праці, подальше зниження соціального статусу некваліфікованих працівників, диференціації сфери праці, що посилюється, відносно ступеня її «інтелектуалізації». На думку деяких дослідників, сучасні тенденції можуть призвести до того, що незначна меншість висококваліфікованих

фахівців співіснуватиме з більшістю низькокваліфікованих працівників з низьким рівнем оплати праці на фоні масового безробіття [4, с. 63]. Нерівність і сегрегація суспільства на «освічених» і «неосвічених» суперечить оголошеній офіційній стратегії інноваційного соціально-орієнтованого розвитку, суперечить сучасному розумінню правильно організованого суспільства [5]. Зазначимо, що політика комерціалізації у сфері освіти призводить до подальшого посилення диференціації суспільства.

У становленні концепції «людського розвитку», що отримала останніми роками широке визнання, у тому числі, завдяки теоретичним розробкам індійського вченого, лауреата Премії Шведського національного банку по економічним наукам пам'яті Альфреда Нобеля (1998 р.) Амартії Сена [6, с. 155] знайшла відображення проблема «цілей і засобів». Відповідно до висновків А. Сена, економічне зростання може сприяти людському розвитку тоді, коли воно забезпечує не лише підвищення доходу на одну особу, але і забезпечує достатній рівень державних витрат, які інвестуються в соціальну сферу, а також супроводжується справедливим розподілом ресурсів в економіці. Тому завдання економічного зростання, на його думку, мають бути тісно пов'язаними із завданням підвищення якості життя і розширення доступних людині альтернатив. Концептуальні розробки А. Сена отримали продовження в щорічних доповідях ПРООН «Про людський розвиток», перший з яких був підготовлений у 1990 р. групою дослідників під керівництвом видатного пакистанського економіста Махбуб-уль-Хака [7, с. 176–178]. Концепція людського розвитку, що розробляється в доповідях ПРООН, виходить, в першу чергу, з необхідності пошуку балансу між економічною ефективністю і соціальною справедливістю.

В Україні тема людського розвитку набула нової якості і викликала нове дихання теоретичних розробок концепцій «людського потенціалу», активованих результатами багаторічних досліджень фахівців інститутів Національної академії наук України: Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, Інституту економіки та прогнозування, Інституту економіки природокористування та сталого розвитку, Інституту соціології, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса [8]. Сьогодні у науковій спільноті з'являється все більше прибічників розуміння економічного розвитку як, передусім, людського розвитку, розширення потенцій і функцій людини, накопичення людського потенціалу і його використання у розширеному суспільному відтворенні в інтересах кожного члена суспільства.

Сьогодні активне включення концепції людського потенціалу в орбіту практичних інструментів соціально-економічної політики країни зумовлене вимогами стратегічних перетворень на основі переходу до інноваційного способу розвитку. «Нині потрібна така економіка, в якій людина одночасно є метою, засобом і умовою творчого процесу» [9, с. 9]. Важливо, щоб таке ставлення до людини діяло не лише як декларація, а як основа для ухвалення будь-яких рішень, з тим щоб «розвиток служив людям, а не люди – розвиткові».

Розробки у сфері розвитку людського потенціалу ініціюють зміни в суспільній свідомості, сприяють появі нового покоління людей, які ввібрали в себе гуманістичні цінності і усвідомлюють відповідальність усіх і кожного за майбутнє людства. Такий новий тип особистості, на нашу думку, утворюється у науково-дослідницькому середовищі, оскільки саме наука покликана вирішувати нагальні проблеми людського розвитку. Необхідність зміни наукової парадигми і спрямування людської творчої активності у сторону ноосферної і гуманістичної орієнтації, необхідність

«відтворювального інвестування в людину» давно обговорюється в наукових колах [10, с. 244].

На початку ХХ ст. П. Сорокін у своєму прогнозі світової соціокультурної динаміки обґрунтував безперспективність т. зв. «чуттєвого» соціокультурного устрою і неминучість утвердження «інтегрального» на базі наукового знання і акумульованої мудрості людства [11, с. 533]. Інший відомий український вчений-енциклопедист В. І. Вернадський створив учення про ноосферу, інформаційне єднання людства, що спрямовується розумом і знаннями розвитку суспільства [12]. У сучасній практиці це, вважаємо, може означати підвищення потреби в активній і творчій позиції кожної людини, що реалізовується за допомогою інформаційних технологій і нових інституціональних форм взаємопроникнення науки, культури, економіки і управління.

Отже, основою майбутнього соціально-економічного прогресу в глобальному і національному вимірі може бути принципово новий наукомісткий тип стійкого соціально-економічного розвитку. Майбутня цивілізація потребує довготривалого розвитку національних господарств, за якого не буде зруйноване середовище існування людини. Тому можливості інноваційного розвитку, на наш погляд, слід вивчати в контексті розвитку його стрижневої конструкції – людського потенціалу. Це вимагає від економічної науки розробки нового принципу економічного вибору – принципу гармонізації матеріальних потреб і моральних цінностей, єднання приватного і суспільного інтересів, коеволюції природи і людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цифрова адженда України – 2020. URL : <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

2. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории : Пер. с англ. / Сост., науч. ред., послесл. Р. И. Капелюшников; предисл. М. И. Левин. М. : ГУ ВШЭ, 2003. 672 с. URL : <https://instituciones.com/download/books/1891-chelovecheskoe-povedenie-ekonomicheskij-podход-bekker.html>.
3. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. URL : http://lib.iitta.gov.ua/1651/1/Кокун_Моногр_12.pdf.
4. Иноземцев В. Модели постиндустриализма: сходство и различия. *Общество и экономика*. 2003. № 4–5. С. 51–96.
5. Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року (проект). URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorenyya/2018/10/22/innovatsiyogo-rozvitku-ukraini.pdf>.
6. Сен А. Развитие как свобода / пер. с англ. под. ред. и с послеслов. Р. М. Нуреева. М. : Новое издательство, 2004. 432 с.
7. Липівець І. Стандарти якості життя населення як чинник конкурентоспроможності національної економіки. Національна економіка в умовах глобалізації: тенденції, проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. 26 листопада 2013 року. Полтава : ПНТУ, 2015. Т. 1. 287 с.
8. Лібанова Е. М. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності : кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 368 с.
9. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань. *Економіка України*. 2003. № 4. С. 4–15.
10. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України. К. :Либідь, 2011. 288 с.
11. Сорокин П. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений. СПб : РХГИ, 2000. 1056 с.
12. Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление. М. : Наука, 1991. 270 с.

*ШЕВЧУК В. В., кандидат психологічних наук, доцент
НЕПОКУПНА Ю. С., магістрантка*

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПСИХОЛОГІЯ І ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ ЗАЛЕЖНО ВІД ЇЇ РОЛІ І ФУНКЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ

Розширення меж проникнення психології в економіку, посилення впливу психологічних факторів на економічні процеси і відносини доводить теоретичну і практичну недосконалість базової моделі раціональної економічної людини, яка прагне максимізувати свою вигоду і корисність. Така модель ігнорує багатогранність проявів особистісної економічної психології, психології людини як істоти соціальної [1].

Намагаючись уникнути складності багатофакторного аналізу, дослідники нехтують психологічними факторами у поясненнях і описах економічних явищ і поведінки суб'єктів. Така абстрагованість призводить до зниження достовірності аналізу, прогнозів, планування, ефективності управлінських рішень, викривленості реальної економічної дійсності. Психологічні обґрунтування економічної поведінки людини може спиратися на різні підходи. Найбільш природнім і безпосереднім слід вважати вивчення залежності економічної поведінки людини від її психіки у проявах властивого людині темпераменту. До психологічних характеристик темпераменту людини належать сензитивність (чутливість до зовнішніх впливів), реактивність (глибина, сила, енергія реакції, емоційна збудливість), активність (прагнення особистого впливу на реальність, прояв дієвого начала), пластичність (здатність до пристосування до мінливості екзогенних впливів) і протилежна їй ригідність. Залежно від психологічних характеристик виокремлюють такі

типи особистостей за їх темпераментом: сангвініки (реактивні, слабо сензитивні, помірно активні, пластичні особи), холерики (яскраво реактивні, активні, слабо пластичні, ригідні, неврівноважені), флегматики (слабо сензитивні, ригідні, слабо пластичні, врівноважені, терплячі і витримані люди), меланхоліки (значно сензитивні, слабо реактивні, знижено-активні, ригідні).

Швейцарський психолог К. Юнг поділяв людей за їхньою схильністю до заглиблення у власний внутрішній світ або у зовнішні об'єкти і події на екстравертів (звернених до зовнішнього) і інтровертів (звернених переважно у самих себе) [2].

У науковій літературі пропонується також виокремлювати осіб установочного і функціонального типу [3]. Перші орієнтовані на усталену ієрархію цінностей, на яскраво виражені стійкі потреби, на споживання традиційних товарів і послуг. Особи другого психологічного типу – функціонального, самі формують споживчі переваги, формулюють запити, відрізняються високою пластичністю економічної поведінки, живою реакцією на новизну.

Існують також інші підходи і бачення форм розподілу людей на психологічні типи, виокремлення зумовлених психікою різновидів особистостей. Але при цьому слід констатувати відсутність встановлених стійких залежностей між економічною поведінкою людей і їх темпераментом, особистісними психологічними характеристиками. Існування таких залежностей і взаємозв'язків не викликає сумнівів, але їх первинність, важливість, визначеність стосовно економічної поведінки не знаходить теоретичного глибинного обґрунтування. Життєвий досвід доводить, що на економіку і на економічну поведінку людей значно більше ніж темперамент і психологічні характеристики особистості впливають цілі, мотиви і інтереси, що зумовлені соціальною психологічною природою. А відтак, вважаємо, за доцільне ув'язувати психологічні

особливості економічної поведінки людини з її рольовими функціями в економіці як господарській системі. Це уможлиблює розпізнавання психології економічної поведінки людини-виробника товарів і послуг, людини-споживача, людини-суб'єкта і об'єкта управління, людини-спостерігача і людини-діяча.

Такий підхід вважається нам уособленням інтегральної єдності психологічних характеристик, типів темпераментів особистості, їх цілей і мотивів, що знаходить прояв у економічній поведінці людини як економічного суб'єкта відповідно до етапів господарської діяльності і виконуваних в них, цим суб'єктом, функцій-ролей. Відтак стає можливим окреслити у загальних рисах інтереси, мотиви і цілі, які ув'язують психологічні чинники впливу на економічну поведінку людини залежно від її ролі і функції в економіці.

Людині-виробникові психологічно властиві:

– внутрішнє спонукання до участі у виробництві як до виконання соціальної місії, внесення особистої частки у загальносуспільний процес благоустрою;

– творча зацікавленість до виробничої діяльності, отримання задоволення у дієвій формі існування, у праці;

– прагнення до отримання вигоди за допомогою безпосередньої участі у виробництві.

Психології людини-споживача притаманні:

– переважання прагнення отримати задоволення, насолоду, корисність (гедоністичні мотиви);

– намагання задовольнити потреби з мінімальними витратами;

– прагнення випередити інших у масштабах, структурі, якості споживання.

Людина-управлінець психологічно налаштована на:

- утримання досягнутих владних висот, просування ієрархічними владними шаблями;
- реалізацію організаційних здібностей;
- отримання вигоди від досягнутого службового чи соціального положення, статусу.

Людина-виконавець, підпорядкована чужій волі, психологічно схильна:

- демонструвати виконавчу ретельність і лояльність;
- ставити у пряму залежність власний добробут від доброї волі керівництва;
- вважати себе жертвою випадковостей і несправедливості.

Людина-спостерігач має такі психологічні особливості:

- байдужість до усього, що не стосується особистої вигоди і благополуччя;
- отримання задоволення від стороннього спостереження;
- поверхневе судження про об'єкт спостереження, небажання занурюватися у процеси аналізу, вивчення, порівняння.

Психологічна характеристика людини-діяча містить такі ознаки:

- енергійність, мобільність, схильність до особистої участі у різних справах і подіях;
- визнання діяльності як самоцінності поза прямої залежності особистої вигоди від її результатів;
- готовність швидко змінювати вид діяльності, але за умови отримання внутрішнього емоційного задоволення.

Наведені переліки і стислий опис цілей, мотивів, інтересів різних за роллю економічних суб'єктів не може вважатися вичерпним. Він покликаний лише контекстно проілюструвати різноманіття акцентуєваних рис особистостей у їх залежності від виконуваних людиною економічних функцій.

Таким чином, для подальшого аналізу і дослідження форм проявів економічної психології людини внаслідок високої чуттєвості людини до виконуваних нею економічних функцій абстрактної констатації зв'язків між економікою і психологією недостатньо. Такі напрями наукових розвідок, на нашу думку, мають бути зосередженими на аналізі психології учасників різних видів економічної діяльності і різних етапів суспільного виробництва, акторів соціально-економічних процесів і явищ. До таких учасників належать не тільки людина як особистість, але й виробничі колективи, соціальні спільноти і держава.

ЛІТЕРАТУРА

1. Simon H. Rational Decision Making in Business Organizations. *American Economic Review*. 1979. Vol. 69. P. 493–512.
2. Юнг Карл. Психологические типы. URL : https://royallib.com/book/yung_karl/psihologicheskie_tipi.html.
3. Машков В. Н. Психология экономики. Санкт-Петербург : Михайлов, 2001. 187 с.

*ЗОРЯ С. П., кандидат економічних наук, доцент
РОМАНЕЦЬ Г. П., студент*

Полтавська державна аграрна академія

СТРАХОВА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ

Розвиток української економіки залежить від ефективного функціонування її галузей, однією з яких, враховуючи переваги та наявний потенціал, є страхування. Страхова культура – один з найважливіших чинників, що покликаний забезпечити сталий розвиток як галузі, так і окремої страхової компанії. Наразі, з розвитком ринкових відносин питання підвищення рівня страхової культури на вітчизняному ринку страхування є особливо актуальним.

На сьогоднішній день, термін «страхова культура» набув широкого розповсюдження, в той же час, немає єдиного підходу до чіткого змісту цієї дефініції. Так, на думку О. С. Журавки та С. Г. Лопатченко, страхова культура може проявлятися як сукупність виробничих, суспільних, розумових досягнень людства в галузі страхування, відповідних економічному характеру епохи й розповсюджуваних шляхом страхової діяльності, страхової освіти [1]. Виходячи із цього, страхова культура потребує багатоаспектного та системного вивчення. В той же час Т. А. Ротова страхову культуру розглядає крізь призму поширеності серед населення знань, вмінь, навичок та цінностей, які активізують потенційних споживачів страхових послуг до купівлі страхових продуктів [2]. Тобто, це трактування в основному зводиться до ступеня інформованості населення стосовно наявних послуг у сфері страхування.

Погоджуючись із визначеннями вчених-економістів, слід зазначити, що, на нашу думку, рівень страхової культури, в першу чергу, залежить від

фінансової грамотності населення, доступності страхових послуг та є в цілому відбитком суспільної культури.

Основними показниками, які певною мірою характеризують рівень страхової культури є частка витрат на страхування у загальному обсязі витрат населення, середня вартість страхової премії в розрахунку на одного громадянина, загальний обсяг премій на душу населення, співвідношення між вартістю страхових премій фізичних та юридичних осіб, співвідношення між страховими преміями та страховими виплатами (рівень страхових виплат), структура страхових премій в розрізі галузей страхування (особисте страхування, майнове та страхування відповідальності).

Водночас, одним із показників стану страхового ринку, який свідчить про роль страхової галузі в економіці країни, а також рівень страхової культури, є частка валових страхових премій у відношенні до ВВП. Так, у 2018 р. рівень цього показника становив лише 1,4 %, що на 0,3 % менше порівняно із 2014 р. [3]. Для прикладу, в Австралії частка страхових премій у ВВП становить близько 16 %, у Великобританії 15 %, в Японії більше 10 % та до 8 % у США [4]. Наведені дані дають підстави зробити висновок стосовно досить низького рівня страхової культури в Україні та недостатній обсяг реальних доходів як юридичних так і фізичних осіб. В той же час, страхові компанії не в повній мірі та з низькою ефективністю використовують власний потенціал, а укладені договори носять здебільшого короткостроковий характер, що не створює можливості для подальшого довгострокового інвестування в реальну економіку. Про низький рівень страхової культури населення України свідчить той факт, що у структурі страхових премій станом на кінець 2018 р. частка валових страхових премій зі страхування життя становила лише 7,9 %. Значення

аналогічного показника розвинених країн ЄС коливається в межах 80–90 %).

Проте, на фоні суттєвого зменшення чисельності страхових компаній в Україні (із 382 компаній у 2014 р. до 281 у 2018 р.), досить позитивним є факт збільшення вартості валових страхових премій на 22600,2 млн. грн, або на 84,4 % [3]. Доцільно зазначити, що останні зміни відбулися на фоні збільшення кількості укладених договорів страхування із 134713,2 тис. одиниць у 2014 р. до 201077,5 тис. одиниць у 2018 р. (на 49,3%), а також, збільшення вартості сплачених страхових платежів за довгостроковими програмами страхування. Наведена інформація свідчить про намічені позитивні тенденції стосовно підвищення рівня страхової культури в Україні. Також позитивним фактом є збільшення рівня валових страхових виплат із 18,9 % у 2014 р. до 26,1 % у 2018 р. Проте, слід зазначити, що рівень як валових, так і чистих виплат в цілому по страховому ринку України є значно нижчим порівняно із значенням аналогічного показника країн Європи (65–80 %) [4]. Стосовно співвідношення між вартістю страхових премій фізичних та юридичних осіб, слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду основна кількість договорів була укладена із страхувальниками-фізичними особами.

Серед основних ідентифікованих нами проблем, що стоять на заваді розвитку страхового ринку в Україні, є, в першу чергу, низький рівень довіри населення до страхових компаній, низький рівень платоспроможного попиту, а також низький рівень фінансової грамотності.

Враховуючи зазначене нами вище, в контексті сьогодення досить важливе значення має популяризація страхової культури. З метою вирішення цієї проблематики, доцільним є активізація інформування населення щодо економічної діяльності страховиків, а також особливостей страхових продуктів не лише з позиції отримання страхового захисту, а і як альтернативного джерела збереження та накопичення реальної вартості

власних активів. В той же час, підвищення страхової культури та ролі страхування в економіці є можливим лише за умови удосконалення нормативно-правової бази (гармонізації українського законодавства у сфері страхування до вимог ЄС), а також стабілізації політичної та економічної ситуації в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жукова О. С., Лопатченко С. Г. Страхова культура як один із чинників впливу на розвиток страхування. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4102>.
2. Ротова Т. А., Тринчук В. В. Культура страхування. *Страхова справа*. 2004. № 4. С. 28–30.
3. Інформація Національної комісії що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг про стан і розвиток страхового ринку України : веб-сайт. URL : <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html> (дата звернення: 10.03.2020).
4. Insurance Europe : веб-сайт. URL : <http://www.insuranceeurope.eu/> (дата звернення: 10.03.2020).

*НЕПОКУПНА Т. А., кандидат економічних наук, доцент
ЩЕРБИНА Є. С., студентка*

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ІНДИВІДУАЛІЗМ І КОЛЕКТИВІЗМ ЯК МЕНТАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАРОДІВ

Вважається, що у поведінці українців дедалі помітніше виявляють ринково зорієнтовані риси ментальності, а саме: раціоналізм у поведінці, індивідуалізм, самостійність, готовність до ризику, прагнення заробляти і робити інвестиції, бажання жити краще, здоровий кар'єризм тощо. Такі зміни уможливають упорядкування системи цінностей нової, ефективної української економіки.

Чимало дослідників називають «індивідуалізм» однією з ментальних рис українців [1, с. 223; 2–5]. Виокремлюючи цю рису, їй надають здебільшого позитивного сенсу: вважається, що індивідуалізм дається взнаки і як волелюбність (нескореність, незалежність, самостійність), і як хазяйновитість (працелюбність, ощадливість, почуття власника), і як честолюбство (прагнення до самовиявлення, наполегливість, спрямованість, «упертість»), і як оптимізм (упевненість, переконаність, життєрадісність, веселість, жартівливість), і як інтровертизм (самозаглибленість, філософічність душі, ліризм, пісенність) тощо [5].

Виміром індивідуальних цінностей як сукупності ментальних рис різних народів займався Герд Хофстеде (1928–2020) – нідерландський соціолог, соціальний психолог, засновник порівняльних міжкультурних досліджень. Запропонована ним методика включає кілька показників, що демонструють вплив цінностей на поведінку людей і суспільства в цілому. Це такі: дистанція влади, індивідуалізм/колективізм,

маскулінність/фемінність, уникання невизначеності, орієнтація на майбутнє, стриманість/заохочення [6]. Зосередимося саме на показникові «індивідуалізм/колективізм» та порівняємо деякі країни, які потрапили у дослідження [7]. Для порівняння візьмемо Україну, Росію, країни Балтії (всі – колишні країни СРСР; інші країни колишнього союзного утворення в дослідження не потрапили), Великобританію, Францію, Німеччину – економічно потужні європейські країни, США – одну з найпотужніших економік світу.

Таблиця 1

Значення показника «індивідуалізм/колективізм» за результатами дослідження Country comparison [7]

№ пп	Країна	Кількість балів
1.	Україна	25
2	Росія	39
3.	Естонія	60
4.	Латвія	70
5.	Литва	60
6.	Великобританія	89
7.	Франція	71
8.	Німеччина	67
9.	США	91

Показник «індивідуалізм/колективізм» свідчить про ступінь взаємозалежності, який підтримується суспільством серед своїх членів, тобто якими термінами – «Я» або «Ми» – визначається самооцінка людей у взаємовідносинах. Так, в індивідуалістичних суспільствах люди повинні самостійно піклуватися про себе та свою родину. У колективістських суспільствах люди належать до «груп», в яких піклуються про них в обмін на лояльність. Опис результатів (25 балів зі 100) проведеного дослідження

в Україні засвідчив таке: «якщо українці планують виїхати зі своїми друзями, вони буквально скажуть «Ми з друзями» замість «Я та мої друзі». Сім'я, друзі, сусіди надзвичайно важливі для вирішення завдань повсякденного життя. Відносини мають вирішальне значення для отримання інформації, знайомства або успішних переговорів. Вони повинні бути особистими, автентичними та довірливими, перш ніж можна буде зосередитися на завданнях, та спиратися на обережний стиль спілкування» [8]. Тобто українці радше тяжіють до колективізму, а не індивідуалізму.

Росіяни зі своїми 39 балами отримали такі ж характеристики, що й українці [9].

Населення країн Балтії, колишніх республік колишнього СРСР, демонструє високі показники індивідуалізму (табл. 1). Це – країни-індивідуалісти з показниками 60, 70 балів. Так, серед естонців (60 балів) існує тверде переконання щодо особистої відповідальності, власних досягнень і вкладу кожного для досягнення самореалізації. Більшість естонців вважають, що кожному має бути дозволено займатися своєю справою. Виробничі ситуації більшою мірою визначаються орієнтацією на завдання, а не на відносини. Досягнення відображаються безпосередньо на відповідальній за виконання завдань особі. З огляду на слабо згуртовані соціальні рамки індивідуалістичних країн, прогрес в житті не залежить від того, наскільки добрі, гармонійні чи лояльні між членами суспільства відносини. Чеснотами є прозорість і чесність. Тому естонці, як правило, є прямими комунікаторами, тобто вони зазвичай говорять те, що мають на увазі, і мають на увазі те, що говорять, а час для розмов у них обмежений [10].

У Латвії (70 балів) і Литві (60 балів) сильним ідеалом є нуклеарна сім'я і близькі члени сім'ї, які зазвичай регулярно спілкуються, поважаючи особистий простір один одного. Дітей вчать брати на себе відповідальність

за свої дії і вважають їх молодими людьми в ранньому віці. У країні спостерігалось зростання індивідуалізму з моменту здобуття незалежності в 1990 році із-за збільшення національного багатства, представленого меншою залежністю від традиційного сільського господарства, більш сучасними технологіями, більшим міським життям, більшою соціальною мобільністю, кращою системою освіти. Сьогодні нове покоління працівників більш зосереджено на власній діяльності, ніж на групах. Незважаючи на певну нерішучість у висловленні своєї думки, латиші говорять прямо, без перебільшення або применшення, що є ознакою індивідуалізму. Вони терпимі до того, що роблять інші люди, якщо це їх не дратує; що ви робите і як ви живете, ваше життя – це ваша справа [11–12].

Великобританія має 89 балів, що свідчить про високу індивідуалістичність та приватність. З раннього віку дітей вчать думати самостійно і дізнаватися, у чому полягає їхня унікальна мета в житті, як вони можуть зробити унікальний внесок у розвиток суспільства. Шлях до щастя знаходиться в особистих досягненнях. У міру того, як багатство Британії збільшувалося впродовж останнього десятиліття, відбулося посилення культури «Я» [13].

У Франції (71 бал) індивідуалізм проявляється у тому, що батьки роблять своїх дітей емоційно незалежними щодо груп, в які вони входять, тобто з дитинства прищеплюється навик дбати лише про себе і свою сім'ю. Французи формально слухняні, при цьому їм притаманне неприйняття влади, оскільки вважають, що еволюція не може змінитися, окрім як за допомогою страйків, повстань і революцій. Роботодавці та профспілки не спілкуються один з одним. Французи проводять чітке розмежування між роботою та особистим життям. Вони вважають за краще залежати від центрального уряду, безособового центру влади, який не може так легко вторгтися в їхнє особисте життя. За часів кризи виникає необхідність

сильного лідерства. Французи мотивовані бути кращими у своїй професії, тому вони очікують поваги до того, що вони роблять [14].

Німецьке суспільство також індивідуалістичне (67 балів). У невеликих сім'ях основна увага приділяється відносинам батьків і дітей. Існує сильна віра в ідеал самореалізації. Лояльність заснована на особистих уподобаннях людей, а також на почутті обов'язку і відповідальності. Це визначається договором між роботодавцем і працівником. Комунікація є однією з найбільш прямих в світі, ідеал – бути «чесним, навіть якщо це завдає болю» [15].

США – одна із самих індивідуалістичних культур у світі (91 бал зі 100) ґрунтується на передумові «свобода і справедливість для всіх». Чіткий акцент на рівних правах у всіх аспектах американського суспільства і уряду. В американських організаціях ієрархія встановлена для зручності. Є начальники, але менеджери покладаються на окремих співробітників і команди, на їхній досвід. Як менеджери, так і співробітники очікують, що з ними будуть консультуватися, вони часто обмінюються інформацією. У той же час спілкування є неформальним, прямим і певною мірою заснованим на участі. Суспільство слабо згуртоване, люди очікують, що інші будуть піклуватися тільки про себе і свої найближчі сім'ї, не повинні (надто сильно) покладатися на підтримку владу. У США часто буває важко встановити глибокі дружні стосунки. Американці звикли вести справи або спілкуватися з людьми, яких вони погано знають. Отже, американці не соромляться звертатися до своїх потенційних колег для отримання або пошуку інформації. У діловому світі співробітники повинні бути самостійними і проявляти ініціативу. Крім того, в економіці, заснованій на обміні, найм, просування по службі і рішення засновані на заслугах або свідченні того, що людина зробила або може зробити [16].

Таким чином, характеристики населення країн, в яких, відповідно до методики Герда Хофстеде, присутній високий ступінь індивідуалізму

засвідчують дещо інші, відмінні від декларованих вітчизняними дослідниками якостей риси «індивідуалізм», поведінкові аспекти населення щодо самоідентифікації, взаємовідносин, комунікацій, відповідальності тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Упоряд. М. Шафовал. 3-тє вид., стер. Київ : Знання, 2006. 341 с.
2. Ємельянова І. А. Соціально-історичні аспекти формування української ментальності. URL : [www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > cgiirbis_64](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgiirbis_64).
3. Саліженко О. Індивідуалізм, який рве на шмаття. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/03/11/3796461/>.
4. Магас В. Індивідуалізм як ідея нації. URL : <https://zbruc.eu/node/64690>.
5. Нельга О. В. Українська етносоціологія: навчальний посібник. Ч. 1 К. : Персонал, 2015. 539 с. URL : https://pidruchniki.com/73912/sotsiologiya/individualizm_viznachalna_dvoyista_oznaka_ukrayinskoyi_mentalnosti.
6. Хофстеде, Герт. URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/Хофстеде,_Герт.
7. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/>.
8. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/ukraine/>.
9. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/russia/>.
10. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/estonia/>.
11. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/latvia/>.
12. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/lithuania/>.
13. Counry comparison. URL: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/the-uk/>.
14. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/france/>.
15. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/germany/>.
16. Counry comparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/the-usa/>.

*САКАЛО О. Є., кандидат історичних наук, доцент
ЩЕРБИНА А. В., студентка*

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

МОЖЛИВИЙ ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СВІТОВУ ТА УКРАЇНСЬКУ ЕКОНОМІКУ

Пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2, розпочалася з грудня 2019 р. після фіксації у китайському місті Ухань перших випадків пневмонії невідомого походження. У січні 2020 р. випадки інфікування були зафіксовані в усіх провінціях Китаю, а в лютому хвороба поширилася на десятки країн світу. 11 березня 2020 р. Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила, що захворювання набуло характеру пандемії, тобто сильної епідемії, що має загальносвітовий масштаб [1]. За даними на початок квітня 2020 р. кількість інфікованих у світі перевищила 1 млн. осіб і продовжує зростати.

Заходи, які почали застосовувати уряди різних країн для протидії поширенню хвороби, передбачали введення суворого карантину, що суттєво позначилося на функціонуванні різних соціальних інститутів, зокрема, й економіки. Значні обмеження, що були введені у сфері пересування громадян (як у середині країни, так і на міжнародному рівні), проведенні масових заходів, міжнародного транспортного сполучення тощо, спричинили яскраві негативні, депресивні наслідки як для національних економік (особливо країн другого та третього світу), так і для світової економіки в цілому. Високий рівень глобалізованості сучасного світу водночас сприяв і швидкому поширенню епідемії, і негативній ланцюговій реакції у світовій економіці.

Наразі складно точно оцінити та спрогнозувати економічні втрати і України, і світу в цілому від пандемії, але дещо вже можна цілком впевнено констатувати.

Внаслідок самоізоляції людей вдома та суттєвих обмежень їхнього пересування як запобіжних заходів, припинили свою роботу заклади сфери обслуговування, культури, освіти, спорту тощо. Деякі райони Європи фактично повністю закриті і там здійснюється економічна діяльність лише першої необхідності (наприклад, виробництво продуктів харчування, медикаментів тощо). Отже, обсяги виробництва і, відповідно, ВВП суттєво падають. Так, наприклад, за прогнозом «The Wall Street Journal» у найбільш песимістичному варіанті ВВП США зменшиться на 10 %, що буде найбільшим падінням із часів Великої депресії 1929–1933 рр. На кінець березня 2020 р. вже 10 млн. американців звернулися із заявками на отримання допомоги по безробіттю, що є сумним рекордом [2]. У січні та лютому 2020 р. Китай повідомив про падіння доданої вартості виробництва на 13,5 %. Якщо припустити, що цей негативний шок призведе до падіння ВВП на 15 % за перший квартал, після чого все ж таки почнеться швидке відновлення, то прямий негативний вплив від коронавірусу для китайської економіки спричинить втрату 3,75 % ВВП на кінець 2020 р. Це дуже значне падіння порівняно з 5,8 % зростання, що були спрогнозовані МВФ на початку 2020 р. Інші східноазіатські країни, зокрема, Південна Корея та Японія, постраждали менше, тому втрати ВВП вірогідно будуть не такі великі.

Також сильно постраждають економіки країн, що мають у своїй структурі значну частку сфери послуг, особливо туризму, громадського харчування та розваг – Італія, Іспанія, Австрія та ін. Наприклад, в Італії ці галузі складають до 7 % ВВП.

Якщо карантинні заходи триватимуть більше одного місяця, то це може призвести до 10 % падіння ВВП у загальносвітовому масштабі за результатами 2020 р. [3]. Це вдвічі більше, аніж, наприклад, падіння європейського ВВП за наслідками світової економічної кризи

2008–2009 рр. Загалом, у світі помітне значне падіння попиту на більшість товарів (окрім товарів першої необхідності). Також ринок зменшується внаслідок негативних очікувань споживачів – люди бояться втратити роботу та доходи бізнесу. Зупиняються цілі виробництва, тимчасово, через заходи з обмеження вільного переміщення товарів та людей, закриваються міжнародні торгівельні канали.

Якщо говорити про вплив пандемії COVID-19 на економіку України, то нам слід очікувати значних труднощів, зокрема, зменшення інвестицій, зростання інфляції, падіння світових цін на деякі товари, що складають основу вітчизняного експорту (наприклад, метал). Загалом прогнозоване падіння українського експорту та імпорту внаслідок рецесії світової економіки становитиме 15–25 %.

І в цей скрутний час дуже важливу роль повинна відіграти зважена, продумана державна соціальна та економічна політика. За допомогою різних монетарних та фіскальних інструментів повинна забезпечуватися стабільність національної валюти. Уряд повинен розробити заходи, спрямовані на підтримку малого та середнього бізнесу (як найбільш вразливих для кризи) й, безумовно, подбати про малозабезпечених громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. ВООЗ оголосила про пандемію коронавірусу в світі. URL : <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/koronavirus-pandemiya-ostanni-novini-50075043.html>
2. Число заявок на пособия по безработице в США побил рекорд 1982 года. URL : <https://www.rbc.ru/economics/26/03/2020/5e7ccd0c9a794718b07a2b1a>.
3. Шепотило О. Вплив COVID-19 на світову економіку та зовнішню торгівлю України. URL : https://voxukraine.org/uk/vpliv-covid-19-na-svitovu-ekonomiku-ta-zovnishnyu-torgivlyu-ukrayini/?fbclid=IwAR35EhkZcgkeokMpCKupD2YvND51gVgfhicqRDtSISZNE5SFLx6zjNJ_WNY.

ГОДЗЬ О. О., магістр економіки

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Голова правління ОСББ

ПРОБЛЕМА ЗМЕНШЕННЯ ЕНЕРГОВИТРАТ У БАГАТОКВАРТИРНОМУ БУДИНКУ

Реформа житлово-комунального господарства в Україні передбачає створення ОСББ. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку – це юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна [1]. Метою створення ОСББ є забезпечення і захист прав співвласників та дотримання їхніх обов'язків, належного утримання та використання спільного майна, забезпечення своєчасного надходження коштів для сплати всіх платежів, передбачених законодавством та статутними документами [1].

Відповідно до типової процедури у травні 2017 р. рішенням загальних зборів жителів було створено ОСББ «Лідова 5», затверджено його статут, обрано голову правління та ревізійну комісію, визначено розмір внесків і платежів, які щомісячно мають сплачувати жителі – співвласники будинку. Ці кошти передбачають утримання спільного майна, за необхідності його реконструкцію і реставрацію, проведення поточного і капітального ремонтів, а також технічне переоснащення.

Перед новоствореним ОСББ постало чимало питань, які впродовж тривалого часу не вирішувалися ЖЕК. Їх необхідно було вирішувати з огляду на нагальність і пріоритетність. Так, у зв'язку з постійним

зростанням цін на енергоресурси, актуальним практично для всіх жителів багатоквартирних будинків є зменшення енерговитрат. Проведене тепловізійне обстеження нашого будинку виявило проблемні місця в теплоізоляції будинку: це вікна, стіни, дах, інші конструкції. Як засвідчив енергоаудит, найпроблемнішими місцями, які пропускають холодне повітря всередину будинку і квартир, виявилися стики стін по периметру вікон, скоси, ніші під радіаторами у під'їздах.

Спеціалісти запевняють, що «правильна» теплоізоляція дозволить знизити тепловитрати до 60 % [2]. Очевидно, що самотужки, за рахунок власного бюджету, жодне ОСББ не має змоги провести теплоізоляційні роботи.

У період 2014–2019 рр. для ОСББ діяла розроблена Держенергоефективності Урядова програма «теплих кредитів». Програмою було передбачено відшкодування з держбюджету у таких розмірах: 20 % суми кредиту (але не більше 12 тис. грн.) на придбання негазових/неелектричних котлів для фізичних осіб; 40 % суми кредиту (але не більше 14 тис. грн. в розрахунку на одну квартиру) для ОСББ/ЖБК, як юридичних осіб, для загальнобудинкових заходів [3].

Новостворений Державний Фонд Енергоефективності функціонує відповідно до Закону України «Про Фонд енергоефективності» [4] з метою підтримки ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів стимулювання і підтримки здійснення заходів з підвищення рівня енергетичної ефективності будівель та енергозбереження, зокрема в житловому секторі, з урахуванням національного плану щодо енергетичної ефективності, зменшення викидів двоокису вуглецю з метою виконання Паризької угоди, впровадження *acquis communautaire* Європейського Союзу та Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері енергоефективності [5].

Наглядовою радою Фонду у серпні 2019 р. була затверджена Програма «Енергодім», яка діятиме на всій території України до 31.12.2023 р. «Енергодім» – це програма часткового відшкодування витрат на заходи з енергоефективності в багатоквартирних будинках. Вона визначає умови та порядок надання державною установою «Фонд енергоефективності» грантів бенефіціарам для часткового відшкодування прийнятних витрат, пов'язаних із здійсненням заходів з енергоефективності [5]. У 2020 році Фонд енергоефективності матиме близько 4 млрд. грн, які будуть доступні для кожного ОСББ [6].

Також на позачерговій сесії Полтавської міської ради у грудні 2019 р. депутати проголосували за Програму підтримки ОСББ на найближчі 5 років, розроблену заступником міського голови з питань ЖКГ О. Чепурко разом із представниками об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. Програма передбачає допомогу на утримання житлового фонду за допомогою співфінансування: міська влада виділятиме 70% коштів, мешканці – 30% [7]. Хоча запланованих на 2020 р. виділених 40 млн. грн. вистачить лише на декілька ремонтів [8], тому потрібні правила визначення черговості ремонтів.

Таким чином, потреба у теплоізоляції будинків є, програми фінансування таких проєктів існують, але вимоги і процедура отримання фінансування ускладнена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 10, ст. 78). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>.
2. Як знизити енерговитрати будинку. URL : <https://rdmarket.com.ua/ua/news/109-rd-energoaudit-rus/>.
3. Державна підтримка енергозбереження - програма «теплих кредитів». URL : <http://saee.gov.ua/uk/consumers/derzh-pidtrymka-energozabespechenya>.

4. Закон України «Про Фонд енергоефективності. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19>.
5. Фонд енергоефективності. URL : <https://eefund.org.ua/about-us>.
6. Скляр Р. Утеплення багатоквартирних будинків: як уряд може допомогти ОСББ. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/12/4/654325/>.
7. Полтавські ОСББ отримали підтримку. URL : <http://www.rada-poltava.gov.ua/news/39254732/>.
8. У Полтаві прийняли програму підтримки ОСББ: як вона працюватиме. URL : <https://poltava.to/news/53741/>.

ПУШКО Є. І., психолог

Центр психічного здоров'я КП «Полтавська обласна клінічна психіатрична лікарня імені О. Ф. Мальцева Полтавської обласної Ради»

аспірант

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

**ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНИХ
СТРУКТУР ОБРАЗУ СВІТУ
ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ
(НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ ПНПУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА)**

Сьогодні, у зв'язку з глибокими і швидкоплинними соціально-економічними змінами, що відбуваються в нашій країні, сподіваннями на демократизацію й гуманізацію суспільства, значимість професій соціономічного типу («людина – людина» [3]) різко зросла. Професії цього типу пов'язані з медичним обслуговуванням, навчанням і вихованням, побутовим обслуговуванням, правовим захистом тощо. А оскільки в цих сферах соціальної практики засобом професійної діяльності виступає сама особистість фахівця, пильної уваги потребують і особливості процесу особистісно-професійного самовизначення, і умови, які на нього впливають, і, передусім, світобачення представників гуманістичної професії, їхні смисложиттєві орієнтації.

Ми вважаємо, що науковий інтерес становить вивчення психологічних особливостей образу світу серед представників соціономічної професії. Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що категоріальні структури образу світу в представників соціономічних професій суттєво відрізняються від подібних структур у представників інших професій. У зв'язку із цим одним із етапів дослідження нами було

визначено аналіз категоріальних структур образу світу серед майбутніх педагогів.

Емпіричною базою дослідження виступив Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Опитуванням було охоплено 30 студентів таких факультетів: філології та журналістики, психолого-педагогічного та фізико-математичного. Опитування відбувалось на IV курсі. Віковий діапазон вибірки становив 20–22 роки. Серед досліджуваних, більшість із яких уже працюють за фахом, було 4 хлопці та 26 дівчат.

Дослідження проводилось на таких етапах: 1) постановка гіпотези та попередній аналіз літератури; 2) вибір методики дослідження; 3) процедура збору даних; 4) обробка результатів.

Для проведення емпіричного дослідження була розроблена психосемантична методика [2], яка дозволяє певною мірою реконструювати категоріальні структури індивідуальної свідомості, а саме 16 категорій: «важливе – неважливе», «визначене – невизначене», «закономірне – випадкове», «впорядковане – хаотичне», «зрозуміле – незрозуміле», «корисне – некорисне», «логічне – інтуїтивне», «моральне – аморальне», «гарне – погане», «приємне – неприємне», «просте – складне», «раціональне – емоційне», «справедливе – несправедливе», «стійке – мінливе», «легке – важке», «унікальне – типове».

За допомогою багатомірного шкалювання відбувалася побудова 15 суб'єктивних семантичних просторів, тобто дослідницьких моделей структури індивідуальної свідомості, на основі якої і відбувається сприймання людиною об'єктів, їхня класифікація та порівняння: «Я (в даний момент, тут і зараз, як представник професії)», «Я через 10 років (у професії)», «Я в минулому», «Цілі (у роботі)», «Засоби», «Права (як представника професії)», «Обов'язки (як представника професії)», «Матеріальні умови праці», «Соціальні умови праці (Я в

колективі/стосунки з іншими/стиль керівництва та ін.)», «Мої знання та вміння», «Продукт діяльності», «Мій світогляд (у системі професійної діяльності, його роль)», «Емоції (в системі професійної діяльності)», «Потреби (в системі професійної діяльності)», «Мій характер (його роль у професійній діяльності)».

За інструкцією розробленого нами опитувальника, студентам пропонувалося оцінити виділені курсивом поняття за п'ятибальною шкалою від -2 до +2, де -2 відповідає правому полюсу, а +2 – лівому. Якщо складно оцінити поняття за допомогою лівого або правого прикметника, то треба було обвести «0».

Обробка результатів включала створення 15 таблиць з даними по окремих категоріях. Варто зазначити, що показники для категорій «закономірне» та «впорядковане» виявилися абсолютно ідентичними для всіх показників у всіх таблицях. Після цього було створено загальну таблицю із середніми даними, тобто сумарну матрицю (16 категорій на 15 семантичних просторів). Обчислення відбувалося за допомогою програми статистичного аналізу SPSS, шляхом факторного аналізу [2], який включав поворот даних за програмою Varimax. У результаті цього було виділено найсуттєвіші категорії, що були об'єднані в 3 фактори.

До першого фактора (відсоток дисперсії – 36,48) увійшли найбільші за значенням категорії логічного, раціонального та корисного, тому цей фактор ми пропонуємо назвати «когнітивно-раціональним». Раціональність у представників соціономічних професій часто є однією з найважливіших рис, особливо в процесі комунікації, яка і є основою їхньої професійної діяльності. Це особливо видно в різних аспектах менеджменту, оскільки ці форми діяльності побудовані саме на раціоналізмі, принципах домінування логіки та здорового глузду над емоційністю або особистими враженнями, примхами тощо.

Для другого фактора (відсоток дисперсії – 20,988) домінуючими виявилися категорії простого, легкого та типового. Пропонуємо назвати його «когнітивною простотою», за назвою домінуючого компонента. Імовірно, одним із факторів вибору професії для майбутніх педагогів у нашому випадку став принцип простоти й легкості навчання. Далі, під час роботи за фахом, педагог має навчитися пояснити складні речі простими словами. Дотримання принципу леза Оккама (з набору наявних еквівалентних моделей будь-якого явища слід вибрати найпростішу) має велике значення для представників соціономічних професій, щоб у процесі спілкування не перевантажувати учня, пацієнта, клієнта та ін. зайвою інформацією.

До третього фактора (відсоток дисперсії – 18,232) увійшли найбільші за значенням категорії морального, гарного та визначеного. Цей фактор, що поєднує етичні та естетичні категорії, можна назвати «етико-естетичним» або «культурним». Він охоплює рівень моралі, естетичного виховання, розвитку, обізнаності, інтелекту, чуттєвості, почуття прекрасного, етикет тощо.

Розглянемо тепер розподіл суб'єктивних семантичних просторів у майбутніх педагогів у факторному просторі, що задається осями 1-го («когнітивно-раціонального») та 2-го фактора («когнітивної простоти»). За основу розподілу береться психосемантичне дослідження мотивації хакерів, здійснене А. Є. Войскунським, В. Ф. Петренком та О. В. Смиисловою [1]. Вісь Х – Фактор 1, Вісь Y – Фактор 2.

За першим («когнітивно-раціональним») фактором найбільше позитивне навантаження мають такі моделі: «Обов'язки (як представника професії)», «Матеріальні умови праці», «Потреби (в системі професійної діяльності)», дещо менше позитивне навантаження несуть «Права», «Цілі», «Продукт діяльності», «Мої знання та вміння», «Соціальні умови праці (Я в колективі/стосунки з іншими/стиль керівництва та ін.)». На негативному

полюсі знаходиться простір «Я в минулому», негативне навантаження також мають «Я (в даний момент, тут і зараз, як представник професії)», «Мій світогляд (у системі професійної діяльності, його роль)», «Мій характер (його роль у професійній діяльності)», «Емоції», «Засоби», «Я через 10 років (у професії).

За другим фактором («когнітивною простотою») найбільше позитивне навантаження мають такі моделі: «Соціальні умови праці (Я в колективі/стосунки з іншими/стиль керівництва і т.д.)», «Емоції» та «Права». Також у позитивному просторі тут розташовані «Матеріальні умови праці», «Мій характер», «Мої знання та вміння». Майже нейтральними є моделі «Я в минулому», «Потреби» та «Мій світогляд». На негативному полюсі знаходяться «Обов'язки (як представника професії)», негативне навантаження також мають «Засоби», «Цілі», «Продукт діяльності», «Я (в даний момент, тут і зараз, як представник професії)», «Я через 10 років (у професії)», що свідчить про невпевненість учасників опитування у власній професії та її перспективах.

Виходячи з даних дослідження, можемо зробити висновок, що у студентів, які брали участь в опитуванні:

1) простежена схильність до стандартності мислення, виявлена висока орієнтація на суспільну користь та етико-естетичні цінності;

2) семантичні простори «Цілі» та «Продукт діяльності» майже накладаються один на інший (це логічно, адже людина є і метою, і продуктом діяльності представників соціономічних професій);

3) простори «Мої знання та вміння», «Соціальні умови праці (Я в колективі/стосунки з іншими/стиль керівництва та ін.)» мають суто позитивне семантичне навантаження;

4) на прикладі негативного навантаження просторів «Мій світогляд (у системі професійної діяльності, його роль)», «Я (в даний момент, тут і

зараз, як представник професії)», «Я через 10 років (у професії)» та «Я в минулому» виявлена невизначеність щодо перспектив професії, інфантилізм або певне розчарування в обраному професійному шляху. Останній результат може бути пов'язаний як із зовнішніми проблемами життя, так і з внутрішніми процесами особистості.

Проведене опитування виявило проблеми із профорієнтацією у конкретних студентів IV курсу ПНПУ імені В. Г. Короленка. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на опитування представників соціономічних професій, зокрема педагогів, які мають досвід роботи за фахом не менше 5 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войскунский А. Е., Петренко В. Ф., Смыслова О. В. Мотивация хакеров: психосемантическое исследование. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24. № 1. С. 104–118.
2. Дробот О. В. Психосемантична теорія свідомості у вітчизняній психології як основа психосемантичного дослідження. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. Том. X (Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія). Вип. 25. С. 110–120.
3. Климов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях. М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1995. 224 с.
4. Климчук В. О. Факторний аналіз: використання у психологічних дослідженнях. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 8. С. 43–48.

ГАЙДАБУРА О. М., магістрантка

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

МІСЦЕВА СОЦІАЛЬНА ПРОГРАМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО ГОСТРИХ ПРОБЛЕМ В ОТГ

Словосполучення «соціальна проблема» почали використовувати на початку XIX ст. у західному суспільстві для визначення нерівномірного розподілу багатства [1]. На сьогодні соціальні (або суспільні) проблеми визначають як явища, процеси, ситуації, які прямо чи опосередковано впливають на людину і, з точки зору значного числа членів спільноти, є досить серйозними проблемами, які вимагають колективних зусиль щодо їх подолання [2, 3].

Стадії розвитку соціальних проблем визначив і описав Герберт Блумер (1900–1987) – американський соціолог та соціальний психолог. Соціальні проблеми, на його думку, виникають як соціальне явище або проблемна ситуація. Свого статусу набувають лише у випадку їх усвідомлення суспільством з наступною легітимізацією – процес визнання соціальними суб'єктами значущості соціальної проблеми та її впливу на суспільство. Наступною стадією є мобілізація суспільства щодо соціальної проблеми, адже доля соціальної проблеми суттєво залежить від того, що відбуватиметься в ході процесу мобілізації. Ще однією стадією розвитку соціальної проблеми є формування офіційного плану дій стосовно проблеми, а останньою стадією розвитку соціальної проблеми є реалізація офіційного плану дій [4, с. 17–25].

Процес децентралізації в Україні сприяв утворенню у Гадяцькому районі Полтавської області 21 червня 2016 р. Сергіївської об'єднаної територіальної громади, в яку увійшло 13 населених пунктів (села

Сергіївка, Вечірчине, Лободине, Калинівщина, Чернече, Розбишівка, Веселе, Крамарщина, Качанове, Вирішальне, Новоселівка, Дачне, Степове) із 2994 жителями. Сергіївська сільська рада від імені територіальної громади і всіх мешканців сіл має прагнення створити правові основи громадської єдності та ефективного управління територіальною громадою; зберегти для майбутніх поколінь історичні, культурні та природні надбання; забезпечити достойний рівень комунальних, соціальних, гуманітарних та інших послуг в межах території громади; сформувати бережливе ставлення всіх мешканців громади до власних та колективних ресурсів; зберегти та посилити місцевий патріотизм; базуватися на історичних традиціях місцевого самоврядування; керуватися Конституцією України та законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5].

Для вирішення соціальних проблем, які існують в ОТГ, функціонує комплексна соціальна програма «Турбота», метою якої є посилення соціального захисту та фінансової підтримки окремих категорій громадян та вирішення їх найбільш болючих проблем [6]. Програма спрямована на реалізацію конституційного права жителів ОТГ на соціальний захист, належний рівень життя. Таке може бути забезпечено шляхом надання одноразової допомоги найменш соціально-захищеним громадянам громади. До таких категорій громадян у Сергіївській ОТГ належать учасники різних бойових дій у різні часи; жителі з онкологічними патологіями та захворюваннями, які потребують постійного дорогого медикаментозного лікування; громадяни які постраждали внаслідок пожегу; учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; громадяни, яким потрібна допомога на поховання у зв'язку із загибеллю (смертю) особи [6].

Фінансування комплексної соціальної програми «Турбота» здійснюється відповідно до законодавства України за рахунок коштів бюджету ОТГ та інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

Передбачається витратити 129,300 грн. матеріальної допомоги вищезазначеним категоріям громадян. Очікуваними результатами виконання цієї програми є можливість забезпечення соціального захисту окремим категоріям громадян, які потребують допомоги та соціальної підтримки, вирішити їхні найбільш гострі та болючі проблеми.

Таким чином, децентралізація як передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування [7] уможливила зосередити територіальним громадам увагу на тих категоріях населення, які причетні до соціальної проблеми: це люди, стан або діяльність яких визначається існуванням соціальної проблеми, для яких вона має специфічне значення [8, с. 106].

ЛІТЕРАТУРА

1. Schwartz H. On the Origin of the Phrase «Social Problems». *Social Problems*. Vol. 44. N 2. May 1997.
2. Бест Дж. Конструкционистский подход к исследованию социальных проблем. Контексты современности : Хрестоматия / Сост. и общ. ред. С. А. Ерофеева. Казань : Изд-во Каз. ун-та, 2001. С. 164–175.
3. Блумер Г. Социальные проблемы как коллективное поведение. Контексты современности : Хрестоматия / Сост. и общ. ред. С. А. Ерофеева. Казань : Изд-во Каз. ун-та, 2001. С. 150–159.
4. Герберт Блумер. Социальные проблемы как коллективное поведение / Социальные проблемы: конструкционистское прочтение / Сост. И. Г. Ясавеев. Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 2007. – 276 с.
5. Сергіївська об'єднана територіальна громада. URL : <http://sergiyvskara.gov.ua/gromada>.
6. Комплексна Програма «Турбота» на 2019 рік. URL : <http://sergiyvskara.gov.ua/vlada/prohramy/615-kompleksna-prohrama-turbota-na-2019-rik>.
7. Навіщо децентралізація? URL : <https://decentralization.gov.ua/about>.
8. Симонова Т. М. Структура социальной проблемы и ее анализ. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 18 (156). Философия. Социология. Культурология. Вып. 12. С. 103–107.

РЕЦЬ О. В., магістрант

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На сучасному етапі розвитку світової економіки помітно зріс вплив тих факторів, які пов'язані з інтенсифікацією конкуренції у міжнародному масштабі та глобалізацією виробництва. Водночас, упродовж останнього часу суттєві розбіжності, що існували між країнами, почали потроху зникати. Це спричинено зростанням уніфікації інфраструктури; розповсюдженням новітніх технологій, каналів розподілу, принципів маркетингу у довгостроковому аспекті; збільшенням асортименту продукції, котру можна придбати в різних кінцях світу у достатній кількості, що свідчить про схожість споживацьких потреб у різних країнах.

Цілком очевидним видається той факт, що чим краще представлена продукція національних товаровиробників, чим її більше та вона різноманітніша, тим вища конкурентоспроможність держави на світовому ринку. Конкурентоспроможність національної економіки – це важливий чинник її розвитку. Він напряду впливає на лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків та рівень відкритості економіки.

Досягнення стратегічних цілей, зміцнення політичної та економічної ролі України у світовому співтоваристві передбачає забезпечення невинного зростання конкурентоспроможності країни. В сучасному світі, який стрімко й невинно прямує шляхом глобалізації, здатність швидко адаптуватися до міжнародної конкуренції стає найважливішою умовою успішного і сталого розвитку.

Національна конкурентоспроможність як сукупність притаманних економіці певної країни факторів, умов та переваг, здатних забезпечити пропозицію товарів і послуг, виготовлених із застосуванням новітніх

технологій, вільного і справедливого ринку та зростаючих доходів населення є однією з основних у сучасній економічній науці.

Загострення глобальної конкуренції та фінансово-економічної кризи, наростання стратегічних викликів суспільству та економіці України вимагають необхідність детального дослідження національної конкурентоспроможності, розгляду її як процесу, який здійснюється під впливом цілої сукупності факторів, що постійно розвиваються і змінюються [1, с. 55].

Серед науковців є різні підходи до розуміння поняття конкурентоспроможності. Разом з іншими економістами ми схилиємося до думки, що конкурентоспроможність національної економіки можна визначити як економічну категорію, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг і досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [2, с. 374].

Звернемо увагу на певні особливості конкурентоспроможності національної економіки, а саме:

1) конкурентоспроможність є властивістю кожного господарства, яке засноване на поділі праці та товарному обміні і виходить на світовий ринок. Конкурентоспроможність національної економіки виявляється у процесі міжнародних економічних відносин. Прагнення досягти високого рівня конкурентоспроможності є виразом як національних економічних інтересів, так і приватних інтересів окремих фірм, що беруть участь у міжнародних економічних відносинах;

2) конкурентоспроможність національної економіки, як характеристика стану господарської системи, має внутрішнє походження:

вона народжується і розвивається всередині країни у процесі конкурентного змагання між суб'єктами економічних відносин;

3) конкурентоспроможність національної економіки потребує постійного розширення кола джерел для самодостатнього розвитку суб'єктів господарювання, проте водночас базується на принципах конкурентних взаємовідносин між ними, які призводять до втрати частини прибутку, що міг би бути джерелом розвитку;

4) конкурентоспроможність визначається умовами економічного розвитку країни та залежністю від здатності суб'єктів економічних відносин використовувати ці умови максимально ефективно. Втім конкурентоспроможність національної економіки передбачає насамперед високий рівень загального суспільного позитивного ефекту, для досягнення якого ефективність фірм та отримання ними високих прибутків є хоча й необхідною, але недостатньою умовою;

5) конкурентоспроможність національної економіки виходить із соціально-економічної оптимальності, досягнутої в суспільстві, за якої позитивні надбання від ефективного використання матеріальних, трудових та організаційних ресурсів поєднуються з виконанням соціальних та інших бюджетних програм;

б) відповідальність за стан конкурентоспроможності національної економіки покладено на державу. Саме їй належить ключова роль у визначенні змісту та важелів економічної політики, дотриманні зобов'язань перед світовими організаціями та країнами-партнерами, а, отже, і у застосуванні регулятивних механізмів, здатних зменшити вплив негативних чинників внутрішнього та зовнішнього походження і не допустити погіршення соціально-економічних показників розвитку країни [4, с. 110–111].

Водночас, слід зазначити, що конкурентоспроможність економічних суб'єктів може серйозно відрізнятись на внутрішньому і зовнішньому

ринках. Це зумовлено різними факторами, які формують зовнішнє і внутрішнє середовище на цих ринках: ступенем платоспроможності попиту, розривами між внутрішніми і світовими цінами, характером зовнішньоекономічної політики тощо.

Зважаючи на об'єктивні обставини, в Україні є низка факторів, котрі знижують конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Найперший з них – більш високий показник витрат виробництва, пов'язаний з успадкованою від УРСР високою енерго- та матеріаломісткістю продукції. Разом із тим продуктивність праці на українських підприємствах зазвичай суттєво поступається відповідним показникам лідерів світової економіки. Це вимагає активної та зваженої політики держави, спрямованої на нівелювання негативних факторів та підтримку вітчизняних товаровиробників. Внутрішній ринок має розглядатися українськими підприємствами не як місце для реалізації неконкурентоспроможної, непотрібної на світовому ринку продукції, а як стартовий майданчик, механізм відпрацювання нових ідей. Завдання держави – прагнути до максимального наближення умов і механізмів внутрішнього ринку до об'єктивних вимог ринку зовнішнього [5, с. 69].

Зазначимо, що конкурентоспроможність національної економіки можна визначити як її спроможність до суперництва з економіками інших країн. Мета цього суперництва полягає у зростанні рівня життя громадян. Також важливим є включення національної економіки до глобальної світової економіки на конкурентних умовах.

Загалом, реалізація цієї стратегічної мети має відбуватися через формування інноваційної соціально орієнтованої моделі економічного розвитку, ефективною та продуктивною ринковою системи, адаптованою до викликів світових ринків [3, с. 90].

Таким чином, інтеграція економіки України до світового та європейського економічного простору зумовлює необхідність подальшого поглиблення ринкових реформ, здійснення широкомасштабних структурних перетворень, прискорення інституційних змін, відчутного скорочення тіньового сектора економіки. Надзвичайно важливим є вивчення і глибокий аналіз провідних тенденцій розвитку світових ринків, міжнародного поділу праці з метою повнішого та ефективнішого включення економіки України в сучасні цивілізаційні процеси.

Реалізація потенційних можливостей та потреб підвищення ефективності національної економіки має відбуватися шляхом її глибинної структурної перебудови і встановлення інноваційної моделі розвитку внаслідок спрямування на ці потреби приватних та державних інвестицій та вироблення ефективних організаційно-економічних механізмів.

Формування відповідного середовища мотивації до конкурентної поведінки суб'єктів господарювання та сприятливих умов для реалізації цієї поведінки передбачає застосування інструментів грошово-фінансової, інноваційно-промислової, науково-технічної, зовнішньоторговельної та соціальної політик, які разом становитимуть злагоджену несуперечливу систему державного регулювання економіки, засновану на принципах взаємного балансу інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі. Економіка України. 2008. № 9. С. 54–63.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
3. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. 2017. 117 с.
4. Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. К. : КНЕУ, 2007. 312 с.
5. Шнипко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації: [монографія] / О. С. Шнипко : НАН України, ін.-т економіки та прогнозування. К. : [б, в.], 2009. 456 с.

МОСТОВИК В. В., студентка

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

З початком нового тисячоліття відбувається поетапна зміна парадигми регіонального розвитку. На противагу традиційному патерналізму, згідно якого політика розвитку регіонів реалізувалась на засадах вертикально побудованих інструментів вирівнювання, приходять новий, що передбачає створення умов для просторового розвитку з метою зміцнення конкурентоспроможності регіональної економіки, вирішення більшості проблем розвитку на місцевому рівні за принципом субсидіарності [1, с. 4–5]. Через посилення спроможності регіональних спільнот ефективно вирішувати проблеми просторового розвитку у відповідності з викликами сучасного національного та глобального економічного середовища досягається інклюзивність (залученість до формування та отримання результату усіх членів спільноти) розвитку регіонів, тобто забезпеченість ефективного використання наявних ресурсних можливостей з метою покращення добробуту регіональної громади та кожного з її членів, що і передбачає концепція смарт-спеціалізації регіону [1, с. 5].

Концепція смарт-спеціалізації регіонів розроблена експертною групою Директорату з технологій та інновацій Єврокомісії «Знання для зростання» («Knowledge for Growth») і спрямована на вирішення проблеми фрагментації та дублювання науково-технічних досліджень у європейських країнах. Країни-учасниці ЄС самі окреслюють вектор науково-технічної політики і при цьому часто розвивають одні і ті ж

технології і галузі, що в результаті спричиняє зменшення ефективності наукового пошуку [2].

Одразу після закінчення економічної кризи 2009-го року Європейський Союз виклав власне бачення економічного зростання в стратегії Європи–2020, ключовим завданням якої є подолання структурних диспропорцій через розвиток трьох взаємно підсилюючих компонентів:

- розумний розвиток, що базується на знаннях та інноваціях;
- сталий розвиток, що забезпечує більш ефективне використання ресурсів та конкурентоспроможність;
- інклюзивний розвиток, що веде до зростання рівня зайнятості економічно активного населення, соціальної та територіальної цілісності [3, с. 2].

Щодо дефініції «смарт-спеціалізація», то розробники концепції трактують її так: національна/регіональна стратегія дослідження та інновацій для смарт-спеціалізації – це інтегральна, локальна програма трансформації, що спрямована на:

- урядову підтримку та інвестиції для ключових регіональних пріоритетів та потреб для розвитку наукоємного виробництва, включно із заходами, пов'язаними з інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ); індивідуальний підхід та конкурентні переваги, що впливають зі спроможності регіону;
- підтримку розвитку технологічних та практичних інновацій шляхом стимулювання інвестицій бізнес-середовища;
- заохочення стейкхолдерів до активної участі в регіональному розвитку [3, с. 2; 4, с. 8].

У концепції розумної спеціалізації вагомого значення набувають знання суб'єктів господарської діяльності регіону, адже саме учасники господарської діяльності володіють повною інформацією з особливостей процесу виробництва в їхній місцевості. У розробленій концепції, її автори

вводять дефініцію «процес підприємницького відкриття» («*entrepreneurial process of discovery*»), трактування якої означає процес розкриття сильних сторін країни чи регіону на основі розвитку підприємництва у науково-дослідній, технологічній та інноваційній сферах діяльності [3, с. 3]. Варто зазначити, що підприємницькі знання є значно ширшим поняттям, ніж сукупність вже наявних наукових розробок та застосованих технологій. Це поєднання широкого спектру знань про кон'юнктуру ринку, його потенціал до розширення, конкуренцію та синтез факторів, котрі впливатимуть на запуск нового напрямку підприємницької діяльності.

Використання смарт-спеціалізації, як інструменту розвитку регіонів, регламентується умовами і регіональною специфікою функціонування і розвитку соціальної, економічної сфери, галузі охорони довкілля тощо, її ефективність досягається через дотримання таких умов:

- визначення конкретних пріоритетів розвитку на основі власних сильних сторін та міжнародної спеціалізації з метою уникнення дублювання та фрагментації, а також для концентрації фінансових ресурсів на технологічній, дослідницькій та інноваційній діяльності;
- забезпечення відповідності потенціалу технологічної, дослідницької та інноваційної діяльності потребам бізнесу за допомогою інструментів підтримки інноваційного підприємництва, мобілізації знань та інформації;
- формування конкурентоспроможних кластерів та відповідних міжсекторальних зв'язків всередині регіону та за кордоном, які забезпечують спеціалізовану технологічну диверсифікацію, а саме – поєднання внутрішніх активів та знань із зовнішніми;
- координування системи колективних зусиль на основі державно-приватного партнерства, виявлення ініціатив, які у перспективі можуть стати точкою економічного зростання [4, с. 12–13; 6].

Стратегічною платформою застосування старт-спеціалізації регіону має стати стратегічне (довгострокове) планування. Операційна компонента стратегії складається із середньострокових планів розвитку, які передбачають формулювання оперативних цілей та завдань, і короткострокової частини, основним завданням якої є розробка планів реалізації [3, с. 5–6; 5, с. 13]. Саме така послідовність становлять дизайн та саму методологічну основу концепції смарт-спеціалізації регіону [3, с. 6; 4, с. 21].

Проте, як свідчить європейський досвід, підвищення ефективності впровадження смарт-спеціалізації в українських реаліях передбачає певні структурні перебудови, що мають полягати у такому:

- *перехід від існуючої галузі до нової*, заснований на діяльності спільно діючих установ та процесах, які формують базу знань для створення нової діяльності;

- *модернізацію* як процес технологічного вдосконалення існуючої галузі виробництва, що полягає в застосуванні конкретних заходів, що покращать ефективність та якість вже існуючих галузей;

- *диверсифікацію*, що слід розуміти як додатковий синергичний ефект від скорочення витрат через урізноманітнення видів виробничої діяльності, її результатів та передачу інформації між існуючими та новими галузями;

- *заснування цілковито нового виду діяльності* шляхом поєднання діяльності науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт з підприємницькою діяльністю, що дозволить перетворити колись низькі за темпами розвитку сфери господарської діяльності в привабливі та прибуткові [3, с. 4; 4, с. 12–14].

Таким чином смарт-спеціалізація, як інструмент регіонального розвитку, дозволяє інтегрувати ключові аспекти життєдіяльності та розвитку: економічні, соціальні, екологічні та технічні; сприяє активній

співпраці та взаємодії різних учасників процесу розвитку задля створення спільної перспективи; інтегрувати зусилля всіх секторів з метою зміцнення та підвищення конкурентоспроможності суспільства та територіальної економіки в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова регіональна політика для нової України: Аналітична доповідь. Інститут суспільно-економічних досліджень. К., 2017. 76 с.
2. Косенкова Т. В. Перспективи розвитку smart-спеціалізації у Харківській області. *Соціальна економіка*. 2017. № 53. С. 76–80.
3. Керівництво зі стратегії досліджень та інновацій для смарт-спеціалізації. Український інститут міжнародної політики. Київ, 2016. 23 с.
4. Методологія планування регіонального розвитку в Україні: інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів їх реалізації. Київ, 2017. 159 с.

СУХОРАДА В. В., студентка

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

БЕЗРОБІТТЯ ЯК ПРОЯВ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Індикатор «рівень безробіття» виступає одним з основних (поряд з обсягом національного виробництва та рівнем інфляції) макроекономічних показників, які свідчать про «стан здоров'я» національної економіки [1, с. 263]. Безробіття – це явище, коли частина економічно активного населення є бездіяльною (не працює) через відсутність відповідної роботи [2]. Безробітні (за методологією МОП) – це особи, які не мають роботи, але активно її шукають і готові приступити до неї впродовж наступних двох тижнів [3].

В економічній науці виділяють три основні концепції, які пояснюють безробіття: класичну (Д. Рікардо, Дж. Мілль, А. Маршалл та ін.), кейнсіанську (Дж. М. Кейнс), монетаристську (М. Фрідман). На думку класиків, причиною безробіття є надзвичайно висока заробітна плата, яка породжує надлишок пропозиції праці. Якщо існує такий надлишок, то зниження заробітної плати завдяки ринковій координації повинно його зменшити і водночас підняти попит на працю. Коли ж заробітна плата в цій ситуації не знижується (як правило через перешкоду самих робітників та профспілок), то це означає добровільну згоду населення на існування певної кількості безробітних. Кейнсіанська теорія зайнятості, відкинувши положення класиків про здатність ринку забезпечити повну зайнятість, дійшла висновку про неефективність політики невтручання держави. Причиною безробіття кейнсіанці вважали низький попит на споживчі товари, що негативно впливає на виробництво і зайнятість. Ідеї

монетаристської школи зайнятості, які обстоюють регулюючий ринковий потенціал, схожі з ідеями класиків. За монетаристами, держава своєю активною економічною політикою обмежує можливості ринкових сил і ринок праці втрачає притаманну йому гнучкість, стає деформованим через надмірне втручання держави і профспілок. Занадто жорстка заробітна плата створює проблеми в області зайнятості. Вихід з кризового стану на ринку праці перші вбачають в обмеженні заробітної плати, другі – у збільшенні сукупного попиту, треті – у підвищенні гнучкості ринку праці [1, с. 288–289.].

Існує теорія про «хороше» і «погане» безробіття, яку розвиває польський професор, викладач Центрально-європейського університету в Будапешті Яцек Ростовскі. Згідно цієї теорії, «хороше» безробіття є наслідком рестрикційної макроекономічної політики держави, а її результати корисними, оскільки воно зменшує інфляцію, укріплює дисципліну праці, змушує реструктуризувати окремі фірми і цілі галузі, послаблює позиції профспілок і монополістів. «Погане» – це макроекономічне безробіття, що виникає у зв'язку з різними обмеженнями на ринку праці, які збільшують для роботодавців засоби на працевлаштування або звільнення робітників [4].

На сьогодні причини безробіття пов'язують з його формами, які об'єднують у дві групи – природне безробіття і вимушене. До природного включають ті форми, які не ліквідовуються і супроводжують довготривалий рівноважний стан ринку робочої сили, до вимушеного – форми, які існують поза природнім і підвищують загальний рівень безробіття. Природне безробіття вперше проаналізував М. Фрідмен, який доводив, що природний рівень найнижчої норми безробіття – це той рівень, який підтримується без зростаючої або непередбачуваної інфляції [5]. Аналіз наукової літератури свідчить, що, зазвичай, до природного

безробіття включають добровільне, фрикційне, інституціональне, а до вимушеного – технологічне, структурне, циклічне. Але можуть бути і інші наповнення структури безробіття.

На рис. 1 подано відомості про динаміку зайнятого і безробітного населення в Україні упродовж 2000–2019 рр. [6].

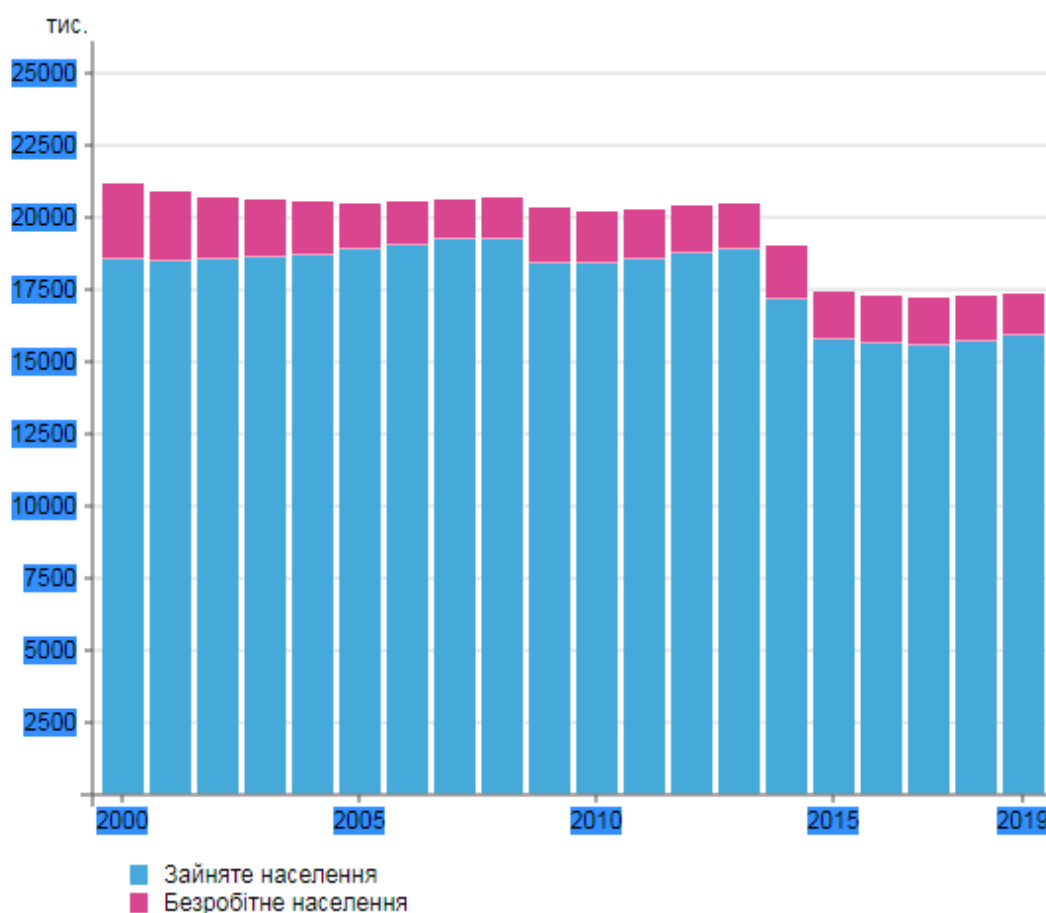

Рис. 1. Відомості по зайнятому та безробітному населенню України [6]

Основним показником використання ресурсів праці є рівень безробіття в країні – це виражене у відсотках відношення кількості безробітних до економічно активного населення. У табл. 1 подано рівень безробіття в Україні впродовж 2010–2019 рр. [6].

При цьому, чисельність економічно активного, зайнятого і безробітного населення, а також кількість офіційно зареєстрованих безробітних подано в середньому за період (з початку року по кінець

кварталу або року). Загальна кількість населення України подана на кінець звітного періоду.

Таблиця 1

Рівень безробіття в Україні з 2000 по 2019 рр. (кільк. населення в тис.)						
	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
2000	48923,2	21150,7	18520,7	2630,0	12,4%	1178,7
2001	48457,1	20893,6	18453,3	2440,3	11,7%	1063,2
2002	48003,5	20669,5	18540,9	2128,6	10,3%	1028,1
2003	47622,4	20618,1	18624,1	1994,0	9,7%	1024,2
2004	47280,8	20582,5	18694,3	1888,2	9,2%	975,5
2005	46929,5	20481,7	18886,5	1595,2	7,8%	891,9
2006	46646,0	20545,9	19032,2	1513,7	7,4%	784,5
2007	46372,7	20606,2	19189,5	1416,7	6,9%	673,1
2008	46143,7	20675,7	19251,7	1424,0	6,9%	596,0
2009	45962,9	20321,6	18365,0	1956,6	9,6%	693,1
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	8,8%	452,1
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	8,6%	505,3
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	8,1%	467,7
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,7%	487,6
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7%	458,6
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,5%	461,1
2016	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,7%	407,2
2017	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,9%	352,5
2018	42153,2	17296,2	15718,6	1577,6	9,1%	341,7
2019	41902,4	17381,8	15894,9	1486,9	8,6%	338,2

з 2014 р. – без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Чисельність безробітного населення розраховано за методологією МОП: людина визнається безробітною, якщо вона протягом чотирьох тижнів не мала роботи, шукала роботу та була готова стати до роботи (слід зазначити, що цей показник істотно відрізняється від кількості офіційно зареєстрованих безробітних в Україні, тобто тих, які знаходяться на обліку у центрі зайнятості). Для розрахунку рівня безробіття береться відношення чисельності безробітного населення, розрахованого за методологією МОП, та економічно активного працездатного населення [6].

Сьогодні економіка України перебуває під карантинном, що спричинила епідемія коронавірусу Covid-19: призупинено діяльність

чималої кількості виробництв, закриваються бізнеси, люди залишаються без роботи, падають доходи тощо. До того ж, за даними МЗС України, в країну повернулося близько 150 тис. заробітчан [7]. У зв'язку із цим виникають питання: які зміни відбудуться на ринку праці, яку кількість безробітних і рівень безробітних отримає соціально-економічна система країни та ін. На них отримаємо відповіді лише згодом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Задоя А. А., Петруня Ю. Е. Основы экономической теории : Учеб. пособие. М. : Рыбари, 2000. 479 с.
2. Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm.
3. Конвенция о содействии занятости и защите от безработицы № 168. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=011NNB57F5>
4. Павлив В. «Хорошая» и «плохая» польская безработица. *Зеркало недели*. № 34. 1 сент. 2001. URL : https://zn.ua/ECONOMICS/horoshaya_i_plohaya_polskaya_bezrobotitsa.html.
5. Милтон Фридмен (Friedman). URL : http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=in&links=./in/friedman/biogr/friedman_b4.txt&img=brief.gif&name=friedman.
6. Рівень безробіття в Україні. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/2019/>.
7. Covid-19: оперативна інформація. URL : <https://www.facebook.com/MFAInfoCoronavirus/photos/a.110130240605543/120761879542379/?type=3&theater>.

ЛИТВИН М. С., студентка

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ І СУЧАСНІСТЬ

Час від часу економіка проходить етапи зростання і скорочення обсягів національного виробництва, які повторюються з певною періодичністю. Стабільність проходжень національною економікою певних станів свідчить про циклічність її розвитку. Економічний цикл визначають як сукупність регулярно повторюються певних станів національної економіки – розширення і скорочення обсягів виробництва, який ще називають циклом ділової активності або кон'юнктурним циклом [1, с. 266]. Цикли характеризують як часовий інтервал від початку однієї кризи до наступної [2]. Економічний цикл визначають і як постійне повторення періодів підйому і спаду економічної активності, що відбивається через зміни взаємозалежних показників – темпу економічного росту, рівнів зайнятості, виробництва й інфляції [3].

У своїй роботі «Виміри бізнес-циклів» (Burns A., Mitchell W. *Measuring Business Cycles*. N.Y.: National of Economic Research, 1946) американські економісти Уеслі Мітчелл (1874–1948) та Артур Бернс (1904–1987) визначають економічні цикли як «тип коливань в сукупній економічній активності націй. Цикл складається з періоду підйому, що спостерігається одночасно в багатьох видах економічної діяльності, який змінюється загальним для всієї економіки періодом спаду, скороченням виробництва з подальшим пожвавленням, що переходить у фазу підйому наступного циклу; така зміна фаз циклу є повторюваною, але не обов'язково періодичною. Всі цикли взаємопов'язані: закінчення одного

збігається з початком другого» [4]. Із цього визначення слідує, що економічний цикл складається з коливань, зайнятості, сукупної продукції, цін грошової вартості національного продукту [5].

Для характеристики економічних циклів використовуються такі показники: 1) тривалість циклу – період часу, протягом якого здійснюється одне повне коливання ділової активності; 2) амплітуда коливань – максимальна різниця між найбільшим і найменшим значеннями показника протягом циклу (низхідні, вибухові, постійні цикли) [6, с. 104]. Також економічний цикл прийнято ділити на фази, які послідовно змінюють один одного і постійно повторюються. Відомі чотирьохфазна модель і двофазна модель економічного циклу.

У чотирифазній моделі, автором якої є Карл Маркс (1818–1883) – німецький філософ, економіст, соціолог [7, с. 527], виділено такі фази економічного циклу (рис. 1): криза (спостерігається спад виробництва, зменшення рівня зайнятості зниження ставок заробітної плати, зниження темпів економічного зростання, зниження рівня цін); депресія («дно» економічного циклу, обсяги виробництва досягають найменшого рівня, спостерігається високий ступінь незавантаженості виробничих потужностей, найбільший рівень безробіття, банкрутства, скорочення попиту на робочу силу призводить до зменшення ставок заробітної плати, триває зниження загального рівня цін); поживлення (економіка починає «одужувати», зростають обсяги виробництва, підвищується підприємницька активність, починають зростати доходи підприємств і домогосподарств, збільшується попит на споживчі товари і ресурси, скорочується безробіття, спостерігається деяке підвищення цін на товари); підйом (економіка демонструє подальше розширення виробництва, збільшення завантаження потужностей, скорочення розмірів безробіття, наближення до повної зайнятості, збільшення доходів; інвестиції та споживчі витрати розширюються, зростає попит на товари і послуги, сукупний попит

продовжує зростати, набирає силу тенденція зростання цін та починають формуватися передумови для входження економіки в новий цикл) [1, с. 267–268; 2; 3].

Щодо тривалості економічного циклу, то відомо, що його неможливо визначити з високим ступенем точності. Іноді теоретики і практики схиляються до думки, що середня тривалість циклів складає 7–11 років [1, с. 268]. При цьому розрізняють такі види циклів: аграрні (до 1 року); фінансово-економічні (3–5 років); промислові (7–11 років); будівельні (16–20 років); великі цикли кон'юнктури (50–60 років); надвеликі вікові цикли (100–120 років) [8].

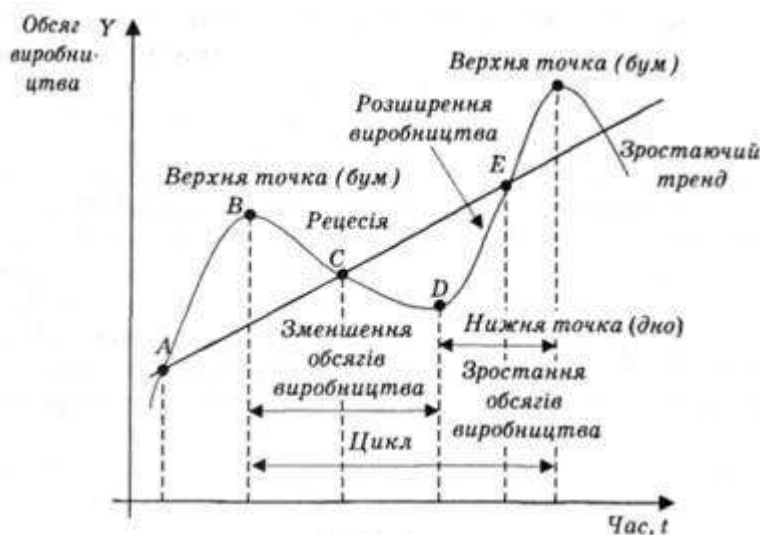

Рис. 1. Чотирифазна модель економічного циклу

Кінець 2019 – початок 2020 року ознаменувався глобальним інформаційним вибухом про циркуляцію нової для людства коронавірусної інфекції Covid-19. Все, що за цим послідувало – впровадження карантинних заходів у країнах, закриття підприємств, відправка людей у відпустки чи їхнє звільнення та ін. – так чи так засвідчило про дестабілізацію національних економік і глобальної зокрема. «Ми офіційно заявляємо, що американська економіка впала в рецесію, приєднавшись до

решти світу, і це дуже глибока просадка», – говорить аналітик інвестбанку Bank of America Мішель Мейє. Прогнози такі: США загрожує зростання безробіття (рівень безробіття США найближчим часом подвоїться, а чисельність безробітних зростатиме приблизно на мільйон осіб на місяць протягом усього другого кварталу, досягнувши в результаті 3,5 мільйона осіб), споживча впевненість втрачена, накопичення фактично знищені, за підсумками другого кварталу 2020 р. економіка США в розрізі квартал до кварталу впаде на 12 % ВВП, а за підсумками всього року скоротиться на 0,8 % [9].

Спалах коронавірусу став серйозним викликом для світової економіки. Спочатку Китай, а потім і інші країни відчували скорочення ВВП, згорання туристичного бізнесу, проблеми з фінансами. Кризу відчували і світові ринки: обвалилися ціни на нафту, а разом з ними – і фондові ринки [10]. Щодо України, то, наприклад, Юрій Романенко – директор програми Міжнародна і внутрішня політика аналітичного центру «Український інститут майбутнього», вважає, що «світова економічна криза радикально впливатиме на Україну, адже наша країна в контексті світової кризи – просто мікроб, який не ухвалює жодних рішень і не здійснює взагалі жодної політики. Тому через 2–3 місяці наша країна зіштовхнеться з проблемою експорту у ЄС, адже країни закривають свої ринки через карантин» [10]. Про те, що Україна «в реалі буде потерпати від світової кризи найбільше – з європейських країн так точно, оскільки ми – найбідніші в Європі і при цьому сировинно залежні від неї. У нас найнижчий показник зростання ВВП у Європі, який ще може знизитися» говорить і Олег Пендзин – виконавчий директор Економічного дискусійного клубу та інші економічні експерти [10].

Рис. 2. За даними дослідження Українського інституту майбутнього [10]

На початку квітня 2020 р. проявилися такі основні зовнішні шоки та ефекти «зараження», які проникали до економік з ринками, що формуються, включаючи Україну: падіння світових цін на сировинні товари; охолодження світової економічної активності; наростання у світі протекціоністських настроїв і часткове закриття ринків для товарів українського експорту; падіння «апетиту до ризиків» міжнародних інвесторів і вплив іноземного капіталу з ринків, що формуються; збільшення фінансових спредів для ринків, що формуються, та критичне підвищення вартості зовнішнього приватного фінансування для українських корпорацій і уряду; часткове закриття ринків праці для українських трудових мігрантів і зменшення обсягів грошових переказів в Україну. У випадку України дуже небезпечним є накладення міжнародних ефектів «зараження» на попередньо сформовані зони вразливості національної економік [11]. Всі ці економічні негаразди потребують проведення виваженої державної економічної політики із застосуванням

відповідних інструментів впливу на фінанси, виробництво, споживання тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Задоя А. А., Петруня Ю. Е. Основы экономической теории : Учеб. пособие. М. : Рыбари, 2000. 479 с.
2. Щетінін А. І. Політична економія. URL : https://pidruchniki.com/18540516/politekonomiya/ekonomichni_tsikli.
3. Небава М. І. Теорія макроекономіки. URL : https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_teoriya_makroekonomiki/3.htm.
4. Цит. по: Цветков В. А. Циклы и кризисы: теоретико-методологический аспект: монография. Нестор-История, 2012 г. 504 с. URL : <https://nestorbook.ru/uDrive/file/474/6a0bc3010e8eb98c6b0e66b07ab180a0>.
5. Устинова Д. А. Особенности циклического развития экономики. Молодой ученый. 2016. № 19 (123). С. 530–533. URL : <https://moluch.ru/archive/123/34000/>.
6. Анисимов А. А. Макроэкономика. Теория, практика, безопасность: учеб пособие для студентов вузов, обучающиеся по экономическим специальностям / А. А. Анисимов Н. В. Артемьев, О. Б. Тихонова; под ред. Е. Н. Барикаева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 599 с. URL : <https://institutiones.com/download/books/2170-macroekonomika-anisimov-uchebne-posobie.html>.
7. Маркс К. Капитал. М. : Директ-Медиа, 2014. 1201 с.
8. Кузьменко В. П. Теорія економічних циклів і глобальна фінансова криза. URL : <http://iee.org.ua/ua/publication/146/>.
9. У США заявили про початок масштабної фінансової кризи. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/19/novyna/svit/ssha-zayavyly-pro-pochatok-masshtabnoyi-finansovoyi-kryzy>.
10. Волошин М. Світова криза–2020 і коронавірус: що буде з економікою? URL : https://vgolos.com.ua/news/svitova-kryza-2020-i-koronavirus-shho-bude-z-ekonomikoju_1191896.html.
11. Богдан Т. Економічна криза: деструктивний ефект синергії. URL : https://dt.ua/finances/ekonomichna-kriza-destruktivniy-efekt-sinergiyi-343732_.html?fbclid=IwAR3LHLWHWgxSnAQAor_ioD7JYfveTkdtm1PMtHtKbiE77X0h26mGN0xjDa0.

ЗМІСТ

Яковенко Л. І. ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧАСІВ ПАНДЕМІЇ.....	3
Задорожний Г. В. УНОМИКА КАК НАУКА ПРО ЧЕЛОВЕЧНОЕ ХОЗЯЙСТВО.....	11
Пилипенко Г. М., Пилипенко Ю. І., Алексєєнко Д. Д. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ВИРОБНИЦТВА ЛОКАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ.....	17
Плаксїєнко В. Я., Ліпський Р. В. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	23
Стрілець В. В. ПИТАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ І КИТАЙСЬКОМУ РОЗДІЛАХ «ВІКІПЕДІЇ»: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ.....	28
Петренко І. М. ТУРИСТИЧНІ КЛАСТЕРИ ПОЛТАВЩИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ.....	31
Яланська С. П. РЕСУРС ТВОРЧО КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	36
Мокляк В. М. ФІНАНСОВА АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: БОРОТЬБА ЗА ЯКІСНІ ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ЧИ ВДАЛІ РИНКОВІ ВІДНОСИНИ.....	39

Щербань О. В. СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК АНТИКРИЗОВИЙ ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОПШНЯНСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	44
Степаненко С. В. АКАДЕМІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЧИННИК МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ.....	49
Непокупна Т. А. РИНОК ПРАЦІ: ВИМОГИ РОБОТОДАВЦІВ ДО НАВИЧОК ПРАЦІВНИКІВ.....	55
Шевченко Б. О. НОВЕ ІНТЕГРАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ВЕКТОР СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН.....	61
Сакало О. Є. НАЦІОНАЛЬНЕ ЩАСТЯ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	67
Дерід І. О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З КИТАЄМ.....	75
Тютюнник Ю. М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ.....	80
Максютенко О. STATE RENEWABLE ENERGY ELECTRICITY POLICY: CURRENT ISSUES, FUTURE DIRECTIONS.....	86
Усанова Л. А., Усанов І. В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЇЇ НЕМИНУЧОСТІ.....	89
Олійник О. О. БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ – КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	94

Радіонова О. М. ДЕМОКРАТІЯ УЧАСТІ: PRO ET CONTRA.....	99
Олійник Т. І. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	103
Попова Ю. М. СУБВЕНЦІЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ.....	108
Кончаковський Є. О. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КООРДИНАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	113
Олійник Є. О. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ.....	116
Помаз О. М. УПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМЕНА ЯК ШЛЯХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІДЕЇ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В ОСВІТІ.....	120
Собчишин В. М. УПРАВЛІННЯ РЕАЛІЗАЦІЄЮ СТРАТЕГІЇ ЗАКУПІВЕЛЬ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРІВ.....	124
Дорошенко А. П., Єгорова О. В., Дорошенко О. О. ВІТЧИЗНЯНА ЕКОНОМІКА: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	128
Песцова-Світалка О. С. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ В УКРАЇНІ.....	131
Бацман О. С. ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	138

Кудрявцев О. Ю. ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ ЯК ІМПЕРАТИВ ПАРТИЦИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	142
Приходько С. М. ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ І ЛЕГІТИМАЦІЯ ВЛАДИ.....	146
Радіонова Л. О. ПАРТИЦИПАТИВНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ МІСТОМ.....	152
Гончаренко Н. І ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	159
Пивоварська К. Б. ПРАВОВА ОСНОВА ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ.....	166
Олійник А. С. КООРДИНАЦІЯ УПРАВЛІННЯ АНТИКРИЗОВИМИ ЗАХОДАМИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	170
Федій О. А. СЕЛИЩА МІСЬКОГО ТИПУ: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ.....	174
Согоконь О. А. ІННОВАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕДАГОГІЧОЇ ОСВІТИ ФІЗКУЛЬТУРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	178
Басенко Р. О. НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ВИКЛИКИ.....	184
Наталевич Н. П. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ГРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ.....	190

Мартосенко Є. О. ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО ОКРУГУ.....	194
Осадча Л. М. РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЩЕРБАНІВСЬКОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	201
Веркалець Т. Я. ІСТОРИЧНА КАРИКАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ.....	208
Павлик Н. М. СПЕЦИФІКА РОБОТИ КОМУНАЛЬНОЇ УСТАНОВИ «ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР» ПОЛТАВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ В УМОВАХ АДМІНІСТРАТИВНО- ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ.....	215
Різник І. В. БІЗНЕС-ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ ДІАЛОГУ МІЖ ПІДПРИЄМНИЦТВОМ ТА ВЛАДОЮ.....	221
Непокупна Т. А., Дацій О. О. ВПЛИВ МЕНТАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ТЕОРІЯ ПРОБЛЕМИ.....	225
Шевченко Б. О., Непокупна Ю. С. ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	231
Шевчук В. В., Непокупна Ю. С. ПСИХОЛОГІЯ І ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ ЗАЛЕЖНО ВІД ЇЇ РОЛІ І ФУНКЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ.....	236
Зоря С. П., Романець Г. П. СТРАХОВА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ.....	241
Непокупна Т. А., Щербина Є. С. ІНДИВІДУАЛІЗМ І КОЛЕКТИВІЗМ ЯК МЕНТАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАРОДІВ.....	245

Сакало О. Є., Щербина А. В. МОЖЛИВИЙ ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СВІТОВУ ТА УКРАЇНСЬКУ ЕКОНОМІКУ.....	251
Годзь О. О. ПРОБЛЕМА ЗМЕНШЕННЯ ЕНЕРГОВИТРАТ У БАГАТОКВАРТИРНОМУ БУДИНКУ.....	254
Пушко Є. І. ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНИХ СТРУКТУР ОБРАЗУ СВІТУ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ (НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ ПНПУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА).....	258
Гайдабура О. М. МІСЦЕВА СОЦІАЛЬНА ПРОГРАМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО ГОСТРИХ ПРОБЛЕМ В ОТГ.....	264
Рець О. В. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	267
Мостовик В. В. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ.....	272
Сухорада В. В. БЕЗРОБІТТЯ ЯК ПРОЯВ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	277
Литвин М. С. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ І СУЧАСНІСТЬ.....	282

Наукове видання

***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ,
ПОЛІТИЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ***

***ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ
УЧАСНИКІВ ДРУГОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***

У авторській редакції

Відповідальний за випуск

С. В. Степаненко, кандидат економічних наук,
доцент, завідувач кафедри політекономії
ПНПУ імені В. Г. Короленка

Комп'ютерна верстка

О. О. Годзь